

การศึกษารูปแบบบังไฟลายสับดอกในภาคอีสาน

พิทักษ์ น้อยวังคลัง

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

กระทรวงศึกษาธิการ

ประจำปีงบประมาณ 2538

ปี 2540

ประกาศศุภกฤตการ

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณผู้เกี่ยวข้องที่ทำให้งานวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี โดยเฉพาะ ผู้ช่วยศาสตราจารย์มณี พันทวี ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ผู้ช่วยศาสตราจารย์วิภา วิสเพ็ญ คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม เป็นผู้นำคำแนะนำที่มีคุณค่า รวมทั้งเปิดโอกาสให้ใช้เวลาในการศึกษาวิจัยได้อย่างเต็มที่ตลอดระยะเวลาของการทำวิจัยครั้งนี้ ขอขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สมชาย ลำดวน ผู้จุดประเด็นความคิดและให้คำปรึกษาต่าง ๆ เกี่ยวกับการวิจัย

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่สำนักงานเลขาธิการคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ผู้ช่วยวิจัยทุกท่าน และงานวิจัยครั้งนี้คงไม่สำเร็จลุล่วงได้หากปราศจากความช่วยเหลือด้านทุนอุดหนุนการวิจัยทางวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ ตลอดจนเจ้าหน้าที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง จึงขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

และที่สำคัญที่สุด ขอกราบขอบพระคุณช่างเดินไฟฟ้า ผู้ร่วมสร้างบั้งไฟที่ใช้เป็นกรณีศึกษาทุกท่าน และรวมถึงบั้งไฟที่ใช้เป็นกรณีศึกษา เปรียบดังผู้ถ่ายทอดและมอบภูมิปัญญาอันสูงส่งแก่ผู้วิจัยโดยไม่ปิดบังอำพราง.

พิทักษ์ น้อยวังคลัง

การศึกษารูปแบบบึงไฟลายสับคอกในภาคอีสาน

บทคัดย่อ
ของ
นายพิทักษ์ น้อยวังคลัง

เสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
กระทรวงศึกษาธิการ
ประจำปีงบประมาณ 2538

การศึกษารูปแบบบึงไฟลายสับคอกในภาคอีสาน

บทคัดย่อ

ของ

นายพิทักษ์ น้อยวงศ์

เสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

กระทรวงศึกษาธิการ

ประจำปีงบประมาณ 2538

การศึกษารูปแบบบั้งไฟจลาจลดอกไม้ในภาคอีสาน

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของประเพณีบั้งไฟ ศึกษารูปแบบของบั้งไฟ และศึกษาคตินิยมการสร้างบั้งไฟลายสลิดอก ในการศึกษาใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้กรณีศึกษาสังเกต โดยคัดเลือกบั้งไฟจากจังหวัดมหาสารคาม ร้อยเอ็ดและยโสธร จังหวัดละสองบั้ง รวมหกบั้ง และการสัมภาษณ์ช่าง ผู้ร่วมสร้างบั้งไฟ

ผลจากการศึกษาพบว่า บั้งไฟเป็นประเพณีประจำเดือนหก จัดขึ้นตามคติความเชื่อสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษชาวไทลาว ในภาคอีสาน โดยถือคติความเชื่อที่บั้งไฟที่จัดสร้างขึ้นต้องแห่บั้งเข้าในวันรวม (วันโฮม) และนำบั้งไฟจริงจุดในวันถัดไป เพื่อบูชาพระยาแถนให้ฝนตกตามฤดูกาล ประเพณีดังกล่าวไม่สามารถระบุแหล่งกำเนิด มีเพียงหลักฐานเก่าแก่ที่สุดซึ่งระบุถึงคือตำนานพระยาคนคาก ได้กล่าวอ้างถึงมูลเหตุการทำบั้งไฟ และตำนานผาแดงนางไอ่ได้กล่าวอ้างถึงการสืบทอดประเพณีโดยเคร่งครัด

องค์ประกอบของบั้งไฟ ประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ เช่นส่วนหัวบั้งไฟ ส่วนลำตัวบั้งไฟ ส่วนหางบั้งไฟ ราชรถ ลายสลิดอก ยามทอง ยามเลา สันหลัง กาบสัน และส่วนอื่น ๆ ซึ่งไม่สามารถจัดเข้ารวมกลุ่มดังกล่าว องค์ประกอบของบั้งไฟแต่ละจังหวัดใช้สี วัสดุ อุปกรณ์ กรรมวิธี รูปทรง การเรียกชื่อลวดลายคล้ายคลึงกันและแตกต่างกัน ซึ่งล้วนมีเอกลักษณ์เฉพาะ การสร้างบั้งไฟประกอบด้วยช่างผู้ชำนาญแต่ละสาขาอาชีพร่วมมือกันสร้างภายใต้การกำกับและสั่งการของช่างตกแต่งบั้งไฟ ซึ่งผู้ร่วมงานยอมรับและนับถือ เช่นช่างแกะสลัก ช่างตกแต่งระบายสี ช่างไม้ ช่างทำดอกไม้ใบตอง ช่างสลักกระดาษ ผักกาดกระดาษ ช่างเหล็ก เพราะการสร้างบั้งไฟต้องใช้กรรมวิธีหลากหลายเพื่อก่อให้เกิดผลงานที่สมบูรณ์เหมาะสมกลมกลืน มาประกอบกันเข้าเป็นบั้งไฟ

การสร้างบั้งไฟลายสลิดอกแต่ละจังหวัด มีคตินิยมการสร้างหัวบั้งไฟ ลำตัวบั้งไฟและเครื่องบริวารคล้ายคลึงกัน เหมือนกันและหรือแตกต่างกัน ตามแนวคิดของช่างแต่ละบุคคล หัวบั้งไฟนิยมประดับตกแต่งด้วยหัวนาคนและไม้นิยมหัวนาคนุ่มภูโหวต โครงสร้างลำตัวบั้งไฟปรากฏว่านิยมจำนวนภูโหวตสามคู่และสี่คู่ ลวดลายสลิดอกจำแนกออกเป็นลายหลักได้ห้าประเภทคือ ลายประจำยาม ลายพันสุ์พฤษา ลายประเภทกระหนก ลายเฟื่องอุบะและลายเกล็ด เครื่องบริวารนิยมตกแต่งด้วยลายสลิดอก กล้วยไม้ธิดตกแต่งเขียนสี ผ้าสีวรรณะร้อนดอกไม้พลาตติมาเป็นส่วนประกอบตกแต่ง.

A STUDY OF DECORATION OF ISAN BANG FAI

The purpose of the study was to investigate the history, decoration, and beliefs of Isan Bang fai. The study was conducted qualitatively using participant observations and interviews.

The research findings were as follows: Bun Bang fai, as carried out in June or the sixth lunar month annually, were traditionally laid down by their Tai-Lao ancestors. The purpose of Bun Bang fai was to pay respect to the rian God, known as, Paya Than. It was not clear where the tradition of Bun Bang fai was originated. The legends of Paya KanKag and Pha Dang Nang Ai indicated the reasons for and the continuation of Bun Bang fai respectively.

Each Bang fai decoration consisted of the head, main body, the tail, ratcharot, lai sabdok, yarbtong, yarblao, sanlang, karbsan, and others that were detached from the given features. Although there were similarities and differences in terms of materials used, making methods, shapes, and names, each province had its own special identification. Each chose its own Bang fai making specialists and the whole making process was well advised by respected Bang fai decorators who also worked very closely with sculpture, painters, carpenters, leave-flower makers, paper cutters, latex gluers, and blacksmiths. A Bang fai making, therefore, needed specialists working together to make an elaborated and complete Bang fai.

The beliefs concerning the Bang fai making especially the head, main body, and accessories were either similar or different depending upon the Bang fai maker's or makers' belief. Most Bang fai makers decorated the heads of their Bang fai with Naga heads by putting them on the top. The main body of each Bang fai consisted of 3 or 4 double bamboo pipes, known as, khoowode. The main decorated designs were divided into 5 types, namely, lai pracham yam (Rossette and lozenge), lai pan prugsa (Floral design), lai kranok (Frame-like design), lai fuang-uba (Pendant design), and lai kled (Fish scale design). The accessories used for the decoration of a Bang fai were painted plywoods, colorful cloth, and plastic flowers.

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ	
ความสำคัญของปัญหาที่ทำการศึกษาวิจัย	1
วัตถุประสงค์ของโครงการ	1
ขอบเขตของการวิจัย	2
นิยามศัพท์เฉพาะ	2
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	2
วิธีดำเนินการวิจัย	5
ผลที่คาดว่าจะได้รับ	5
กรอบแนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า	6
2 ความหมายและประวัติความเป็นมา	7
ความหมาย	7
ประวัติความเป็นมาของประเพณีบุญบั้งไฟ	7
ประวัติความเป็นมาของแหล่งชุมชนที่ศึกษา	13
3 องค์ประกอบของบั้งไฟ	15
ส่วนหัวบั้งไฟ	16
ส่วนลำตัวบั้งไฟ	19
ส่วนหางบั้งไฟ	22
วาทกร(ศาลิ่ยนต์)	24
ลายสับดอก	27
ขยาบห้อง	31
ขยาบเสา	33
สันหลัง	36
กยาบสัน(ขยาบข้าง)	37
ส่วนอื่น ๆ	38
4 คตินิยมในการสร้างบั้งไฟลายสับดอก	40
หัวบั้งไฟ	40
ลำตัวบั้งไฟ	51

เครื่องบริวาร	58
บทที่	หน้า
5 สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	66
สรุป	66
อภิปรายผล	67
ข้อเสนอแนะ	68
บรรณานุกรม	69

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
1 แสดงรูปทรง ขนาด สัดส่วนของบั้งไฟ	40
2 แสดงวัสดุที่นำมาทำโครงสร้างบั้งไฟ	41
3 แสดงวัสดุและกรรมวิธีต่าง ๆ ในการตกแต่งบั้งไฟ	42
4 แสดงตำแหน่งและชื่อลายบั้งเข้ รช.1	44
5 แสดงตำแหน่งและชื่อลายบั้งเข้ รช.2	45
6 แสดงตำแหน่งและชื่อลายบั้งเข้ มค.1	46
7 แสดงตำแหน่งและชื่อลายบั้งเข้ มค.2	47
8 แสดงตำแหน่งและชื่อลายบั้งเข้ ยธ.1	48
9 แสดงตำแหน่งและชื่อลายบั้งเข้ ยธ.2	49

ภาพประกอบ

หน้า

32 เครื่องบริวารมังเซ่ รต.2	63
33 เครื่องบริวารมังเขยธ.2	64

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 แผนที่แสดงภาคอีสานของประเทศไทย	14
2 บั้งเข้ รอ.1	15
3 บั้งเข้ มค.2	16
4 บั้งเข้ ยธ.1	16
5 หัวนาค รอ.1	16
6 หัวนาค รอ.2	17
7 หัวนาค มค.1	17
8 หัวนาค มค.2	18
9 หัวนาค ยธ.1	18
10 หัวนาค ยธ.2	18
11 ลำตัวบั้งเข้ รอ.1	19
12 ลำตัวบั้งเข้ รอ.2	19
13 ลำตัวบั้งเข้ มค.1	20
14 ลำตัวบั้งเข้ มค.2	21
15 ลำตัวบั้งเข้ ยธ.1	21
16 ลำตัวบั้งเข้ ยธ.2	22
17 องค์ประกอบของบั้งไฟ	39
18 สีสันของหัวนาค	50
19 แสดงภาพตัดและภาพด้านข้างโครงสร้างลำตัวบั้งไฟ	51
20 แสดงภาพตัดและภาพด้านข้างโครงสร้างลำตัวบั้งไฟ	51
21 ลายหน้ากระดานประจำยามลูกฟักก้ามปูบนภูโหวตและรัศปด็อง บั้งเข้ รอ.1	52
22 ลายหน้ากระดานประจำยามลูกฟักก้ามปูบนภูโหวตและรัศปด็อง บั้งเข้ รอ.2	53
23 ลายหน้ากระดานประจำยามลูกฟักก้ามปูบนภูโหวตและรัศปด็อง บั้งเข้ มค.1	53
24 ลายหน้ากระดานประจำยามลูกฟักก้ามปูบนภูโหวตและรัศปด็อง บั้งเข้ มค.2	54
25 ลายหน้ากระดานประจำยามลูกฟักก้ามปูบนภูโหวตและรัศปด็อง บั้งเข้ ยธ.1	55
26 ลายหน้ากระดานประจำยามลูกฟักก้ามปูบนภูโหวตและรัศปด็อง บั้งเข้ ยธ.2	56
27 บั้งเข้ รอ.2	57
28 เครื่องบริวารประกอบบั้งเข้ รอ.1	59
29 เครื่องบริวารประกอบบั้งเข้ รอ.2	60
30 ยาบห้องบั้งเข้ รอ.1 ทำด้วยคอกรักพลาสติก	62
31 เครื่องบริวารบั้งเข้ รอ.1	62

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหาที่ทำการวิจัย

สังคมของกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่ม เช่นในภาคอีสานของประเทศไทย คนทุกกลุ่มมีสิทธิเสรีภาพ ต่อการแสดงออกด้านต่าง ๆ อาทิความคิดเห็น ประเพณี อย่างเสมอภาคกัน ชาวไทลาว เป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่ ยึดถือประเพณีท้องถิ่นค่อนข้างเคร่งครัด แม้ว่าประเพณีบางเดือนจะลดความสำคัญลงไปบ้าง

สังคมของชาวไทลาวปัจจุบันได้ถูกความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีและการเปลี่ยนแปลง ของสภาวะแวดล้อมทางสังคม รวมทั้งปัจจัยอื่น ๆ ที่ส่งผลกระทบก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อสถาบันทาง สังคมแนวใหม่ก็ตาม แต่ก็ยังคงยึดมั่นประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิม ดังนั้นการแห่และจุดบั้งไฟจะเห็นได้ตาม หมู่บ้านหรือชุมชนไทลาว ซึ่งจัดขึ้นระหว่างเดือนหกตามคติความเชื่อที่ได้รับการสืบทอดต่อกันมา

ประเพณีบุญบั้งไฟจัดขึ้นในระหว่างเดือนหก ตามคติความเชื่อที่ว่า การจุดบั้งไฟส่งขึ้นไปบูชา พระยาแถนผู้มีความศักดิ์สิทธิ์ ดลบันดาลให้เกิดฝนตกตามฤดูกาล ส่งผลให้พืชพันธุ์ธัญญาหารมีความอุดม สมบูรณ์ (จารึก พยัคฆราชศักดิ์. ม.ป.ป. : 277) ดังนั้นประเพณีดังกล่าว จึงมีความเกี่ยวพัน และสอดคล้องกับ วิถีชีวิตของชาวไทลาว อย่างต่อเนื่อง

เกี่ยวกับประเพณีบุญบั้งไฟมีองค์ประกอบในการจัดอยู่สองส่วนคือวันโฮม(วันรวม) และวันจุดบั้ง ไฟ ในส่วนของวันโฮมจะมีการตกแต่งบั้งไฟสวยงาม เพื่อประกวดแข่งขันด้านความงาม ด้วยเหตุนี้ช่างตกแต่ง บั้งไฟจึงได้พยายามเปลี่ยนแปลง ปรับปรุงและหรือพัฒนารูปแบบส่วนประกอบต่าง ๆ เพื่อมุ่งหวังให้บรรลุจุด ประสงค์สูงสุดคือ การได้รับรางวัลชนะเลิศ จะเห็นได้ว่าจุดมุ่งหมายเกี่ยวกับบั้งไฟได้เปลี่ยนแปลงไปจากคติ ความเชื่อดั้งเดิม

จากจุดมุ่งหมายการสร้างบั้งไฟที่เปลี่ยนแปลงไป อีกทั้งความเจริญด้านเทคโนโลยีสมัยใหม่ มี บทบาทในด้านกรรมวิธีการผลิตทางโครงสร้างและลวดลาย ทำให้มีการนำวัสดุ สิ่งเคราะห์มาทำเป็นโครงสร้าง บั้งไฟ นำระบบการพิมพ์ลวดลายจากโรงพิมพ์และพิมพ์ลวดลายโดยผ่านตะแกรงใหม่ ซึ่งกรรมวิธีดังกล่าวทำ ให้งานละเอียดประณีต แต่กลับส่งผลกระทบต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นทางด้านความชำนาญการที่ได้รับการสั่งสม จากบรรพบุรุษจะเสื่อมสูญไป ด้วยเหตุนี้หากได้มีการศึกษาความเป็นมา ลวดลาย กรรมวิธีและคตินิยมการ สร้างบั้งไฟลายสับดอก จะทำให้ทราบว่ามีลักษณะแบบไหน อย่างไร ทำไม อันจะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้ เป็นข้อมูลในการอนุรักษ์ ส่งเสริมพัฒนา และหรือปลูกจิตสำนึกให้คนในท้องถิ่นเกิดความรักและผูกพันกับท้องถิ่นยิ่งขึ้นสืบไป

วัตถุประสงค์ของโครงการ

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของประเพณีบุญบั้งไฟ
2. เพื่อศึกษาองค์ประกอบของบั้งไฟ
3. เพื่อศึกษาคตินิยมในการสร้างบั้งไฟลายสับดอก

ขอบเขตของงานวิจัย

1. โครงการเรื่องนี้จะศึกษาผลจากรูปแบบบั้งไฟลายสับคอกของชาวชนบทในเขตจังหวัดมหาสารคาม ร้อยเอ็ด และยโสธร โดยอยู่ภายในขอบเขต ดังนี้

1.1 วัฒนธรรม จะศึกษาผู้รู้ และช่างที่สร้างบั้งไฟผู้มีวัฒนธรรมไทลาว เท่านั้น

1.2 เพศ อายุ จะศึกษาจากเพศชาย ที่มีความรู้เรื่องบั้งไฟและช่างที่สร้างบั้งไฟ ซึ่งมีอายุ 30 ปีขึ้นไป

2. บั้งไฟลายสับคอกที่จะศึกษาอยู่ในหลักเกณฑ์ดังต่อไปนี้

2.1 สร้างสรรค์ขึ้นโดยกรรมวิธีดั้งเดิมก่อนที่จะมีเครื่องมืออุตสาหกรรมเข้ามามีบทบาทในการสร้างหรือการผลิต

2.2 สร้างสรรค์ขึ้นเองจากชาวบ้านผู้มีภูมิสำเนาอยู่ในขอบเขตการศึกษา

2.3 สร้างขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อความสวยงาม ไม่เน้นการจุดพุ่งขึ้นไปสู่ท้องฟ้า

นิยามศัพท์เฉพาะ

บั้งไฟ หมายถึง บั้งไฟที่จัดสร้างขึ้นด้วยวัสดุอุปกรณ์ โครงสร้าง รูปทรง และกรรมวิธีต่างๆ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเข้าร่วมขบวนแห่ในวันโฮม (วันรวม) และความงามเป็นสำคัญจึงนิยมทำบั้งไฟปลอมสำหรับตกแต่งเฉพาะเรียกกันว่า "บั้งเฒ่า"

ลายสับคอก หมายถึง โครงสร้างของลายที่ปรากฏโดยใช้กรรมวิธีนำลวดเป็นอุปกรณ์หลักในการฉลุ เจาะ ตัดกระดาษโปสเตอร์สีด้านนำไปนึ่งกับกระดาษทองย่น (กระดาษขึงกฤษ, กระดาษจังก่อ, กระดาษตะโก) และนำไปตกแต่งส่วนต่าง ๆ ของบั้งไฟ

คตินิยม หมายถึง แบบอย่างความคิดเห็น หรือวิธีการคิดรวมกันของช่างที่จัดสร้างบั้งไฟในเขตจังหวัดมหาสารคาม ร้อยเอ็ด และยโสธร ให้เกิดเป็นรูปทรงโดยใช้กรรมวิธีที่เหมาะสมในการสร้าง ซึ่งสอดคล้องกับความต้องการที่เป็นกุศตเจตนา ผนวกกับคำตอบแทน การได้รับความเชื่อถือจากสมาชิกในสังคมต่อสิ่งที่ตนเองและคณะลงมือทำ เพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนและหรือสังคมที่ลึทธิที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้านี้ แยกออกได้เป็น 3 กลุ่ม คือ

1. เอกสารที่เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของประเพณีบุญบั้งไฟและแหล่งศึกษา
2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับลายและบั้งไฟ
3. เอกสารที่เกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎี

1. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับความเป็นมาของประเพณีบุญบั้งไฟและแหล่งศึกษา

จรัมจิต จิตช่าง (2531:บทคัดย่อ) ศึกษาภาพยี่งบั้งไฟ ศึกษากรณีอำเภอเมืองจังหวัดยโสธร พบว่าประวัติความเป็นมาของบั้งไฟปรากฏอยู่ในตำนานมาแตงนางไฮและวรรณกรรมเรื่องพญาคันคาก

สุริษา สมุทคุปดี (2533 : 2) ศึกษาประเพณีบุญบั้งไฟ พบว่า ชาวอีสานมีโลกทัศน์ และความเชื่อตามทฤษฎีนิยามกล่าวคือชาวอีสานแปรโลกของความจริงออกมาเป็น "คู่ตรงข้าม 5 ลักษณะ" คือ ลักษณะแรก ที่อยู่อาศัยของแดนอยู่ตรงกันข้ามกับที่อยู่ของคน ลักษณะที่สอง โลกของ เทวดาคือสวรรค์หรือ

ห้องฟ้า โลกมนุษย์คือพื้นดิน ลักษณะที่สาม โลกของแกนเปรียบเหมือนเพศชาย พื้นดินเปรียบเหมือนผู้หญิง ลักษณะที่สี่ ผู้ชายมีโอกาสสู่สวรรคมากกว่าผู้หญิง เพราะได้ผ่านการบวชเรียน ผู้หญิงมีโอกาสได้ไปสู่สวรรค น้อยกว่า จึงต้องทำบุญมากกว่าและอาศัยผลบุญจากการบวช ลูกชายจึงจะได้ไปสู่สวรรค และลักษณะที่ห้า สวรรคซึ่งเป็นที่อยู่ของแกนคือ แหล่งกำเนิดน้ำฝน เป็นจุดเริ่มต้นของทุกชีวิต เปรียบได้กับบ่อสุจิของผู้ชายที่ทำให้เกิดชีวิตมนุษย์ในครรภ์มารดา ซึ่งเปรียบได้กับพื้นดิน

จูโร จันทราธ (2516 : 1-8) ศึกษาประวัติเมืองร้อยเอ็ดจากตำนานอุรังคธาตุ ได้จำแนกเมืองร้อยเอ็ดออกได้สี่สมัย คือ สมัยพุทธกาล สมัยท้าวแดง สมัยอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายเจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูรได้ให้เจ้าแก้วมงคลนำไพร่พลมาจากจำปาศักดิ์มาตั้งเมืองทุ่ง (ปัจจุบันเป็นหมู่บ้านในเขตอำเภอสุวรรณภูมิ) ขึ้นตรงต่อจำปาศักดิ์ต่อมา ลูกหลานเจ้าแก้วมงคลได้แยกย้ายกันไปสร้างเมืองต่าง ๆ เช่น เมืองร้อยเอ็ด เมืองมหาสารคาม

เดิม วิภาคณ์ทจนกิจ (2513 : 201-325) ได้กล่าวถึงเจ้าสร้อยสมุทรพุทธางกูร ผู้ครองนครจำปาศักดิ์ได้โปรดให้ท้าวจรรย์แก้ว พร้อมด้วยไพร่พลมารักษาการที่บ้านทง เมื่อ พ.ศ.2256 ต่อมา พ.ศ.2319 ท้าวเจียงจ้าวเมืองหงส์จ้อพยพไพร่พลไปตั้งเมืองใหม่ที่ดงท้าวสาร แล้วมีใบบอกไปยังกรุงธนบุรีขอตั้งดงท้าวสารขึ้นเป็นเมือง สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงโปรดให้ตั้งขนานนามว่าเมืองสุวรรณภูมิ และสมัยต่อมาได้มีการอพยพไพร่พลไปตั้งเมือง เช่น ใน พ.ศ.2318 ตั้งเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ.2398 เจ้าเมืองร้อยเอ็ดขอตั้งบ้านลาดกุดยางใหญ่เป็นเมืองมหาสารคาม

พระธาดาวิชาญวัตร เหมจารี (2526 : 24-45) กล่าวถึงประเพณีบุญบั้งไฟว่าเป็นประเพณีที่เก่าแก่ของกลุ่มชนชาติไทย มีมูลเหตุการเกิดจากตำนานพระยาคันคาก และตำนานเรื่องนางนางสี่ นิยมจัดบุญบั้งไฟในเดือนหก

2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับลวดลาย และบั้งไฟ

พระธาเทวาริณิมิต (2486 : ไม่มีเลขหน้า) ได้รวบรวมและเขียนลายไทยจาก ผลงานของช่างไทยได้จำนวน 234 แบบ สรุปว่ามีการเขียนลายไทยแตกต่างกันในด้านจำนวน และวิธีการเขียนตามความคิดเห็นของช่าง แต่พอเกิดของลายนั้นได้รับแรงบันดาลใจจากพืชพันธุ์ที่มี อยู่ในธรรมชาติรอบตัว เช่น ดอกบัว ใบผ้ายเทศ ดอกมะลิ ดอกชัยพฤกษ์ เป็นต้น

มานะ ทองสอดแสง (2527 : คำนำ-25) ได้สรุปว่า ลายไทยเป็นศิลปะไทยชั้นยอดเยี่ยมของชนชาติไทยที่บรรพบุรุษได้สร้างขึ้นมาเป็นสัญลักษณ์ของชาติ สะท้อนให้เห็นถึงชีวิตจิตใจชนบทรบเนียน ประเพณีและวัฒนธรรมของคนไทย ดังจะปรากฏจากลวดลายที่มีความอ่อนหวาน อ่อนโยน เป็นลักษณะบ่งชี้ให้เห็นถึงลักษณะนิสัยประจำชาติ

บัณฑิต โจนอุดมศาสตร์ (2528 : 177-204) ศึกษาลักษณะลวดลายที่นิยมตกแต่งบ้านของชาวไทยมุสลิม ในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส พบว่า แบบของลวดลายที่นำมา ตกแต่งส่วนต่าง ๆ ของบ้านมี 3 แบบ คือ เป็นหลัก คือ ใบ ดอก ผล กิ่ง ก้าน มาจัดองค์ประกอบ ให้ต่อเนื่องและซ้ำกันโดยจัดภาพให้มีความสมดุลจากแกนกลาง ลวดลายเรขาคณิต นิยมนำมาตกแต่ง กับราวบันได ลูกกรง ระเบียง ช่องลม

สันติ เอ็กสุขุม (2532 : 94-95) ศึกษาลวดลายปูนปั้นในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ที่วัดชัยวัฒนาราม (พ.ศ.2172-2310) พบว่า ลวดลายจำแนกออกได้สามประเภท คือ ประเภทที่หนึ่งลายหน้า

กระดานมีลายหลักคือ ลายประจำยามก้ามปู ประเภทที่สองลายพันธุ์พฤกษา เช่น ลายรูปวงโค้ง รูปดอกไม้ และประเภทที่สามลายกระหนก

3. เจกซาร์ที่เกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎี

วรรณิ วิบูลย์สวัสดิ์ แอนเดอร์สัน (2531 : 35-29) ได้กล่าวถึงทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างศิลปินผู้ประติมากรรมกับสิ่งประติมากรรมว่า ในการสร้างงานต้องประกอบด้วยองค์ประกอบหกประการคือ แนวคิด จุดประสงค์ วัสดุ อุปกรณ์ ความสามารถ และมีประสบการณ์

กิริติ บุญเจือ (2522 : 15) เขียนปรัชญาศิลปะได้กล่าวว่างค์ประกอบศิลปะมี 4 อย่าง คือ

1. สื่อ (Media) ได้แก่ สิ่งที่เป็นนามาถ่ายทอดการสร้างสรรคของตนให้ประจักษ์แก่ผู้อื่น
2. เนื้อหา (Content) ได้แก่ เรื่องราวที่ศิลปินแสดงออกมาโดยใช้สื่อที่เหมาะสม
3. คุณหรือธาตุ (Aesthetical Elements) มี 3 อย่างคือ ความงาม (Beauty) ความแปลกหูแปลกตา (Picturesqueness) และความน่าทึ่ง (Sublimity)

4. ธาตุศิลปะ (Artistic Element) ได้แก่ ความรู้สึกนึกคิดจิตใจ ความใฝ่ฝันของศิลปินที่แฝงอยู่ในงานศิลปกรรม อันเป็นผลจากการสร้างสรรค์อาจจะตั้งใจหรือไม่ก็ตาม

จารี สุทธิพันธุ์ (2521 : 82) เขียนการออกแบบ ได้กล่าวว่างค์ประกอบของรูปและพื้นเชื่อว่า การที่เรามองเห็นวัตถุใดก็ตาม เรามองเห็นวัตถุนั้นในบริเวณที่มีแสงสว่างพร้อม ๆ กัน ตัววัตถุเป็นรูป และบริเวณรอบวัตถุเป็นพื้น

จารี สุทธิพันธุ์ (2519 : 5-7) เขียนศิลปะกับมนุษย์ โดยกล่าวว่าศิลปะมีความผูกพันเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตมนุษย์ ศิลปะและการช่างมีความมุ่งหมายในการทำงานต่างกัน กล่าวคือการช่างมุ่งสนองตอบความต้องการทางดำเนินประโยชน์ใช้สอยเป็นประการแรก งานใดที่ทำสืบต่อกันมาในท้องถิ่น นำเอาวัตถุดิบในท้องถิ่นมาทำและใช้เครื่องมือธรรมดาที่เรียกว่า การช่างพื้นเมือง หากผลงานนั้น ๆ มุ่งความหมายหรือมุ่งเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคม ทางพิธีการศาสนา หรืออภินิหารก็เรียกว่าศิลปะพื้นบ้าน ดังนั้นศิลปะและการช่างจึงไม่เหมือนกันในแง่ของความหมายและความมุ่งหมายของงาน

ชอุต นิมเหมธ (2531 : 219) กล่าวถึงทฤษฎีองค์ประกอบศิลปะว่าเป็นหลักการที่ศิลปินนำมาใช้เป็นหลักในการสร้างงานทัศนศิลป์ โดยใช้ทัศนธาตุเป็นสื่อ เช่น เส้น น้ำหนักอ่อนแก่ของแสงและเงาที่ว่างสีและลักษณะผิว เพื่อสร้างรูปทรง เป็นสื่อในการถ่ายทอดอารมณ์และความคิด

พวง มีนอก (2529 : 155-396) กล่าวว่างค์ประกอบของศิลปะมี 4 ประการคือ

1. สื่อ หรือสื่อกลาง คือ วัตถุที่เปลี่ยนแปลงให้เป็นสิ่งตอบสนองทางสุนทรียภาพ
2. กรรมวิธี คือ วิธีปฏิบัติทางการทางศิลปะ เช่น กระบวนการสร้างงานเป็นรูปทรง เฉพาะส่วนและปะจี้ให้เห็นถึงความชำนาญผนวกกับสิ่งที่ศิลปินดำเนินการให้เป็นไปตามความคิดสร้างสรรค์
3. แบบของงานศิลปะคือบุรณภาพและความลึกซึ้งที่เกิดจากการจัดการของกระบวนการเคลื่อนไหวต่าง ๆ โดยถือเอาจุดรวมที่ประสานกลมกลืนของสัดส่วนที่มีระเบียบวิธีจังหวะและความสมดุลย์เข้าด้วยกัน

4. รายละเอียดของเรื่องราว คือ การสื่อความหมายการกระตุ้นให้ถึงอารมณ์ความประทับใจ และความเห็นแย้งในแบบที่เป็นสัญลักษณ์ หรือในสิ่งที่ศิลปินต้องการถ่ายทอด

วิธีดำเนินการวิจัย

โครงการเรื่องนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ทางศิลปะพื้นบ้านและสังคมวิทยา โดยมีขั้นตอน ดังนี้

1. กลุ่มประชากรที่เป็นเป้าหมาย ได้แก่ ชาวชนบทกลุ่มวัฒนธรรมไทลาว ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านหรือชุมชนที่จัดประเพณีบุญบั้งไฟและช่างที่ตกแต่งบั้งไฟในเขตจังหวัดมหาสารคาม ร้อยเอ็ด และยโสธร
2. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับแหล่งชุมชนที่จะศึกษา ประวัติความเป็นมาของบุญบั้งไฟ ลวดลายของบั้งไฟ กรรมวิธี คตินิยมในการใช้ลวดลาย
3. ศึกษาข้อมูลจากภาคสนาม โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ สังเกต ฝึกปฏิบัติจริง
4. วิธีการและเครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล

4.1 วิธีการรวบรวมข้อมูล

4.1.1 การสัมภาษณ์

4.1.2 การสังเกต

4.1.3 ตัวอย่างผลงาน

4.2 เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล

4.2.1 แบบสัมภาษณ์

4.2.2 เครื่องบันทึกเสียง

4.2.3 กล้องถ่ายภาพ

4.2.4 กล้องวิดีโอ

4.2.5 กระดาษจดบันทึก และกระดาษถ่ายภาพ

4.2.6 แถบวัดหน่วยเป็นเซ็นติเมตร

5. ขั้นตอนในการศึกษา

5.1 รวบรวมข้อมูลจากเอกสารและข้อมูลภาคสนาม

5.2 รวบรวมผลงาน ลวดลาย วัสดุอุปกรณ์ กรรมวิธีสร้าง

5.3 จัดแบ่งประเภทของผลงาน

5.4 วิเคราะห์ข้อมูล

5.5 นำเสนอข้อมูลและเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์ ประกอบภาพถ่าย

ภาพถ่ายเส้น

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

ผลการศึกษาสามารถนำไปใช้เป็นข้อมูลสำหรับหน่วยงานของรัฐบาลและเอกชน ที่มีบทบาทในการอนุรักษ์ พัฒนา ส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรมท้องถิ่นให้ดำรงอยู่อย่างเหมาะสมทั้งในปัจจุบันและอนาคต

กรอบแนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า

เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้า ผู้วิจัยได้ใช้กรอบแนวคิดดังต่อไปนี้

1. ประวัติและความเป็นมาของบุญบังไฟปรากฏอยู่ในตำนานมาแดง-นางไข่และ ตำนานพญาคันคาก ซึ่งกล่าวถึงมูลเหตุและประเพณีบุญบังไฟ
2. องค์ประกอบศิลปะ ซึ่งสรุปว่าในผลงานสร้างสรรค์ทางศิลปะมีองค์ประกอบสี่อย่าง
3. สกulptช่างที่เ้าบ้านเกิดความประทับใจและยอมรับเอาอิทธิพลจากสภาวะแวดล้อมรอบตัวในสิ่ง ที่พบเห็นแสดงให้ปรากฏไว้ในผลงาน พร้อมกับผสมผสานสิ่งที่เป็นวัฒนธรรมต่างกัน ขบนิยมของท้องถิ่นและ การดำรงชีวิตของตนเองผสมผสานให้ปรากฏในผลงานที่ตนเองสร้างสรรค์ขึ้น

บทที่ 2 ความหมายและประวัติความเป็นมา

ความหมาย

คำว่า "บั้งไฟ" ในอดีตหมายถึง บั้งไฟที่ใช้สำหรับแหในวันโสม (วันรวม) และวันจุดเป็นบั้งไฟบั้งเดียวกัน แต่ปัจจุบันได้เกิดสภาวะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชาวไทย-ลาว อย่างรวดเร็วทำให้ประเพณีมีธุรกิจเข้ามาเกี่ยวข้องโดยหวังผลด้านต่าง ๆ แปรเปลี่ยนไปจาก ประเพณีดั้งเดิม เช่น ประกวดแข่งขันด้านความงามของบั้งไฟ ประกวดขบวนแห่ ประกวดจุดบั้งไฟทางสูง ทางไกล ธุรกิจท่องเที่ยวและธุรกิจการเมือง จึงส่งผลทำให้คำว่า "บั้งไฟ" มีความหมาย สองนัย คือ

1. บั้งไฟ หมายถึงบั้งไฟที่จัดสร้างขึ้นด้วยวัตถุประสงค์โครงสร้างรูปทรงและกรรมวิธีต่าง ๆ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเข้าร่วมขบวนแห่ในวันโสม (วันรวม) และตอบสนองของความต้องการทางด้านความงามเป็นสิ่งสำคัญ จึงนิยมทำบั้งไฟปลอมสำหรับตกแต่งเฉพาะ เรียกกันว่า "บั้งเฒ่"

2. บั้งไฟ หมายถึง บั้งไฟที่ใช้สำหรับจุดเพื่อให้เกิดปฏิกิริยาแรงขับเคลื่อนของหม้อให้พุ่งขึ้นสู่ท้องฟ้า นิยมทำกันสามขนาดคือ บั้งไฟฮ้อย(จ้อย) หมิ้น และแสน ซึ่งช่างทำบั้งไฟมีทักษะในการผสมสัดส่วนดินปืนจากประสบการณ์ที่ได้รับการสืบทอดและส่งสมมีลักษณะเฉพาะตัวนิยมเรียกว่า "ฉบับ"

การวิจัยครั้งนี้ข้าพเจ้าจะศึกษาบั้งไฟตามความหมายของข้อที่หนึ่งซึ่งจะเน้นที่บั้งไฟปลอมสำหรับตกแต่งเฉพาะเรียกกันว่า "บั้งเฒ่"

ประวัติความเป็นมาของประเพณีบุญบั้งไฟ

ประเพณีบุญบั้งไฟเป็นประเพณีเก่าแก่ของกลุ่มชาติพันธุ์ไท บริเวณลุ่มน้ำโขงภาคอีสานตอนใต้คือในสิบสองปันนา ไทล้านช้างในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และไทลาว ในประเทศไทย (อาณาจักรสิบสองปันนา. ม.ป.ป. ๖๒๕) ซึ่งสอดคล้องกับสิลา วีระวงษ์ กล่าวว่าบุญบั้งไฟนิยมจัดขึ้นในช่วงเดือนหกในลุ่มของลาวคือแขวงสิบสองปันนา ลาวเชียงขวางลาวเวียงจันทน์ ลาวเชียงใหม่ และลาวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย (สิลา วีระวงษ์. 2530:9-10) สงวน โชติสุขรัตน์ (2511:303-306) ศึกษาประเพณีภาคเหนือพบว่ามีการจุดบั้งไฟ แต่จะเรียกบั้งไฟว่า "จิบอกไฟ" ก่อนนำไปจุดจะมีการแห่อย่างสนุกสนานและประกวดแข่งขันกันอีกด้วย กล่าวได้ว่าประเพณีบุญบั้งไฟแสดงให้เห็นถึงรากเหง้าความสัมพันธ์อันใกล้ชิดทางสังคม และวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท

ประเพณีบุญบั้งไฟจัดขึ้นตามคติความเชื่อที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษชาวไทลาว ในภาคอีสานถือคติความเชื่อที่ว่าการจุดบั้งไฟบูชาพระยาแถนเพื่อให้ฝนตกลงมาตามฤดูกาล ดังคำกล่าวของสิลา วีระวงษ์ (สิลา วีระวงษ์. สืบสิบสองสระบัววิจ्यानแปลและเรียบเรียงโดย พิทักษ์ น้อยวงศ์สัง. เอกสารอัครสำเนา, 2534:38) ว่า

"...ทำบุญบั้งไฟบูชาแถนบูชาเทวดาเพื่อให้ฝนตกดี สัทธินี้เป็นสัทธิตีที่เชื่อกันว่าบนท้องฟ้ามีแบ่งเป็นชั้น ๆ เช่นเดียวกับวังศอแต่ละชั้นเป็นเมืองหนึ่งๆ ผู้เป็นพระเจ้าของเมืองฟ้าแต่ละชั้นนั้นลาวเราเรียกว่า พระยาแถน ภาษาบาลีเรียกว่าเทพเจ้าหรือพระอินทร์พระพรหม พระยาแถนหรือเทพเจ้า

เหล่านั้นเป็นผู้แต่งฝน แต่งลม แต่งแดด แสงน้ำ แสงไฟ การจุดบั้งไฟขึ้นไปบนอากาศก็เพื่อบูชา เทพเจ้าพระยาแถนเหล่านั้น ให้ท่านดีใจได้แต่งฝนมาให้เพื่อจะ ได้ทำไร่ไถนาตามฤดูกาล”

จากข้อความดังกล่าวสอดคล้องกับผลการศึกษาของ จารุวรรณ ธรรมวัตร (2524:20-35) พบว่า ประเพณีบุญบั้งไฟของชาวอีสานเป็นประเพณีเก่าแก่โบราณที่สืบทอดกันมา จัดทำขึ้นตามความเชื่อถือเรื่อง การขอฝนจากพระยาแถนในเดือนหกจึงเรียกว่าบุญเดือนหก วันรวมชาวบ้านจะนำบั้งไฟที่ได้รับการประดับ ตกแต่งอย่างสวยงาม เข้าร่วมขบวนแห่และจุดบั้งไฟที่ได้รับการประดับตกแต่งอย่างสวยงาม เข้าร่วมขบวนแห่ และจุดบั้งไฟในวันถัดไป เห็นได้ว่าการจุดบั้งไฟบูชาพระยาแถนทำให้พระยาแถนผู้มีความศักดิ์สิทธิ์ คลบ้นศาล ให้เกิดฝน น้ำ เพื่อให้ประกอบกิจกรรมเมื่อฤดูกาลมาถึง และถ้าหากพิจารณาอีกนัยหนึ่งดูเหมือนว่า การทำบุญบั้งไฟเป็นประเพณีอันเกี่ยวเนื่องด้วยชาวไทลาว ได้จัดงานสนุกสนานรื่นเริงกันอย่างเอิกเกริกก่อน แยกย้ายกันไปทำไร่ ทำนา ซึ่งเป็นช่วงระยะเวลาที่สมาชิกในสังคมเห็นพางหรือว่างเว้นการพบปะสังสรรค์กัน

ประเพณีบุญบั้งไฟของชาวไทลาว นี้ เริ่มเข้ามามีบทบาทในภาคอีสานเมื่อใด เกิดขึ้นมาตั้งแต่ครั้ง ใด ใครหรือกลุ่มชาติพันธุ์ใดริเริ่มทำและทำเพื่อจุดมุ่งหมายอันใดนั้น ยังไม่มีหลักฐานที่สามารถระบุได้ชัดเจน มีเพียงตำนานเท่านั้นที่กล่าวถึงประเพณีบุญเดือนหกของชาวไทลาว ดังผลการศึกษาประเพณีบุญบั้งไฟพบว่า มีมูลเหตุจากตำนานพระยาแถนคันคากและตำนานผาแดงนางไอ่ (พระยาอริยานุวัตร เหมจารี. 2526:24-45) ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ อร่ามจิต ชินช่วง (2531:บทคัดย่อ) ว่าประวัติความเป็นมาของบุญ บั้งไฟปรากฏอยู่ในตำนานผาแดงนางไอ่และตำนานเรื่องพญาคันคาก ดังนั้นการศึกษาประวัติความเป็นมา ของประเพณีบุญบั้งไฟจำเป็นต้องศึกษาจากหลักฐานดังกล่าวเป็นสำคัญ

ตำนานผาแดงนางไอ่

1. ที่มาของเรื่อง บรรพบุรุษของชาวไทลาว จารลงในโบราณเป็นตัวอักษรธรรม และไทยน้อย แต่ไม่ระบุผู้แต่ง จึงเป็นการยากที่จะระบุผู้แต่งว่าใครเป็นผู้แต่ง แต่งขึ้นเมื่อใด เนื้อเรื่องจะกล่าวถึงแหล่ง โบราณคดี และประวัติศาสตร์ของชุมชนในภาคอีสานที่ร่วมสมัยกัน

2. เนื้อเรื่อง พระยาขอมปกครองเมืองเอกราชิตา มีมเหสีชื่อนางจันทา ประสูติลูกสาวชื่อว่า นางไอ่ทรงมีพระศิริโฉมงดงามจนเป็นที่เลื่องลือ ท้าวผาแดงแห่งเมืองผาโพงจึงเดินทางมาดักตัวนางไอ่ ทั้งสอง พระองค์ต่างชอบพอ ได้ลักลอบเป็นคู่กันต่อมาผาแดงจึงเดินทางกลับไปยังเมืองของตน

ณ เมืองหนองแส มีพระยานาคสองตน ชื่อว่าสุทโธ และสุวรรณนาค ปกครองร่วมกันต่อมาเกิด ความขัดแย้งสู้รบกันสร้างความเสียหายอย่างหนัก เทวราชวิสุกรรมจึงเสด็จลงมาตักเตือน แล้วให้พากันแยก ย้ายจากเมืองหนองแส นาคสุทโธให้ไปอยู่ทางทิศบูรพา ดำดินไปจนเกิดเป็นแม่น้ำของ นาคสุวรรณให้ไปอยู่ ทางทิศใต้ ดำดินไปจนเกิดแม่น้ำพาน

ที่เมืองเอกราชิตาซึ่งพระยาขอมปกครองอยู่มีความสงบร่มเย็นเจ้าผู้ครองนครปฏิบัติตนตาม ประเพณีอย่างเคร่งครัด (ปรีชา ทิณทอง. 2524:1-76) ดังโคลงสรรว่า

พอเมื่อ หลายวันเช้า	ระดูถึง แถมถ่าย มาแล้ว
พระก็คิด ย้ำผู้	คณิงใช้ ช่างหลัง
ตามที่ โบราณเก่า	เคยแปลง ประเทียลฮิต

ตามที่ โบราณเค้า	เคยแปลง ประเทยลฮืด
เข็ดให้ถึก รึกบ้าน	บุษยามเค้า เก่าหลัง
.....
เขาจักตาม ฮืดเค้า	เค้าแก่ ครอบหลัง
กูจักพา สูท่า	แต่งบุญ แปลงสร้าง
เดือน หกขึ้น	วันเพ็ญ สิบห้าค่ำ
กับทั้งเป็ก แผนกพร้อม	วันเช้า ส่งบุญ
จักให้มี การเหล่น	ไฟนาง บั้งหมื่น
กับทั้งมี บวชพร้อม	สงวน้ำ ราชครู
สูงวางฎี กาไฟ	ไวเอียง เฮวฮีบ
ทุกที่พร้อม	เหนือใต้ ส่งไป
.....
เดือน หกขึ้น	วิสาข สิบห้าค่ำ
สิบ สี่นั้น	วันเค้า แต่งบุญ
ให้เขามา โฮมเค้า	ในวัน มื้อสิบสี่
งงให้บอก ที่ถ้วน	สุเจ้า แต่งไป
	ปรีชา พิณทอง

จากโคลงสารดังกล่าว หมายความว่า พระยาขอมได้ปฏิบัติตนตามจารีตประเพณีที่บรรพบุรุษสั่งสอนเอาไว้อย่างเคร่งครัด พอถึงวันขึ้นสิบห้าค่ำเดือนหก จะมีการจัดบุญบั้งไฟ บวชพระและสงวน้ำราชครู ทรงมอบหมายให้ส่งฎีกาไปยังเมืองต่าง ๆ ว่า ให้นำบั้งไฟมารวมกันในวันขึ้นสิบห้าค่ำเดือนหก

กล่าวถึงท้าวผาแดงแห่งเมืองผาโพงไม่ได้รับใบฎีกาแต่ก็มีความประสงค์ที่จะนำบั้งไฟมาเข้าร่วม โดยสั่งให้มีการจัดทำบั้งไฟใช้กระดาษตกแต่งให้สวยงาม พร้อมทั้งจะจุดแข่งขัน เช่นเดียวกับเมืองอื่น ๆ นางไฉ่ได้ต้อนรับท้าวผาแดงอย่างสมเกียรติ ส่งเข้าทันจุดบั้งไฟพระยาขอมได้เส่นพินันกับเมืองสี่แคว เชียงเหียน ฟ้าแดด ว่าจะเติมพินทุกอย่างในเมืองยกเว้นมเหสี ส่วนผาแดงยกเอาเมืองผาโพง ไพร่ สมม พร้อมตนเองเป็นเติมพิน พระยาขอมรับพินยกเอาเมืองและนางไฉ่เป็นเติมพิน เมื่อตกลงกันแล้วจึงนำบั้งไฟไปจุด (ปรีชา พิณทอง. 2524:110-131) ดังโคลงสารว่า

เขาจึง เฮาบั้งไฟ	ซ่งพระองค์ ไปจุด
เสียง ชูดเข้า	คนเข้า เบ็งพระยา
เขาก็ติด ไฟมา	ไปหา บั้งใหญ่
ระนวนเกาะ ก่ายไว้	ไฟมา ศอนาง
ไฟก็วาง ตามเส้น	สายระนวน ดิบฟวน
เหลียวเบ็งควัน มีดกล้าว	มัวกสู่ม ท้านคร
ฮัตคร ไฟมา	โสนา ปเถิงเมียด
คันเข้าเถิง จิมโกส	ไฟนั้น เสาสุญ

เป็นเพื่อบุญ ของเจ้า	พระยาขอม เสียงเสียง
กรรมวิเนต จีเสียง	คราวนี้ จึงเป็น
อันว่าเมือง หลวงกว้าง	จีเป็นวัง หลบหล่ม
ไฟจึงเป็น จังจี	คาค้าง ทั้งระนวน
อันว่า ผาแดงท้าว	เอาไฟ เสียงต่อ
ติดระนวน ถ่ายไว้	คือจิใหม่ ก็ใช้การ
นานหลายจน ตาค้าง	คนฟาง ปเห็นฝูง
เคราะห์หากมา คอบเจ้า	ปางนี้ ส่วนบุญ
อันว่า บุญเฮืองเจ้า	เชียงใหม่ ฟาแตก
พากันจุด ชูบั้ง	ไฟขึ้น ม่หลอ
.....
อันว่า มาสีแก้ว	เมืองหงษ์เสมอภาคกันแล้ว
ไฟหากขึ้น ชูบั้ง	ปคาค้าง แตกโตน
.....
ยังแต่ไฟ ของเจ้า	พระยาขอม มั่งใหญ่
กับหังองค์ แก่นไฟ	ผาแดงด้าน ต่อเสียง
ไฟมาแดง ปี่ไหม้	เสียใจ จนหน้าหง่า
พระยาขอม เกือบจีเป็น ปวงบ้าน	ไฟมา แล่นไปถึง
ก็หาก ชุนแสงแล้ว	หลายที่ เทียวจุด
ผาแดงจุด เมียกม้า	ระนวนน้ำว น้ำลง
ไฟก็แสน ฟาดฟิง	ถึงที่ มีควัน
มันก็ถึง ทวนทับ	ทวนชวน คอนฟิง
ฟิงเสียง ทมทมิไม้	ไฟหลวง ภูวนาก
มันหากคา คาค้าง	หังแก้ว หังโตน
บาก็ หนวยเฮ่า	ในทวง ออกชิตก
คาคชิสัย ไฟน้อย	ไฟช้อย จึงคา
.....
ฟิงเสียง ขึ้นขึ้นก้อง	ไฟใหญ่ พระยาขอม
ทมทมิเสียง	หังควัน หังมือ
มันก็ช แต่เข้า	แก้หัง เถึงเย็น
พระก็อม นาจุก	ซึ่งพระทัย มายม้าง
ปางนี้กรรม ภูแล้ว	จนถึง จตุมาต
อันว่าเมือง ใหญ่กว้าง	จิตญเศร่า เก่าหมอง
	ปรีชา จิตนทอง

จากโคลงสารดังกล่าว หมายความว่า มีการนำเอาบั้งไฟพระยาขอมไปจุดแต่ไฟไม่ติดชนวน ส่วน บั้งไฟของท้าวมหาแดงก็เป็นเช่นเดียวกัน บั้งไฟเมืองเชียงเพียน ฟ้าแตก สีแก้ว และมีธงหงษ์ จุดพุ่งขึ้นไปบน ท้องฟ้าเช่นเดียวกัน บั้งไฟมาแดงถูกจุดหลายครั้งจนไฟติดชนวน ปรากฏว่าบั้งไฟเกิดปฏิภิกิริยาเผาไหม้ แต่ไม่ ยอมพุ่งขึ้นสู่ท้องฟ้าเช่นเดียวกับบั้งไฟพระยาขอม

ตำนานพญาคันคาก

1.ที่มาของเรื่อง เชื่อกันว่าเรื่องพญาคันคากเป็นเรื่องชาดก แต่ความจริงแล้วไม่ปรากฏอยู่ใน นิบาตชาดกจึงจัดเป็นชาดกนอกนิบาตมีปรากฏอยู่ตามวัดในภาคอีสานโดยมีการจารสลบทกลงในใบลาน (อิวัธ ปุณโณทก. 2525 : 213) แต่ไม่ได้บอกผู้แต่งไว้ จึงเป็นการยากที่จะระบุลงไปว่าใครเป็นผู้แต่ง และแต่ง ขึ้นเมื่อใด นิยมใช้เทศน์ในพิธีกรรม (ขอฝน) เนื่องจากมีความเชื่อว่าฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล เพราะพระยา แถนไม่ยอมส่งฝนลงมาสู่พื้นโลก

2.เนื้อเรื่อง พระราชาองค์หนึ่งนามว่าเอกราชเมเสีนามว่าสีดาปกครองเมืองชมพูด้วยทศพิช ราชธรรม ต่อมาเมื่อพระโพธิสัตว์ (พญาคันคาก) สิ้นบุญบนเมืองสวรรค์ลงมาเกิดยังเมืองมนุษย์เข้าไปเกิดใน ครรภ์ของนางสีดา เมื่อครบกำหนดจึงประสูติโอรสเป็นคันคาก คันคากขอให้เมตตาดูเลี้ยงดูไว้แล้วจะตอบแทน บุญคุณภายหลัง โอรสหลงได้ทำนายนาราชโอรสเป็นผู้มีบุญญาธิการจะได้เป็นที่พึ่งพาอาศัยของบิดามารดา และไฟฟ้าประชาชนกันหน้า เมื่อโอรสเจริญวัยได้อธิฐานต่อพระอินทร์บันดาลให้หญิงผู้เป็นคู่ครองกัน มาตั้งแต่ชาติก่อนมาร่วมเป็นสามีภรรยาในชาตินี้ พระอินทร์จึงเนรมิตปราสาทและเครื่องประดับตกแต่งแล้ว แปลงร่างพระโพธิสัตว์ พระเจ้าเอกราชและเมเสีเสด็จมาทำคันคากจึงได้หลุดความเป็นมาให้ทราบ ทุกคนเมื่อ ทราบต่างชื่นชมยินดี และมอบเมืองชมพูให้ทำคันคากปกครอง มีพระยาร้อยเอ็ดหัวเมืองพากันส่งส่วยเป็น ประจำทุกปี บ้านเมืองไฟฟ้าประชาชนมีความร่มเย็นเป็นสุข

ต่อมาบ้านเมืองเกิดทุกข์ภัยไข้ช้ำยากหนากแพงฝนแล้งติดต่อกันเจ็ดปีห้วย หนอง คลอง บึง แ่งน้ำแห้งหมด พญาคันคากจึงเดินทางไปหาพญานาคผู้มีอิทธิฤทธิ์สามารถดลบันดาลให้ฝนตก พญานาคพูด ว่า ณ ยอดเขาพระสุเมรุเป็นที่ประทับของพระอินทร์ มียอดเขาสัตตะบัวระกวนที่สูงเพียงครึ่งหนึ่งของเขาพระ สุเมรุเป็นที่ประทับของพญาแถน พอถึงเดือนห้ามาจะพากันไปเล่นน้ำในแม่น้ำ น้ำที่นาคเล่นเป็นก้อนใหญ่เท่า ภูเขา ลมพัดเอาน้ำก้อนไปกระทบภูเขาแตกเป็นเม็ดตกลงสู่เมืองมนุษย์เรียกว่า น้ำฝน เหตุที่ฝนไม่ตกเพราะ พญาแถนอิจฉาและเกรงว่าพญาคันคากจะรุกรานเหยียบย่ำถึงเมืองแถน จึงห้ามไม่ให้มาเล่นน้ำในแม่น้ำ

เมื่อพญาคันคากได้ฟังจึงวางแผนให้นาคทำถนนร่วมกับปลวกจนถึงเมืองแถน พอฤกษ์ดี พญา คันคากและนางจตุรภุชทวิปริชีข้างพระที่นั่งออกตอน พระยาคันคากตามหลังพญาครุฑ พญานาคพร้อมสัตว์มี พิษ เช่นต่อ แตน ผึ้ง มอด จึงยกทัพไปเมืองแถน พญาแถนส่งเตนมาไล่ตามสาเหตุได้ความว่าพญาคันคากยก ทัพมารบกับพญาแถน ด้วยเหตุที่พญาแถนไม่ทำตามจารีตประเพณีดั้งเดิม (ปริชา ทิณทอง. ม.ป.ป. : 199- 217) ดังโคลงสารว่า

เพราะว่าครอง คนเต่า	โบราณ มีฮืด
แถนบ่ ทำถึกต้อง	คราวหุ่น ต่อมา
เกิงเดือนห้า	หกมา ปีใหม่
แถนก็ นายแม่น้ำ	ฝนไฟ รุปี

ถนนหาก ป้าครองบ้าน	บุญาน ยึดเก่า
ป้าให้แล้ง	ฝนฟ้า ปรี่
เจ็ดปีแล้ว	ชมทู แห่งไร่
พระบาทให้	มาด้าน ต่อเรา
ว่าโต เป็นถนนเตา	บุญานสั่ง ปจื่อ
ตุ๊ก ฟันแม่ม่วง	เมืองบ้าน ม่วนหลาย.
	ปรีชา พิณทอง

จากโคลงสารดังกล่าว หมายความว่า พญาถนนประพฤติชีวิตต่อประเพณีโบราณของบรรพบุรุษ เมื่อถึงเดือนห้า เดือนหก ถนนจะต้องแตงน้ำฝนให้ตกลงสู่เมืองมนุษย์ทุกปี เวลาผ่านไปเจ็ดปีแล้วพญาถนนไม่แตงน้ำฝนทำให้พื้นดินแห้งมาก ผงฝุ่นปกคลุม ชาวคนว่าเป็นพญาถนน พญาคันคากจึงจำเป็นต้องยกทัพมาเพื่อทำลายเมืองพญาถนน

เมื่อเสนาพญาถนนได้รับฟังจึงเดินทางกลับไปทูลพญาถนน พญาถนนจัดทัพออกรบกับกองทัพพญาคันคากผลปรากฏว่าพญาถนนเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ ดังโคลงสารว่า

แต่นั้น เสนาพร้อม	พากัน แดงกล่่าว
อย่าได้ไว้	ถนนั้น ฆ่าเสีย
เคียดที่ ชมทูลัง	หลายปี แห่งไร่
คนเขา ตายมากสิ้น	เสียเสียง ชูวัน
มันป น้ำครองเตา	บุญาน ตั้งแตง
ปทศราชแท้	มัวอ้าง ขวดโต
.....
ถนนก็ ลงคำด้าน	ขอเป็น เมืองส่วย
ซ้ำจัก แสงน้ำฟ้า	ฝนให้ ฟูปี
แต่นั้น ราชาเจ้า	พญาหลวง คันคาก
พระก็ ไซปากด้าน	เสียงห้าว ต่อถนน
ดีดีแล้ว	พญาถนน แบนต่ง
มิงจ่ง แสงน้ำฟ้า	ฝนให้ฟูปี นั้นก่อน
	ปรีชา พิณทอง

จากโคลงสารดังกล่าวหมายความว่า เสนาของพญาคันคากมีความคิดเห็นตรงกันว่าควรฆ่าพญาถนน เพราะละเว้นการปฏิบัติหน้าที่ทำให้เกิดความแห้งแล้ง มนุษย์เจ็บป่วยล้มตาย ส่วนพญาถนนจึงทูลว่าขอเป็นส่วยและจะแตงน้ำฝนไปให้ทุกปี พญาคันคากมีความคิดเห็นสอดคล้องกันและกำชับให้แตงน้ำฝนให้ทุกปี อย่าได้ว่างเว้น

จะอย่างไรก็ตามประวัติความเป็นมาของบุญบังไฟจากตำนานผาแดงนางไอ่ และตำนานพญาคันคากคงจะสามารถบ่งชี้ให้เห็นว่า ประเพณีดังกล่าวมีความสัมพันธ์ และวิถีชีวิตกลุ่มชนไทลาวอย่างแน่นแฟ้น แม้ว่าจะไม่สามารถให้คำตอบเกี่ยวกับต้นกำเนิด และหรือแหล่งกำเนิดของประเพณีอันแท้จริง

ประวัติความเป็นมาของแหล่งชุมชนที่ศึกษา

จังหวัดร้อยเอ็ด

หนังสืออุรังคธาตุ ตำนานพระธาตุพนม (2521 : (8)-(21)) กล่าวว่า พญาศรีโคตบูรได้สิ้นพระชนม์และไปเกิดเป็นโอรสของเจ้าเมืองสาเกต ชื่อสุริยกุมาร เจ้าเมืองสาเกตเที่ยวไปตีเมืองต่าง ๆ ได้ร้อยเอ็ดเมือง เขามาอยู่ในอำนาจของสุริยกุมาร เมืองสาเกตจึงมีชื่อเสียงอีกชื่อหนึ่งว่า เมืองร้อยเอ็ดประตุ สุริยกุมาร บำรุงศาสนาที่เมืองร้อยเอ็ดประตุจนได้นามว่า สุริยวงศาธรรมิกราชอิราห มีโอรสชื่อว่าสังฆิขุมาร ซึ่งเป็นพระยานันทเสนกัลป์ชาติมาเกิด ส่วนพญาสุริยวงศาธรรมิกราชถึงแก่กรรมกัลป์ชาติไปเกิดเป็นบุตรของพญามฤคชนกร ชื่อสมิตธรรมกุมาร ต่อมาได้มีกองทัพยกเข้าตีเมืองร้อยเอ็ดประตุ ผู้คนก็แตกกระจัดกระจาย บางส่วนไปตั้งบ้านเล็กเมืองน้อยทั่วไปทั้งสองฝั่งโขง ส่วนสังฆิขุมาร อำมาตย์พาอพยพมาอยู่ที่ เมืองลาหนองคาย ในเขตแดนเมืองสุวรรณภูมิของหัวคำบาง จะเห็นได้ว่าอุรังคธาตุตำนานพระธาตุพนมได้กล่าวถึงเมืองร้อยเอ็ดประตุในยุคสมัยนั้น ซึ่งหมายถึงบริเวณซึ่งเป็นจังหวัดร้อยเอ็ดในปัจจุบันนี้

เดิม วิชาคย์พจนกิจ (2513 : 201-205) กล่าวถึงเมืองร้อยเอ็ดมีตำนานเล่าสืบมาว่า เป็นเมืองเจริญในสมัยโบราณ ต่อมาข้าศึกถูกรานฝ่าฟันชาวเมืองล้มตายกลายเป็นเมืองร้าง ภายหลังชื่อว่าบ้านกุ่ม จุลศักราช 1075 (พ.ศ. 2258) เจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร เจ้าผู้ครองนครจำปาศักดิ์โปรดให้จารย์แก้วมาเป็นนายกกองปกครองรักษาเขตแดนอันอยู่ที่บ้านทง ครั้นจุลศักราชได้ 1087 เจ้าแก้วถึงแก่กรรม เจ้าสร้อยศรีสมุทรจึงแต่งตั้งให้ห้าวมีบุตรคนโตเป็นเจ้าเมือง ให้ห้าวทนต์เป็นอุปฮาด โดยยกฐานะบ้านทง เป็นเมืองทง ปกครองรักษาบ้านเมืองต่อไป ต่อมาห้าวเชียงบุตรของห้าวมีเป็นเจ้าเมืองเข้าอยู่ในอำนาจของกรุงศรีอยุธยา และได้อพยพไปตั้งเมืองใหม่ที่ต่งหัวสาร หนานนามว่า เมืองสุวรรณภูมิ ส่วนห้าวทนต์เป็นเจ้าเมืองปกครองบ้านกุ่ม และหนานนามตามเมืองเดิมว่า เมืองร้อยเอ็ด ตั้งให้ห้าวทนต์เป็นประษัตติยวงศา เมื่อจุลศักราช 1137(พ.ศ. 2318) ขึ้นกรุงธนบุรีแต่นั้นมา

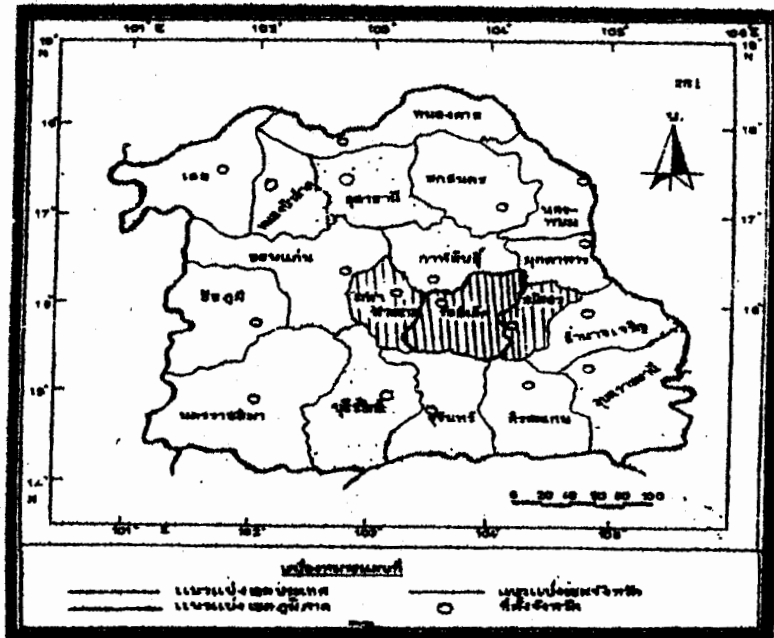
จังหวัดมหาสารคาม

เดิม วิชาคย์พจนกิจ (2513 : 212-242) กล่าวว่าจุลศักราช 1227 ปีฉลู สัปตศก(พ.ศ.2398) พระขัติยวงศา (จันทร์) เจ้าเมืองร้อยเอ็ดมีใบบอกขอตั้งบ้านลาดกุดยางใหญ่ (หรือนางโย) เป็นเมือง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกบ้านลาดกุดยางใหญ่เป็นเมืองมหาสารคาม ให้ห้าวมหาไชย (กวด) บุตรอุปฮาด (สิงห์) เมืองร้อยเอ็ดปกครอง ต่อมาโปรดเกล้าฯ ให้แยกเมืองมหาสารคามจากเมืองร้อยเอ็ดไปขึ้นกรุงเทพฯ

จังหวัดขอนแก่น

บรรพบุรุษของชาวโยธยโสธรได้อพยพถิ่นฐานมาจากเมืองหนองบัวลุ่มภู(จังหวัดหนองบัวลำภูในปัจจุบัน) ตามแม่น้ำชี มาตั้งที่บ้านสิงห์ท่า ปี พ.ศ.2437 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้โปรดเกล้าฯ ให้ยกฐานะบ้านสิงห์ท่า ขึ้นเป็นหัวเมืองตั้งชื่อว่า เมืองยศสุนทร เจ้าราชวงศ์สิงห์ เป็นเจ้าเมืองคนแรกมี

พระราชทินนามว่าพระสุนทรราชวงศา ต่อมาสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีการปฏิรูปการปกครอง
 ลดฐานะรวมกับหัวเมืองมณฑลลาวกาฬ มีจำนวนหัวราชการอยู่ที่เมืองอุบล ยโสธรได้รับการประกาศจัดตั้งให้
 เป็นจังหวัดยโสธร เมื่อวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ.2515 เป็นจังหวัดที่ 71 ของประเทศไทย (ภักดี ยาวะในภาส.
 2539 : 32)

ภาพประกอบ 1 แผนที่แสดงภาคอีสานของประเทศไทย

การศึกษาเกี่ยวกับความหมาย ประวัติความเป็นมาของประเพณีบุญบั้งไฟ และประวัติความเป็น
 มาของแหล่งชุมชนที่ศึกษาทำให้ทราบถึงมูลเหตุตามคติความเชื่อ การสืบทอดเรื่องเล่าต่อกันมาจากบรรพบุรุษ
 พัฒนาการและวิวัฒนาการด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับคนในสังคมและโครงสร้างทางสังคมนั้น ๆ อันก่อให้เกิด
 การอนุรักษ์ พัฒนา ส่งเสริมและสนับสนุนให้ประเพณีบุญบั้งไฟ ดำรงอยู่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของกลุ่มชน
 ไทลาว สืบไป

สภาพปัจจุบันแต่ละจังหวัดที่จัดประเพณีบุญบั้งไฟ มีปัจจัยส่งผลกระทบต่อประเพณีนี้คล้ายคลึง
 กันคือสังคม วัฒนธรรม การคมนาคม เศรษฐกิจ หน่วยงานของรัฐบาล หน่วยงานของเอกชน การประชา
 สัมพันธ์ ธุรกิจ ธุรกิจการเมืองระดับต่าง ๆ การศึกษาและฝึกฝนปฏิบัติทักษะทางช่างแขนงต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ
 การเข้บั้งไฟสูงขึ้น รวมถึงการที่ช่างได้รับการยอมรับจากมวลสมาชิกในสังคมระดับต่าง ๆ จะเป็นช่องทางนำไป
 สูความมั่นคงในวิชาชีพของช่างให้ดำรงอยู่สืบไป

บทที่ 3
องค์ประกอบของบั้งเฮ้

ศิลปะที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นมีความผูกพัน เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตมนุษย์เพราะผลงานนั้นๆ มีจุดมุ่ง
หมายการสร้างเพื่อตอบสนองความต้องการทางด้านความงาม หรือตอบสนองความต้องการของสังคมทาง
พิธีการศาสนาหรือกนิหาร ศิลปะดังกล่าวเรียกว่า ศิลปะพื้นบ้าน (ฮารี สุทธิพันธุ์. 2519 : 5-7) ศิลปะมีองค์
ประกอบ 4 ประการ คือ (ฟวง มีนอก. 2529 : 155-396)

1.สื่อหรือสื่อกลาง คือวัตถุที่เปลี่ยนแปลงให้เป็นสิ่งตอบสนองทางสุนทรียภาพ

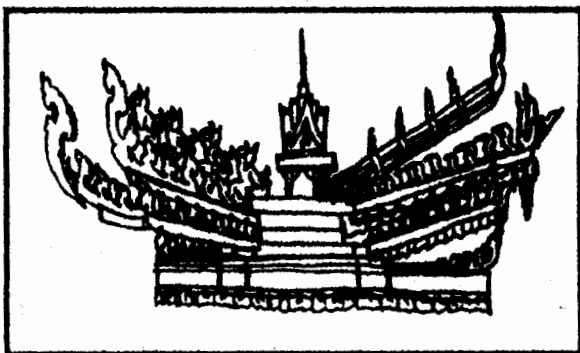
2.กรรมวิธี คือวิธีปฏิบัติการทางศิลปะเช่นกระบวนการสร้างงานเป็นรูปทรงเฉพาะส่วน และป่งชี้
ให้เห็นถึงความชำนาญ ผนวกกับสิ่งที่ศิลปินดำเนินการให้เป็นไปตามความคิดสร้างสรรค์

3.แบบของงานศิลปะ คือ บุรณภาพและความลึกซึ้งที่เกิดจากการจัดการของกระบวนการเคลื่อนไหว
ไหว ต่าง ๆ โดยถือเอาจุดรวมของสัดส่วน จังหวะและความกลมกลืนเข้าด้วยกันโดยใช้ระเบียบวิธีที่เหมาะสม

4.รายละเอียดของเรื่องราว คือ การสื่อความหมาย การกระตุ้นให้ถึงอารมณ์ ความประทับใจ
และความเห็นแจ้งในแบบที่เป็นสัญลักษณ์ หรือในสิ่งที่ศิลปินต้องการถ่ายทอด

การศึกษาครั้งนี้ จะใช้แนวคิดดังกล่าวข้างต้นเป็นกรอบในการศึกษาองค์ประกอบของบั้งเฮ้ เพราะ
บั้งเฮ้เป็นศิลปะพื้นบ้านแขนงหนึ่ง ที่สร้างขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมกลุ่มชาติพันธุ์ไทลาว คำ
ว่า "องค์ประกอบ" พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 ได้ให้ความหมายว่า ส่วนของสิ่งต่าง ๆ ที่เป็น
เครื่องประกอบทำให้เกิดเป็นรูปทรงใหม่โดยเฉพาะ (ราชบัณฑิตยสถาน. 2525 : 793)

องค์ประกอบของบั้งเฮ้หมายถึงส่วนของสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นเครื่องประกอบทำให้เกิดเป็นบั้งไฟปลอม
สำหรับตกแต่งโดยเฉพาะ เรียกว่าบั้งเฮ้ประกอบไปด้วยส่วนต่างๆ ได้แก่ ส่วนหัวบั้งไฟ ส่วนลำตัวบั้งไฟ ส่วนหาง
บั้งไฟ ราชรถ ลายสับดอก ยาบห้อง ยาบเลาสนหลัง กาบสัน (ขอบข้าง) และส่วนอื่น ๆ การศึกษาบั้งเฮ้ครั้งนี้จะ
ศึกษาบั้งเฮ้จังหวัดละ 2 บั้ง แต่ละบั้งใช้รหัสยอดังนี้

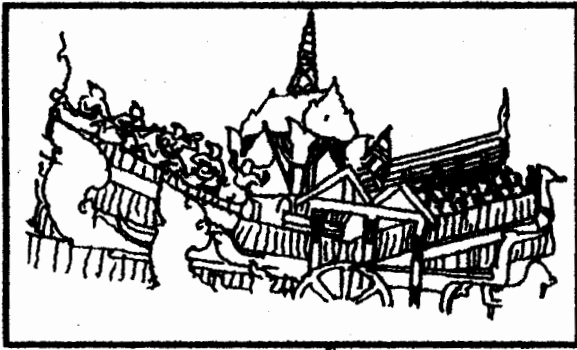

ภาพประกอบ 2 บั้งเฮ้ รอ.1

1.บั้งเฮ้ของจังหวัดร้อยเอ็ด จำนวน 2 บั้ง
ใช้รหัสดังนี้

1.1 บั้งเฮ้ รอ.1

1.2 บั้งเฮ้ รอ.2

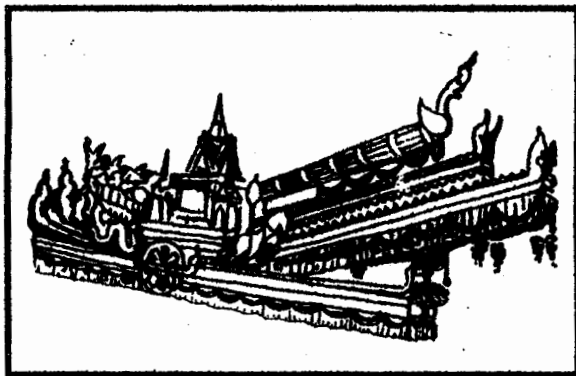

ภาพประกอบ 3 บั้งเชียงใหม่.2

2. บั้งเชียงใหม่ จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 2 บั้ง
ใช้รหัสดังนี้

2.1 มค.1

2.2 มค.2

ภาพประกอบ 4 บั้งเชียงใหม่.1

3. บั้งเชียงใหม่ จังหวัดยโสธร จำนวน 2 บั้ง ใช้รหัส
ดังนี้

3.1 ยธ.1

3.2 ยธ.2

ส่วนหัวบั้งไฟ

ส่วนหัวบั้งไฟหมายถึง ส่วนที่มีรูปทรงสัญลักษณ์ เป็น นาค ประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ เช่น หัว
หงอน ปาก ตา ห้อง สันหลัง และปีก การศึกษาส่วนหัวบั้งไฟจะศึกษาการใช้วัสดุ อุปกรณ์ รูปทรง และกรรมวิธี
พบว่าแต่ละจังหวัดสร้างส่วนหัวบั้งไฟมีรูปแบบเหมือนและแตกต่างกันดังนี้

ภาพประกอบ 5 หัวนาค รช. 1

บั้งเชียงใหม่.1

1. สีสหรือวัสดุ มีดังนี้

1.1 ไม้พ่น 1.2 สังกะสี 1.3 สีนํ้ามัน

2. อุปกรณ์ มีดังนี้

2.1 กบไสไม้ 2.2 ขวาน 2.3 มีด 2.4 สิ่ว 2.5 เลื่อย 2.6 สว่าน

3. กรรมวิธี

3.1 คัดเลือกไม้ นำมาตากให้เป็นรูปทรงตามต้องการ 3.2 ใช้สิ่วแกะสลัก
รายละเอียด ยัด 3.3 ถูด้วยตะไบ 3.4 ทาสีรองพื้น 3.5 ตกแต่งระบายสีด้วยสี
นํ้ามัน

4. แบบของงานศิลปะหรือรูปทรง (ภาพประกอบ 5)

ภาพประกอบ 6 หัวนาค รอ.2

บึงเข้ รอ.2**1.สื่อหรือวัสดุ มีดังนี้**

1.1 ไม้จำอา 1.2 ไม้ขัด 1.3 สังกะสี 1.4 สีนํ้ามัน

2.อุปกรณ์ มีดังนี้

2.1 กบไสไม้ 2.2 มีด 2.3 สิ่ว 2.4 ค้อน 2.5 เลื่อย 2.6 สว่าน

3.กรรมวิธี

3.1 คัดเลือกไม้จำนามากากให้เป็นรูปทรงตามต้องการ 3.2 ใช้สิ่วแกะสลักรายละเอียด 3.3 ถูด้วยตะไบ 3.4 นำไม้ขัดมาถูด้วยเลื่อยและตัดสังกะสีเป็นส่วนประกอบหงอนนาค 3.5 ทาสีรองพื้น 3.6 ตกแต่งระบายสีด้วยสีน้ำมัน

4.แบบของงานศิลปะหรือรูปทรง (ภาพประกอบ 6)

ภาพประกอบ 7 หัวนาค มค.1

บึงเข้ มค.1**1.สื่อหรือวัสดุ มีดังนี้**

1.1 ไม้จำอา 1.2 สีนํ้ามัน 1.3 ไม้ขัด

2.อุปกรณ์ มีดังนี้

2.1 กบไสไม้ 2.2 ขวาน 2.3 มีด 2.4 สิ่ว 2.5 ค้อนไม้ 2.6 เลื่อย 2.7 สว่าน

3.กรรมวิธี

3.1 ่างภาพบนไม้ขัด 3.2 ถูไม้ขัดตามเส้นร่างจำนวนสองแผ่นนำไปตอกยึดกับไม้เนื้อแข็งซึ่งตากเป็นรูปทรงตามต้องการ ถูด้วยตะไบ 3.4 ทาสีรองพื้น 3.5 ตกแต่งระบายสีด้วยสีน้ำมัน

4.แบบของงานศิลปะหรือรูปทรง (ภาพประกอบ 7)

ภาพประกอบ 8 หน้านาค มค.2

บั้งเจ้า มค.2**1.สื่อหรือวัสดุ มีดังนี้**

1.1 ไม้หุ่น 1.2 สีน้ำมัน

2.อุปกรณ์ มีดังนี้

2.1 กบไสไม้ 2.2 มีด 2.3 สีว 2.4 ค้อน เลื่อย 2.5 เลื่อย

3.กรรมวิธี

3.1 ตากไม้ให้เป็นรูปทรงตามต้องการ 3.2 แกะสลักและขีดด้วยกระ

ดาษทราย 3.3 ทาสีรองพื้น 3.4 ตกแต่งระบายสีด้วยสีน้ำมัน

4.แบบของงานศิลปะหรือรูปทรง (ภาพประกอบ8)

ภาพประกอบ 9 หน้านาค ยธ.1

บั้งเจ้า ยธ.1**1.สื่อหรือวัสดุ มีดังนี้**

1.1 ไม้หุ่นปลา 1.2 สีน้ำมัน

2.อุปกรณ์ มีดังนี้

2.1 เลื่อย 2.2 ขวาน 2.3 ค้อน 2.4 สีว 2.5 สว่าน

3.กรรมวิธี

3.1 คัดเลือกไม้หุ่นปลานำมาตากให้เป็นรูปทรงตามต้องการ 3.2 เขียนลาย

และแกะสลักตามเส้นร่าง 3.3 ขัดแต่งผิวด้วยตะไบ ใช้สีวแกะสลักรายละเอียด

ดูด้วยกระดาษทราย 3.4 ทาสีรองพื้น 3.5 ตกแต่งระบายสีด้วยสีน้ำมัน

4.แบบของงานศิลปะหรือรูปทรง (ภาพประกอบ9)**บั้งเจ้า ยธ.2****1.สื่อหรือวัสดุ มีดังนี้**

1.1 ไม้หุ่นปลา 1.2 สีน้ำมัน

2.อุปกรณ์ มีดังนี้

2.1 เลื่อย 2.2 ขวาน 2.3 ค้อนไม้ 2.4 สีว

3.กรรมวิธี

3.1 คัดเลือกท่อนไม้หุ่นปลามาตากให้เป็นรูปทรงตามต้องการ 3.2 เขียน

ลายและแกะสลักตามเส้น ร่าง 3.3 ขัดแต่งผิวด้วยตะไบ ขัดด้วย

กระดาษทราย 3.4 ทาสีรองพื้น 3.5 ตกแต่งระบายสีด้วยสีน้ำมัน

4.แบบของงานศิลปะหรือรูปทรง (ภาพประกอบ 10)

ภาพประกอบ 10 หน้านาค ยธ.2

ภาพประกอบ 8 หน้านาค มค.2

บั้งเจ้า มค.2**1.สื่อหรือวัสดุ มีดังนี้**

1.1 ไม้พูน 1.2 สีนํ้ามัน

2.อุปกรณ์ มีดังนี้

2.1 กบไสไม้ 2.2 มีด 2.3 สิ่ว 2.4 ค้อน เลื่อย 2.5 เลื่อย

3.กรรมวิธี

3.1 ตากไม้ให้เป็นรูปทรงตามต้องการ 3.2 แกะสลักและขัดด้วยกระดาษทราย 3.3 ทาสีรองพื้น 3.4 ตกแต่งระบายสีด้วยสีน้ำมัน

4.แบบของงานศิลปะหรือรูปทรง (ภาพประกอบ8)

ภาพประกอบ 9 หน้านาค ยธ.1

บั้งเจ้า ยธ.1**1.สื่อหรือวัสดุ มีดังนี้**

1.1 ไม้พูนป่า 1.2 สีนํ้ามัน

2.อุปกรณ์ มีดังนี้

2.1 เลื่อย 2.2 ขวาน 2.3 ค้อน 2.4 สิ่ว 2.5 สว่าน

3.กรรมวิธี

3.1 คัดเลือกไม้พูนป่านำมาตากให้เป็นรูปทรงตามต้องการ 3.2 เขียนลายและแกะสลักตามเส้นร่าง 3.3 ขัดแต่งผิวด้วยตะไบ ใช้สิ่วแกะสลักรายละเอียดด้วยกระดาษทราย 3.4 ทาสีรองพื้น 3.5 ตกแต่งระบายสีด้วยสีน้ำมัน

4.แบบของงานศิลปะหรือรูปทรง (ภาพประกอบ9)**บั้งเจ้า ยธ.2****1.สื่อหรือวัสดุ มีดังนี้**

1.1 ไม้พูนป่า 1.2 สีนํ้ามัน

2.อุปกรณ์ มีดังนี้

2.1 เลื่อย 2.2 ขวาน 2.3 ค้อนไม้ 2.4 สิ่ว

3.กรรมวิธี

3.1 คัดเลือกท่อนไม้พูนป่านำมาตากให้เป็นรูปทรงตามต้องการ 3.2 เขียนลายและแกะสลักตามเส้นร่าง 3.3 ขัดแต่งผิวด้วยตะไบ ขัดด้วยกระดาษทราย 3.4 ทาสีรองพื้น 3.5 ตกแต่งระบายสีด้วยสีน้ำมัน

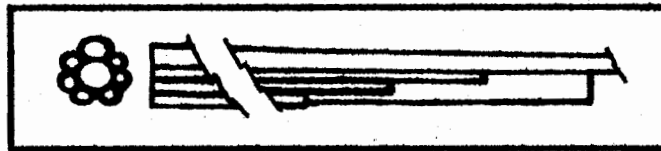
4.แบบของงานศิลปะหรือรูปทรง (ภาพประกอบ 10)

ภาพประกอบ 10 หน้านาค ยธ.2

ส่วนลำตัวมั้งไฟ

ส่วนลำตัวมั้งไฟหมายถึง ส่วนที่อยู่ถัดจากส่วนหัวมั้งไฟประกอบด้วย เลา กุโหวต (ลูกใช้) สันหลัง และหาง การศึกษาส่วนลำตัวของมั้งไฟจะศึกษาการใช้วัสดุ อุปกรณ์ โครงสร้าง-รูปทรง และกรรมวิธี พบว่าแต่ละจังหวัดได้จัดสร้างส่วนลำตัวมั้งไฟ มีรูปแบบดังนี้

มั้งเจ้า รช.1

ภาพประกอบ 11 ลำตัวมั้งเจ้า รช.1

1.วัสดุ มีดังนี้

1.1 ท่อ PVC 1.2 ท่อเหล็ก 1.3 ลวด 1.4 ไม้ฟ่อน 1.5 ไม้เนื้อแข็งแปรรูป

2.อุปกรณ์ มีดังนี้

2.1 เลื่อย 2.2 สว่านไฟฟ้า

3.โครงสร้าง

3.1 เลา ใช้ลำต้นของต้นปูนตกแต่งให้กลม เมื่อแห้งจะมีน้ำหนักเบาและรักษารูปทรงได้คงที่

3.2 กุโหวต ใช้ท่อ PVC

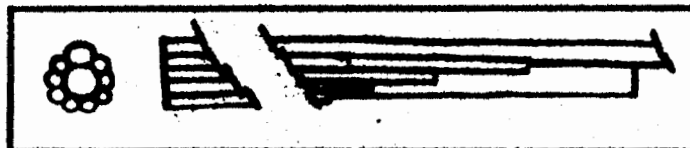
4.สันหลัง ใช้ไม้เนื้อแข็งประกบกันสองด้าน

5.โคนหาง ใช้ท่อเหล็กหล่อกลวง

6.กรรมวิธี

6.1 นำเลามามัดติดกับโคนหาง 6.2 ใช้สว่านเจาะท่อ PVC สำหรับสอดลวดมัดยึดติดกับส่วนที่เป็นเลาและโคนหาง

มั้งเจ้า รช.2

ภาพประกอบ 12 ลำตัวมั้งเจ้า รช.2

1.วัสดุ มีดังนี้

1.1 ท่อ PVC 1.2 ท่อเหล็ก 1.3 ลวด 1.4 กงล้อไม้เนื้อแข็ง 1.5 ไม้ระแนง 1.6 ไม้เนื้อแข็งแปรรูป

2.อุปกรณ์ มีดังนี้

2.1 เลื่อย 2.2 สว่านไฟฟ้า 2.3 ค้อน 2.4 ตะปู

3.โครงสร้าง

3.1 เลา ใช้ไม้ระแนงตอกยึดด้วยตะปูติดกับกงล้อไม้จะทำให้เกิดรูปทรงกระบอกกลวงน้ำหนักเบาและรักษารูปทรงได้คงที่ 3.2 กุโหวตใช้ท่อ PVC

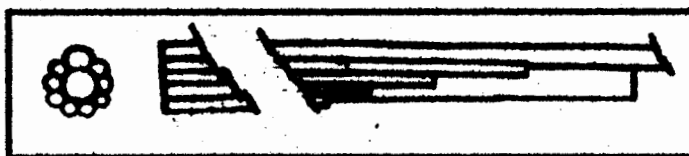
4. สันหลัง ใช้ไม้เนื้อแข็งประกบกันสองด้าน

5. โคนหาง ใช้ท่อเหล็กหล่อกลวง

6.กรรมวิธี

6.1 นำเลามามัดติดกับโคนหาง 6.2 ใช้สว่านเจาะท่อ PVC สำหรับสอดลวดมัดยึดติดกับส่วนที่เป็นเลาและโคนหาง

มั้งเข้ มค.1

ภาพประกอบ 13 คำตัวมั้งเข้ มค.1

1.วัสดุ มีดังนี้

1.1 ท่อกระดาษ 1.2 ไม้ไผ่ตง 1.3 ไม้ไผ่ 1.4 ไม้เนื้อแข็งแปรรูป 1.5 ลวด

2.อุปกรณ์ มีดังนี้

2.1 เลื่อย 2.2 มีด

3.โครงสร้าง

3.1 เลา ใช้ลำต้นของต้นไผ่ตงตกแต่งให้กลม เมื่อแห้งจะมีน้ำหนักเบาและรักษารูปทรงได้คงที่

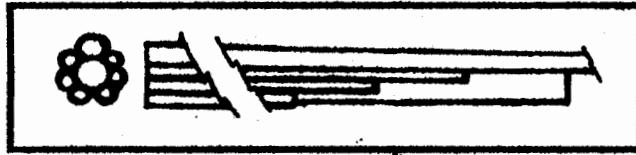
3.2 กุโหวต ทำด้วยท่อกระดาษสีน้ำตาล

4. สันหลัง ใช้ไม้เนื้อแข็งประกบกันสองด้าน

5. โคนหาง ทำด้วยไม้ไผ่สีสุกท่อนเดียวยาวจรดปลายสุดของหาง

6.กรรมวิธี

6.1 นำเลามามัดติดกับโคนหาง 6.2 เจาะรูบนท่อกระดาษสำหรับสอดลวดมัดยึดติดกับส่วนที่เป็นเลาและโคนหาง

บั้งเจ้า มค.2

ภาพประกอบ 14 ลำตัวบั้งเจ้า มค.2

1.วัสดุ มีดังนี้

1.1 ท่อ PVC 1.2 ไม้ไผ่สีสุก 1.3 ลวด 1.4 กงล้อไม้เนื้อแข็ง 1.5 ไม้ระแนง 1.6 ไม้เนื้อแข็งแปรรูป

2.อุปกรณ์ มีดังนี้

2.1 เลื่อย 2.2 ส่วนไฟฟ้า 2.3 ค้อน 2.4 ตะปู

3.โครงสร้าง

3.1 เลา ใช้ไม้ระแนงตอกยึดด้วยตะปูติดกับกงล้อไม้จะทำให้เกิดรูปทรงกระบอกกลมมน้ำหนักเบาและรักษารูปทรงได้คงที่

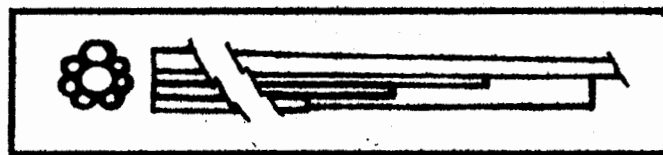
3.2 กุโหวด ใช้ท่อ PVC

4. สันหลัง ใช้ไม้เนื้อแข็งประกบกันสองด้าน

5. โคนหาง ใช้ไม้ไผ่สีสุกท่อนเดียวจรดส่วนหาง

6.กรรมวิธี

6.1 นำเลามามัดติดกับโคนหาง 6.2 ใช้ส่วนเจาะท่อ PVC สำหรับสอดลวดมัดยึดติดกับส่วนที่เป็นเลาและโคนหาง

บั้งเจ้า ยธ.1

ภาพประกอบ 15 ลำตัวบั้งเจ้า ยธ.1

1.วัสดุ มีดังนี้

1.1 ท่อ PVC ขนาด 6",3" 1.2 ท่อเหล็ก 1.3 ลวด 1.4 ไม้ 1.5 ไม้เนื้อแข็งแปรรูป

2.อุปกรณ์ มีดังนี้

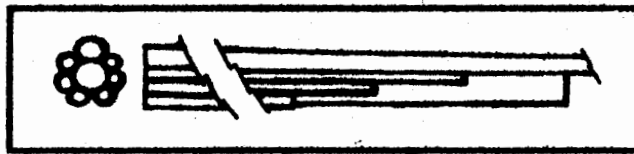
2.1 เลื่อย 2.2 ส่วนไฟฟ้า

3.โครงสร้าง

3.1 เลา ใช้ท่อ PVC ขนาด 6" ยาว 6 เมตร มีน้ำหนักเบาและรักษารูปทรงได้คงที่

- 3.2 กุโหวต ใช้ท่อ PVC ขนาด 3"
4. สันหลัง ใช้ไม้เนื้อแข็งประกบกันสองด้าน
5. โคนหาง ใช้ท่อเหล็กหล่อกลวงขนาด 4" ยาว 6 เมตร
6. กรรมวิธี
 - 6.1 นำเลามามัดติดกับโคนหาง 6.2 ใช้สว่านเจาะท่อ PVC สำหรับสอดลวดมัดยึดติดกับส่วนที่เป็นเลาและโคนหาง

บั้งเจ้า ชธ.2

ภาพประกอบ 16 ลำตัวบั้งเจ้า ชธ.2

1. วัสดุ มีดังนี้
 - 1.1 ท่อ PVC 1.2 ท่อเหล็ก 1.3 ลวด 1.4 ไม้เนื้อแข็งแปรรูป
2. อุปกรณ์ มีดังนี้
 - 2.1 เลื่อย 2.2 สว่านไฟฟ้า 2.3 ค้อน 2.4 ตะปู 2.5 คีมตัดลวด
3. โครงสร้าง
 - 3.1 เลา ใช้ท่อ PVC จะทำให้เกิดรูปทรงกระบอกกลวงน้ำหนักเบาและรักษารูปทรงได้คงที่
 - 3.2 กุโหวต ใช้ท่อ PVC
 4. สันหลัง ใช้ไม้เนื้อแข็งประกบกันสองด้าน
 5. โคนหาง ใช้ท่อเหล็กหล่อกลวง
 6. กรรมวิธี
 - 6.1 นำเลามามัดติดกับโคนหาง 6.2 ใช้สว่านเจาะท่อ PVC สำหรับสอดลวดมัดยึดติดกับส่วนที่เป็นเลาและโคนหาง

ส่วนหางบั้งไฟ

ส่วนหางบั้งไฟหมายถึงส่วนที่ผูกยึดติดกับเลาและกุโหวตเรียกว่าโคนหาง ส่วนที่ผูกยึดติดกับบุษบกเรียกว่ากลางหาง และส่วนปลายหางคือส่วนที่เรียวเล็กไปทางด้านหลัง จากการศึกษาพบว่าแต่ละจังหวัดได้มีการจัดสร้างส่วนหางบั้งไฟดังนี้

บั้งเจ้า รธ.1

1. วัสดุ มีดังนี้
 - 1.1 ท่อเหล็ก 1.2 ไม้ไผ่ตง 1.3 ตะปู 1.4 สลัก

2. อุปกรณ์ มีดังนี้

2.1 ส่วน 2.2 ลวด 2.3 คีม

3.กรรมวิธี

3.1 เจาะรูท่อเหล็กบริเวณปากกระบอกสำหรับตะปูตอกยึดหรือสลักยึดติดไม้ไฟส่วนที่เป็นกลาง
ทางบั้งไฟ

3.2 เชื่อมเหล็กเส้นห่างกันเป็นระยะสำหรับเป็นที่ยึดของสันหลัง

บั้งเจ้า รด.2

1.วัสดุ มีดังนี้

1.1 ท่อเหล็ก 1.2 ไม้ไฟตง 1.3 ตะปู

2.อุปกรณ์ มีดังนี้

2.1 ส่วน 2.2 คีม

3.กรรมวิธี

3.1 เจาะรูท่อเหล็กบริเวณปากกระบอกสำหรับร้อยเชือก หรือสำหรับตะปูตอกยึดไม้ไฟบริเวณ
ที่นำไม้ไฟมาต่อเป็นส่วนกลางทางบั้งไฟ

3.2 เจาะรูบริเวณท่อเหล็กให้ได้ระยะห่างเป็นระยะตามสัดส่วนที่ต้องการ เป็นที่สำหรับให้
สลักไม้ไฟฝังตัวมั่นคง

บั้งเจ้า มค.1

1.วัสดุ มีดังนี้

1.1 ไม้ไฟตง 1.2 ตะปู

2.อุปกรณ์ มีดังนี้

2.1 ส่วน 2.2 ลวด 2.3 คีม 2.4 ค้อนตีตะปู 2.5 สิ่ว 2.6 ค้อนตอกสิ่ว

3.กรรมวิธี

3.1 ตัดลำไฟจากกอนำมาเสาะตา ช้อ แขนง บั้งค้ำให้ตรงโดยการตัดและถนนไฟ

3.2 ส่วนปลายหางตัดให้โค้งงอน

บั้งเจ้า มค.2

1.วัสดุ มีดังนี้

1.1 ไม้ไฟสิ่ตูก 1.2 ตะปู

2.อุปกรณ์ มีดังนี้

2.1 ส่วน 2.2 คีม 2.3 ลวด 2.4 ค้อนตีตะปู 2.5 ค้อนตอกสิ่ว 2.6 สิ่ว

3.กรรมวิธี

- 3.1 ตัดลำไผ่จากกอนำมาและตา ช่อ แขนง คัดให้ตรงตลอดทั้งลำ ลนด้วยไฟ
- 3.2 บริเวณส่วนปลายหางคัดให้โค้งงอนขึ้น

บั้งเจ้า ฮอ.1

1.วัสดุ มีดังนี้

- 1.1 ท่อเหล็ก 1.2 ไผ่ไผ่ตง 1.3 ตะปู 1.4 สลัก

2.อุปกรณ์ มีดังนี้

- 2.1 สว่าน 2.2 ลวด 2.3 คีม

3.กรรมวิธี

- 3.1 เจาะรูท่อเหล็กบริเวณปากกระบอกสำหรับตะปูตอกยึดหรือสลักยึดติดไผ่ไผ่ส่วนที่เป็นกลาง หางบั้งไฟให้ถาวรหรือถอดเก็บได้เมื่อต้องการ
- 3.2 เชื่อมเหล็กเส้นมาวางกันเป็นระยะสำหรับเป็นที่ยึดของลำบั้ง

บั้งเจ้า ฮอ.2

1.วัสดุ มีดังนี้

- 1.1 ท่อเหล็ก 1.2 ไผ่ไผ่ตง 1.3 ตะปู

2.อุปกรณ์ มีดังนี้

- 2.1 สว่าน 2.2 คีม 2.3 มีดโต้

3.กรรมวิธี

- 3.1 เจาะรูท่อเหล็กบริเวณปากกระบอกสำหรับร้อยเชือก หรือสำหรับตะปูตอกยึดไผ่ไผ่บริเวณที่นำไผ่มาต่อเป็นส่วนกลางหางบั้งไฟ
- 3.2 เจาะรูบริเวณท่อเหล็กให้ได้ระยะห่างเป็นระยะตามสัดส่วนที่ต้องการ เป็นที่สำหรับให้สลักไผ่ไผ่ฝังตัวมันคง

ราชรถ(ชาธิยนต์)

ราชรถ หมายถึงรูปทรงสัญลักษณ์ยานพาหนะใช้สำหรับบรรทุกบั้งไฟขึ้นไปติดตั้ง เพื่อร่วมขบวนแห่ (เข้าใจว่าประยุกต์รูปแบบ (Style) มาจากราชรถที่ใช้แรงขับเคลื่อนโดยแรงสัตว์ลาก สำหรับเดินทางของพระราชฯ หรือเจ้าเมือง ดังปรากฏในตำนาน ชาตก พุทธประวัติ หรืออื่น ๆ ซึ่งส่งอิทธิพลต่อการเกิดแรงบันดาลใจแล้วจึงนำมาดัดแปลงรูปแบบให้เหมาะสมกับสัดส่วนของบั้งไฟที่ใช้สำหรับแห่) มีส่วนต่างๆ ประกอบกันเช่น ม้าเทียมราชรถ บุซบกแบบมีหลังคา เกริน

บึงเข้ รช.1**1.สื่อหรือวัสดุ มีดังนี้**

1.1 ไม้เนื้อแข็ง 1.2 ไม้ขัด 1.3 กระดาษ 1.4 แป้งเปียก 1.5 ผ้า 1.6 สีน้ำมัน 1.7 ดอกไม้พลาสติก

2.อุปกรณ์ มีดังนี้

2.1 ค้อน 2.2 เลื่อย 2.3 ตะปู 2.4 ภูกัน 2.5 เสื่อยลวดไฟฟ้า

3.โครงสร้าง-รูปทรง (ภาพประกอบ 30)**4.กรรมวิธี**

4.1 สร้างรูปทรงราชรถตามแบบแปลน โครงสร้างที่ทำให้เกิดความแข็งแรงด้วยไม้เนื้อแข็งขนาดแตกต่างกัน

4.2 นำไม้ขัดขนาด 4 ม.ม.ที่ผ่านการฉุ ตกแต่งด้วยลวดลาย ภาพประกอบ หรือนำลวดลายที่ทำด้วยกระดาษมาติดกับโครงสร้างไม้ขัดหรือเนื้อแข็ง

4.3 บุซบกแบบมีหลังคา (หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า " หอนางโฮ ") โครงสร้างส่วนฐาน ตัว และหลังคาทำด้วยไม้เนื้อแข็ง นำไม้ขัดมาตกแต่งเป็นส่วนประกอบเพื่อรองรับการนำลวดลายที่สืบด้วยกระดาษมาติด หรือเพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับการตกแต่งลวดลายด้วยภาพวาดระบายสี หรือเขียนลวดลาย

บึงเข้ รช.2**1.สื่อหรือวัสดุ มีดังนี้**

1.1 เหล็กฉากขนาด 1.5"/1.5" 1.2 ไม้เนื้อแข็ง 1.3 ไม้ขัด 1.4 กระดาษ 1.5 แป้งเปียก 1.6 ผ้า 1.6 สีน้ำมัน 1.7 ดอกไม้พลาสติก

2.อุปกรณ์ มีดังนี้

2.1 ค้อน 2.2 เลื่อย 2.3 ตะปู 2.4 ภูกัน 2.5 เสื่อยลวดไฟฟ้า

3.โครงสร้าง-รูปทรง (ภาพประกอบ 21,31,32)**4.กรรมวิธี**

4.1 สร้างรูปทรงราชรถตามแบบแปลน โครงสร้างที่ทำให้เกิดความแข็งแรงด้วยไม้เนื้อแข็งขนาดต่าง ๆ กันตามความเหมาะสมในการรับน้ำหนัก

4.2 นำไม้ขัดขนาด 4 ม.ม.ที่ได้รับการฉุ ตกแต่งเป็นลวดลาย ภาพประกอบ หรือนำลวดลายที่ทำด้วยกระดาษ มาประกอบเข้ากับโครงสร้างไม้ขัดหรือไม้เนื้อแข็ง

4.3 บุซบกแบบมีหลังคา (หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า " หอนางโฮ ") โครงสร้างทั้งหมดทำด้วยไม้เนื้อแข็ง ไม้ขัด ตกแต่งลวดลายด้วยการเขียนสี กระดาษฉลุลาย

4.4 โครงสร้างของเกรินท้ายราชรถโครงสร้างทำด้วยเหล็กสามารถถอดเก็บหรือประกอบเข้าด้วยกันได้แล้วยึดด้วยน็อต (Knot)

บึงเข้ มค.1**1.สื่อหรือวัสดุ มีดังนี้**

1.1 ไม้เนื้อแข็ง 1.2 ไม้ขัด 1.3 กระดาษ 1.4 แป้งเปียก 1.5 ผ้า 1.6 สีน้ำมัน

2.อุปกรณ์ มีดังนี้

2.1 ค้อน 2.2 เลื่อย 2.3 ตะปู 2.4 ภูกัน 2.5 เลื่อยจตุ

3.โครงสร้าง-รูปทรง (ภาพประกอบ 22)**4.กรรมวิธี**

4.1 โครงสร้างทำด้วยไม้เนื้อแข็งขนาดต่าง ๆ กัน

4.2 นำไม้ขัดขนาด 4 ม.ม.ที่ผ่านการถู ตกแต่งด้วยลวดลาย ภาพประกอบ หรือนำลวดลาย

ที่ทำด้วยกระดาษมาติดกับโครงสร้างไม้ขัดหรือเนื้อแข็ง

4.3 บุชบกแบบมีหลังคา (หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า " หอนาง้อ ") โครงสร้างส่วนฐาน ตัว และหลังคาทำด้วยไม้เนื้อแข็ง นำลวดลายที่สับด้วยกระดาษมาติด ตกแต่งหลังคาด้วยการเขียนลวดลายและติดด้วยกระดาษ

บึงเข้ มค.2**1.สื่อหรือวัสดุ มีดังนี้**

1.1 ไม้เนื้อแข็ง 1.2 ไม้ขัด 1.3 สีน้ำพลาสติก

2.อุปกรณ์ มีดังนี้

2.1 ค้อน 2.2 เลื่อย 2.3 ตะปู 2.4 ภูกัน 2.5 เลื่อยจตุ

3.โครงสร้าง-รูปทรง (ภาพประกอบ 2,23)**4.กรรมวิธี**

4.1 โครงสร้างที่ทำให้เกิดความแข็งแรงด้วยไม้เนื้อแข็งขนาดต่าง ๆ กันตามความเหมาะสมในการรับน้ำหนัก

4.2 นำไม้ขัดขนาด 4 ม.ม.มาถูเส้นรอบนอก ตกแต่งเขียนสีด้วยลวดลาย

4.3 บุชบกแบบมีหลังคา (หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า " หอนาง้อ ") โครงสร้างทั้งหมดทำด้วยไม้เนื้อแข็ง ไม้ขัด ตกแต่งลวดลายด้วยการเขียนสี

บึงเข้ สธ.1**1.สื่อหรือวัสดุ มีดังนี้**

1.1 ไม้เนื้อแข็ง 1.2 ไม้ขัด 1.3 กระดาษ 1.4 แป้งเปียก 1.5 ผ้า 1.6 สีน้ำมัน 1.7 โฟม

2.อุปกรณ์ มีดังนี้

2.1 ค้อน 2.2 เลื่อย 2.3 ตะปู 2.4 ภูกัน 2.5 เลื่อยจตุไฟฟ้า

3.โครงสร้าง-รูปทรง (ภาพประกอบ 24)

4.กรรมวิธี

4.1 โครงสร้างทำด้วยไม้เนื้อแข็งขนาดต่าง ๆ กัน

4.2 นำไม้ขีดขนาด 4 ม.ม.ที่ผ่านการฉุ ตกแต่งด้วยลวดลาย ภาพประกอบ หรือนำลวดลายที่ทำด้วยกระดาษมาติดกับโครงสร้างไม้ขีดหรือเนื้อแข็ง นำลวดลายรด ส้อ แหต (ปะแหก) ใช้วัสดุที่เป็นแผ่นโฟมแกะเป็นรูปทรง ลวดลาย ทาด้วยสีบริเวณค้ำทอง

4.3 บุชบกแบบมีหลังคา (หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า " หอนาข้าว") โครงสร้างส่วนฐาน ตัว และหลังคาทำด้วยไม้เนื้อแข็ง นำไม้ขีดมาตกแต่งเป็นส่วนประกอบเพื่อรองรับการนำลวดลายที่สับด้วยกระดาษมาติด ส่วนยอดบุชบกทำด้วยไม้เนื้อแข็งกลึงให้กลมได้สัดส่วน

บัญชี ๒

1.สื่อหรือวัสดุ มีดังนี้

1.1 ไม้เนื้อแข็ง 1.2 ไม้ขีด 1.3 กระดาษ 1.4 แป้งเปียก 1.5 สีน้ำมัน

2.อุปกรณ์ มีดังนี้

2.1 ค้อน 2.2 เลื่อย 2.3 ตะปู 2.4 ภูกัน 2.5 เลื่อยฉลุไฟฟ้า

3.โครงสร้าง-รูปทรง (ภาพประกอบ 25,33)

4.กรรมวิธี

4.1 โครงสร้างที่ทำด้วยไม้เนื้อแข็งขนาดต่าง ๆ กันตามความเหมาะสมต่อการรับน้ำหนัก

4.2 นำไม้ขีดขนาด 4 ม.ม.ที่ได้รับการฉุ ตกแต่งเป็นลวดลาย ภาพประกอบ หรือนำลวดลายที่ทำด้วยกระดาษ มาติดเข้ากับโครงไม้ขีดหรือไม้เนื้อแข็ง

4.3 บุชบกแบบมีหลังคา (หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า " หอนาข้าว") โครงสร้างทั้งหมดทำด้วยไม้เนื้อแข็ง ไม้ขีด ตกแต่งลวดลายด้วยการเขียนสี กระดาษฉลุลาย

รายละเอียด

ลายสับดอกหมายถึงโครงสร้างของลายที่ปรากฏโดยใช้กรรมวิธีนำลวดลายเป็นอุปกรณ์หลักในการฉุ สับ เจาะกระดาษโปสเตอร์เป็นลวดลายตามต้องการ แล้วนำไปผนึกบนกระดาษทองย่น (กระดาษอังกฤษหรือกระดาษจังกโก) แล้วจึงนำไปตกแต่งส่วนต่าง ๆ ของมั้งไฟ เช่น เลา ภูโหวด (ลูกโอ้) รัศมีปล้อง กายสันหลัง สันหลัง (แผง) ยาบเลา บุชบก เกริน และหาง การศึกษาลายสับดอกจะศึกษา แบบแผนของสร้างของลาย กรรมวิธี พบว่าแต่ละจังหวัดมีรูปแบบและกรรมวิธี ดังนี้

บัญชี ๑

1.สื่อหรือวัสดุ มีดังนี้

1.1 กระดาษทองย่น (เรียกอีกอย่างว่ากระดาษจังกโก,กระดาษอังกฤษ) 1.2 กระดาษโปสเตอร์สีเปลือกมังคุด (สีม่วง) 1.3 แป้งเปียก

2.อุปกรณ์ มีดังนี้

2.1 ลีว 2.2 ค้อนตอกลีว 2.3 ใบตอง

3. โครงสร้างของลาย-กรรมวิธี

กรรมวิธีในการสร้างลวดลายลัษณะดอกมีกระบวนการดังนี้

3.1 ขั้นตอนการทำแม่แบบ

1) รางลวดลายลงบนกระดาษร่างด้วยปากกา หรือดินสอ ตามจุดมุ่งหมายที่ออกแบบไว้ให้เกิดความเหมาะสมกับตำแหน่งที่จะนำลวดลายไปติด

2) นำกระดาษร่างภาพไปฉีกบนกระดาษเทาขาว สับด้วยลิวที่มีคุณลักษณะต่าง ๆ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเจาะหรือฉลุส่วนที่เป็นตัวลายออก คงไว้เฉพาะส่วนที่เป็นโครงลายและส่วนพื้น (ส่วนที่เป็นรูปถูกนำออกไปคงไว้เฉพาะในส่วนที่เป็นพื้น) เรียกว่า "แบบลาย" (ลายต้นแบบ)

3.2 ขั้นตอนการสับลาย

1) ตัดกระดาษโปสเตอร์สี ขนาด กว้าง-ยาว ตามต้องการทับซ้อนกันให้เกิดความหนาพอประมาณ

2) นำตะปูมาตอกยึดมุมกระดาษทั้งสองให้ตรึงแน่นอยู่กับที่

3) นำแบบลายมาวางทาบ รางโครงลายตามแบบเป็นลายเส้นด้วยดินสอ

4) นำลิวมาสับกระดาษส่วนที่ไม่ต้องการแยกออกจากกัน จนทั่วทั้งแผ่น

3.3 ขั้นตอนการติดลาย

1) นำกระดาษจิ้งโงมาทาด้วยแป้งเปียกติดลงบนพื้นระนาบส่วนใด ๆ ของบั้งไฟตามต้องการ

2) ใช้แป้งเปียกหากกระดาษโปสเตอร์ที่ได้รับการสับเป็นลวดลายไปติดฉีกบนกระดาษทองย่น

3) นำใบตองกล้วยมาวางทาบ ใช้ผ้าสะอาดมาถูเบา ๆ ทุกส่วนโดยตลอดจนกระทั่งเกิดความเรียบเป็นที่พึงพอใจ

บั้งไฟ รด.2

1. ลีวหรือวัสดุ มีดังนี้

1.1 กระดาษทองย่น (เรียกอีกอย่างว่ากระดาษจิ้งโง) 1.2 กระดาษโปสเตอร์สีเปลือกมังคุด (สีม่วง) 1.3 แป้งเปียก

2. อุปกรณ์ มีดังนี้

2.1 ลีว 2.2 ค้อนตอกลีว 2.3 พลาสติกลื่น

3. โครงสร้างของลาย-กรรมวิธี

กรรมวิธีในการทำลายลัษณะดอกมีกระบวนการดังนี้

3.1 ขั้นตอนการทำแม่แบบ

1) รางลวดลายลงบนกระดาษร่างด้วยดินสอ

2) นำกระดาษร่างภาพไปฉีกบนกระดาษแข็ง สับด้วยลิวที่มีคุณลักษณะต่าง ๆ เช่น ลิวโค้ง (ลิวโอบ, ลิวเล็บมือ นาง) ลิวตรง โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเจาะหรือฉลุส่วนที่เป็นตัวลายออก คงไว้เฉพาะส่วนที่

เป็นโครงลายและส่วนพื้น (ส่วนที่เป็นรูปถูกนำออกไปคงไว้เฉพาะในส่วนที่เป็นพื้น) เรียกว่า "แบบลาย" (ลายต้นแบบ)

3.2 ขั้นตอนการสับลาย

1) ตัดกระดาษโปสเตอร์สี ขนาด กว้าง-ยาว ตามต้องการทับซ้อนกันหลายๆ แผ่นจำนวนตามต้องการ

- 2) นำตะปูมาตอกยึดมุมกระดาษทั้งสี่ให้ตรึงแน่นอยู่กับที่
- 3) นำแบบลายมาวางทาบ ร่างโครงลายตามแบบเป็นลายเส้นด้วยดินสอ
- 4) นำลิวมาสับกระดาษส่วนที่ไม่ต้องการแยกออกจากกัน จนทั่วทั้งแผ่น

3.3 ขั้นตอนการติดลาย

1) ใช้แปรงเปียกทางด้านหลังกระดาษของย่นนำไปติดลงบนพื้นระนาบส่วนใด ๆ ของบั้งไฟตามต้องการ

2) ใช้แปรงเปียกทางด้านหลังกระดาษโปสเตอร์ ซึ่งผ่านได้รับการสับเป็นลวดลายไปผนึกบนกระดาษของย่น

3) นำพลาสติกใสมาวางทาบ ใช้ผ้าสะอาดมาถูเบา ๆ ทุกส่วนโดยตลอดจนกระทั่งกระดาษเรียบเป็นที่พึงพอใจ

บั้งเจ้า มค.1

1. ลี้อหรือวัสดุ มีดังนี้

1.1 กระดาษของย่น (เรียกอีกอย่างว่ากระดาษจังกโก, กระดาษอังกฤษ) 1.2 กระดาษโปสเตอร์สีเปลือกมังกุด (สีม่วง) 1.3 แปรงเปียก

2. อุปกรณ์ มีดังนี้

2.1 ลิว 2.2 ค้อนตอกลิว 2.3 ไม้ตอง

3. โครงสร้างของลาย-กรรมวิธี

กรรมวิธีในการสร้างลวดลายสับดอกมีกระบวนการดังนี้

3.1 ขั้นตอนการทำแม่แบบ

1) ร่างลวดลายลงบนกระดาษร่างด้วยดินสอ

2) นำกระดาษร่างภาพไปผนึกบนกระดาษเทาขาว สับด้วยลิวที่มีคุณสมบัติต่าง ๆ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเจาะหรือฉลุส่วนที่เป็นตัวลายออก คงไว้เฉพาะส่วนที่เป็นโครงลายและส่วนพื้น (ส่วนที่เป็นรูปถูกนำออกไปคงไว้เฉพาะในส่วนที่เป็นพื้น) เรียกว่า "แบบลาย" (ลายต้นแบบ)

3.2 ขั้นตอนการสับลาย

- 1) ตัดกระดาษโปสเตอร์สี ขนาด กว้าง-ยาว ตามต้องการทับซ้อนกันหลายๆ แผ่น
- 2) นำตะปูมาตอกยึดมุมกระดาษทั้งสี่ให้ตรึงแน่นอยู่กับที่บนแผ่นไม้รองรับ
- 3) นำแบบลายมาวางทาบ ร่างเส้นโครงลายตามแบบลายด้วยดินสอ

4) นำลิ้วมาสับกระดาษส่วนที่ไม่ต้องการแยกออกจากกัน จนทั่วทั้งแผ่น

3.3 ขั้นตอนการติดลาย

- 1) นำกระดาษจังกอทาด้วยแป้งเปียกติดลงบนพื้นระนาบส่วนใด ๆ ของบั้งไฟตามต้องการ
- 2) ใช้แป้งเปียกทากระดาษโปสเตอร์ที่ได้รับการสับเป็นลวดลายไปติดบนกระดาษทองย่น
- 3) นำใบตองกล้วยมาวางทาบ ใช้ผ้าสะอาดมาถูเบา ๆ ทุกส่วนโดยตลอดจนกระทั่งเกิดความ

เรียบเป็นที่พึงพอใจ

บั้งเส้น รล.1

1.สื่อหรือวัสดุ มีดังนี้

1.1 กระดาษทองย่น (เรียกอีกอย่างว่ากระดาษจังกอ,กระดาษอังกฤษ) 1.2 กระดาษโปสเตอร์สี
เปลือกมังคุด (สีม่วง) 1.3 แป้งเปียก

2.อุปกรณ์ มีดังนี้

2.1 ลิ้ว 2.2 ค้อนตอกลิ้ว 2.3 ใบตอง 2.4

3.โครงสร้างของลาย-กรรมวิธี

กรรมวิธีในการสร้างลวดลายลวดลายลวดลายมีกระบวนการ ดังนี้

3.1 ขั้นตอนการทำแม่แบบ

1) ร่างลวดลายลงบนกระดาษร่างด้วยปากกา หรือดินสอ ตามจุดมุ่งหมายที่ออกแบบไว้ให้เกิด
ความเหมาะสมกับตำแหน่งที่จะนำลวดลายไปติด

2) นำกระดาษร่างภาพไปฉีกบนกระดาษเทาขาว สับด้วยลิ้วที่มีคุณลักษณะต่าง ๆ โดยมีจุด
มุ่งหมายเพื่อเจาะหรือฉลุส่วนที่เป็นตัวลายออก คงไว้เฉพาะส่วนที่เป็นโครงลายและส่วนพื้น (ส่วนที่เป็นรูปถูกนำ
ออกไปคงไว้เฉพาะในส่วนที่เป็นพื้น)เรียกว่า"แบบลาย" (ลายต้นแบบ)

3.2 ขั้นตอนการสับลาย

1) ตัดกระดาษโปสเตอร์สี ขนาด กว้าง-ยาว ตามต้องการทับซ้อนกันให้เกิดความหนา

พอประมาณ

2) นำตะปูมาตอกยึดมุมกระดาษทั้งสี่ให้ตรึงแน่นอยู่กับที่

3) นำแบบลายมาวางทาบ ร่างโครงลายตามแบบเป็นลายเส้นด้วยดินสอ

4) นำลิ้วมาสับกระดาษส่วนที่ไม่ต้องการแยกออกจากกัน จนทั่วทั้งแผ่น

3.3 ขั้นตอนการติดลาย

1) นำกระดาษอังกฤษทาด้วยแป้งเปียกติดลงบนพื้นระนาบส่วนใด ๆ ของบั้งไฟตามต้องการ

2) ใช้แป้งเปียกทากระดาษโปสเตอร์ที่ได้รับการสับเป็นลวดลายไปติดบนกระดาษทองย่น

3) นำใบตองกล้วยมาวางทาบ ใช้ผ้าสะอาดมาถูเบา ๆ ทุกส่วนโดยตลอดจนกระทั่งเกิดความ

ประณีต เรียบร้อย สวยงามเป็นที่พึงพอใจ

ขบพ้อง

ขบพ้องหมายถึงส่วนที่นำมาประกอบส่วนห้องของบั้งไฟ มีหลายรูปแบบเช่น เป็นระบายเคลื่อน ไหวและหรือแข็งกระด้าง ตามกรรมวิธีในการสร้างและวัสดุที่นำมาใช้ประกอบ พบว่าแต่ละจังหวัดมีรูปแบบและกรรมวิธีดังนี้

บั้งเจ้า รอ.1

1.สื่อหรือวัสดุ มีดังนี้

1.1 โหมพรมสีขาว แดง ชมพู

2.อุปกรณ์ มีดังนี้

2.1 ค้อน 2.2 ไม้เนื้อแข็งขนาด 2"x2"x3 เมตร 2.3 กรรไกร 2.4 เลื่อย

3.กรรมวิธี

3.1 นำไม้เนื้อแข็งมาประกอบกันเป็นโครงสร้างตามเหลี่ยมหน้าจั่ว 3.2 ใช้ตาปูขนาด 2"มาตอกยึดบนไม้เป็นระยะห่างกันตามต้องการทั้งสามด้าน 3.3 นำโหมพรมหลาย ๆ เส้นมาซึ่งโยงกับตาปูทั้งสามด้าน 3.4 ใช้โหมพรมอีกส่วนหนึ่งผูกมัดบริเวณที่โหมพรมส่วนแรกซึ่งโยงมาบรรจบกันทั้งสามแนวมัดปมเชือกให้แน่น ตลอดทั้งผืน 3.5 ใช้กรรไกรตัดโหมพรมส่วนต่าง ๆ ที่พันไว้กับตาปู แล้วตกแต่งให้ประดับก่อนนำไปตกแต่งเป็นส่วนประกอบของบั้งไฟ

4.รูปทรง

4.1 ขบพ้องมีรูปทรงสามเหลี่ยมหน้าจั่วหัวกลับ ลักษณะโป่ง เคลื่อนไหวไม่แข็งกระด้าง

บั้งเจ้า รอ.2

1.สื่อหรือวัสดุ มีดังนี้

1.1 ดอกไม้พลาสติก 1.2 เชือก

2.อุปกรณ์ มีดังนี้

2.1 เข็ม

3.กรรมวิธี

3.1 ร้อยดอกไม้พลาสติกเป็นเส้นยาวหลาย ๆ เส้น นำมาถักเป็นตาข่าย 2-4 แถว 3.2 ร้อยดอกไม้พลาสติกเป็นข้อมาผูกยึดติดกับส่วนล่างสุดของตาข่ายตลอดแนว

4.รูปทรง

4.1 ขบพ้องมีรูปทรงเป็นตาข่ายสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน เป็นผืนโป่งตลอดแนว

บั้งเจ้า มค.1**1.สื่อหรือวัสดุ มีดังนี้**

1.1 ไม้อัด 1.2 กระดาษทองย่น 1.3 กระดาษโปสเตอร์

2.อุปกรณ์ มีดังนี้

2.1 สีว 2.2 ค้อนตอกสีว

3.กรรมวิธี

3.1 ฝักกล้วยสับคอกลงบนแผ่นไม้อัด (รูปแบบของลายเช่นเดียวกับลายประดับเสาถูกใช้หรือถูก
โหวต) 3.2 ทาแป้งเปียกแล้วติดลายทั้งสองด้าน

4.รูปทรง

4.1 ขาบห้องมีรูปทรงยาว ประมาณ 4 ปล้องของบั้งไฟ ลักษณะเป็นแผ่นทึบ

บั้งเจ้า มค.2**1.สื่อหรือวัสดุ มีดังนี้**

1.1 ดอกไม้พลาสติก 1.2 เชือกไนลอน

2.อุปกรณ์ มีดังนี้

2.1 เข็ม

3.กรรมวิธี

3.1 ร้อยดอกไม้พลาสติกสลับสีเป็นช่วง ๆ เป็นแถบยาว

4.รูปทรง

4.1 นำดอกไม้พลาสติกที่ร้อยเสร็จมาผูกยึดติดกับรัดปล้องส่วนห้อง ช่วงระหว่างรัดปล้องแต่ละ
ปล้อง ต้องผ่อนปลายเชือกให้พวงดอกไม้พลาสติกโค้งเป็นจังหวะซ้ำ ๆ กัน และมีสัดส่วนเท่ากัน

บั้งเจ้า สธ.1**1.สื่อหรือวัสดุ มีดังนี้**

1.1 โคมพรมสีขาว แดง ชมพู

2.อุปกรณ์ มีดังนี้

2.1 ค้อน 2.2 ไม้เนื้อแข็งขนาด 2"x2"x3 เมตร 2.3 กรรไกร 2.4 เลื่อย

3.กรรมวิธี

3.1 นำไม้เนื้อแข็งมาประกอบกันเป็นโครงสร้างสามเหลี่ยมหน้าจั่ว 3.2 ใช้ตาปูขนาด 2"มาตอก
ยึดบนไม้เป็นระยะห่างกันตามต้องการทั้งสามด้าน 3.3 นำโคมพรมหลาย ๆ เส้นมาซึ่งโยงกับตาปูทั้งสามด้าน
3.4 ใช้โคมพรมอีกส่วนหนึ่งผูกมัดบริเวณที่โคมพรมส่วนแรกซึ่งโยงมาบรรจบกันทั้งสามแนวมัดปมเชือกให้แน่น
ตลอดทั้งผืน 3.5 ใช้กรรไกรตัดโคมพรมส่วนต่าง ๆ ที่พันไว้กับตาปู แล้วตกแต่งให้ประณีตก่อนนำไปตกแต่งเป็น
ส่วนประกอบของบั้งไฟ

4. รูปทรง

4.1 ยามห้องมีรูปทรงสามเหลี่ยมหน้าจั่วหัวกลับ ลักษณะโปร่ง เคลื่อนไหวไม่แข็งกระด้าง

บั้งเจ้า ชช.2

1. สีหรือวัสดุ มีดังนี้

1.1 ดอกรักรักลาสติก 1.2 เชือก

2. อุปกรณ์ มีดังนี้

2.1 เข็ม

3. กรรมวิธี

3.1 ร้อยดอกรักรักลาสติกเป็นแนวยาว แนวละสี เช่น สีขาว แดง ชมพู 3.2 ร้อยดอกรักรักรเป็นพวง

อุบะ

4. รูปทรง

4.1 นำดอกรักรักลาสติกที่ร้อยเสร็จมาผูกยึดติดกับรัตปล้องส่วนห้อง ช่วงระหว่างรัตปล้องแต่ละปล้องต้องผ่อนปลายเชือกให้พวงดอกไม้พลาตติงโค้งเป็นจังหวะซ้ำ ๆ กัน และมีสัดส่วนเท่ากัน 4.2 นำพวงอุบะมาผูกยึดติดกับรัตปล้องแต่ละปล้อง

ขบวนเจ้า

ขบวนเจ้านามหมายถึงสิ่งที่นำมาประกอบส่วนเลาตอนล่างสุดของบั้งไฟ มีหลายรูปแบบเช่น เป็นระบาย แข็งกระด้าง ตามกรรมวิธีในการสร้างและวัสดุที่นำมาใช้ประกอบ พบว่าแต่ละจังหวัดมีรูปแบบและกรรมวิธีดังนี้

บั้งเจ้า รร.1

1. สีหรือวัสดุ มีดังนี้

1.1 ดอกรักรักลาสติก 1.2 เชือก

2. อุปกรณ์

2.1 เข็ม 2.2 ไม้ไฟเหลากลม

3. กรรมวิธี

3.1 นำดอกรักรักลาสติกมาร้อยสลับสี เช่น สีแดง เหลือง ขาว 3.2 นำดอกรักรักรที่ร้อยเสร็จมาผูกยึดติดกับไม้ไฟให้ตึง โดยออกแบบให้ดอกรักรักรอยู่รวมกันเป็นกลุ่มสลับสีปรากฏเป็นลวดลายดอกดวง หรือเรียกอีกอย่างว่าลายหน่วย (เข้าใจว่าจะเป็นการประยุกต์ซึ่งได้รับอิทธิพลจากลวดลายผ้ามัดหมี่ ของชาวไทยอีสาน)

4. รูปทรง

4.1 นำดอกรักรักรที่ร้อยเสร็จ มาผูกยึดให้ตึงไปในทิศทางเดียวกัน ทำให้เกิดลายหน่วยกระจายอยู่ตลอดทั้งมัน

บึงเจ้า ร.2**1.สื่อหรือวัสดุ มีดังนี้**

1.1 กระดาษทองย่น(เรียกอีกอย่างว่ากระดาษจิ้งโง) 1.2 กระดาษโปสเตอร์สีเปลือกมั่งคุด (สีม่วง) 1.3 แป้งเปียก

2.อุปกรณ์ มีดังนี้

2.1 สี 2.2 ค้อนตอกสี 2.3 พลาสติกใส

3.โครงร่างของลาย-กรรมวิธี

กรรมวิธีในการทำลายสับดอกมีกระบวนการดังนี้

3.1 ขั้นตอนการทำแม่แบบ

- 1) ว่างลวดลายลงบนกระดาษร่างด้วยดินสอ
- 2) นำกระดาษร่างภาพไปผนึกบนกระดาษแข็ง สับด้วยสีที่มีคุณลักษณะต่าง ๆ เช่น สีโค้ง(สีโกบ,สีเล็บมือนาง) สีตรง โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเจาะหรือฉลุส่วนที่เป็นตัวลายออก คงไว้เฉพาะส่วนที่เป็นโครงลาย (ส่วนที่เป็นรูปถูกนำออกไปคงไว้เฉพาะในส่วนที่เป็นพื้น)เรียกว่า"แบบลาย" (ลายต้นแบบ)

3.2 ขั้นตอนการสับลาย

1) ตัดกระดาษโปสเตอร์สี ขนาด กว้าง-ยาว ตามต้องการทับซ้อนกันหลายๆ แผ่นจำนวนตามต้องการ

- 2) นำตาปูมาตอกยึดมุมกระดาษทั้งสี่ให้ตรึงแน่นอยู่กับที่
- 3) นำแบบลายมาวางทาบ ร่างโครงลายตามแบบเป็นลายเส้นด้วยดินสอ
- 4) นำสีมาสับกระดาษส่วนที่ไม่ต้องการแยกออกจากกัน จนทั่วทั้งแผ่น

3.3 ขั้นตอนการติดลาย

- 1) ทาแป้งเปียกด้านหลังกระดาษทองย่น นำไปติดบนพื้นไม้ขัดทั้งสองด้าน
- 2) ใช้แป้งเปียกทาด้านหลังกระดาษโปสเตอร์ ที่ได้รับการสับเป็นลวดลายไปผนึกบนกระดาษทองย่น
- 3) นำพลาสติกใสมาวางทาบ ใช้ผ้าสะอาดมาถูเบา ๆ ทุกส่วนโดยตลอดจนกระทั่งกระดาษเรียบเป็นที่พึงพอใจ

บึงเจ้า ม.ค.1 (ไม่มีสวนเขา)**บึงเจ้า ม.ค.2 (ไม่มีสวนเขา)****บึงเจ้า ม.ค.1****1.สื่อหรือวัสดุ มีดังนี้**

1.1 ดอกไม้พลาสติก 1.2 เชือกไนลอน

2. อุปกรณ์ มีดังนี้

2.1 เข็ม

3. กรรมวิธี

3.1 ร้อยดอกไม้พลาสติกเป็นเส้นยาว แต่ละเส้นสีจะแตกต่างกัน เช่นสีแดง ชมพู ขาว

4. รูปทรง

4.1 นำดอกไม้พลาสติกที่ร้อยเสร็จมาผูกยึดติดกับเสาทำยาสวนส่วนท้อง ช่วงระหว่างรัดปล้องแต่ปล้องต้องผ่อนปลายเชือกให้พวงดอกไม้พลาสติกโค้งเป็นจังหวะซ้ำ ๆ กัน และมีสัดส่วนเท่ากัน

บัญชี วัสดุ 2

1. สีหรือวัสดุ มีดังนี้

1.1 กระดาษทองย่น(เรียกอีกอย่างว่ากระดาษขึงโก) 1.2 กระดาษโปสเตอร์สีเปลือกมังคุด (สีม่วง) 1.3 แป้งเปียก

2. อุปกรณ์ มีดังนี้

2.1 สิว 2.2 ค้อนตอกสิ่ว 2.3 พลาสติกใส

3. โครงสร้างของสาย-กรรมวิธี

กรรมวิธีในการทำสายสับดอกไม้มีกระบวนการดังนี้

3.1 ขั้นตอนการทำแม่แบบ

1) ว่างลวดลายลงบนกระดาษร่างด้วยดินสอ
2) นำกระดาษร่างภาพไปเนกบนกระดาษแข็ง สับด้วยสิ่วที่มีคุณลักษณะต่าง ๆ เช่นสิ่วโค้ง(สิ่วโกบ,สิ่วเล็บมือนาง) สิวตรง โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเจาะหรือฉลุส่วนที่เป็นตัวลายออก คงไว้เฉพาะส่วนที่เป็นโครงลาย (ส่วนที่เป็นรูปถูกนำออกไปคงไว้เฉพาะในส่วนที่เป็นพื้น)เรียกว่า"แบบลาย" (ลายต้นแบบ)

3.2 ขั้นตอนการสับลาย

1) ตัดกระดาษโปสเตอร์สี ขนาด กว้าง-ยาว ตามต้องการทับซ้อนกันหลายๆ แผ่นจำนวนตามต้องการ

2) นำตาปูมาตอกยึดมุมกระดาษทั้งสี่ให้ตรึงแน่นอยู่กับที่

3) นำแบบลายมาวางทับ ว่างโครงลายตามแบบเป็นลายเส้นด้วยดินสอ

4) นำสิ่วมาสับกระดาษส่วนที่ไม่ต้องการแยกออกจากกัน จนทั่วทั้งแผ่น

3.3 ขั้นตอนการติดลาย

1) ทาแป้งเปียกด้านหลังกระดาษทองย่น นำไปติดบนพื้นไม้ขัดทั้งสองด้าน

2) ใช้แป้งเปียกทาด้านหลังกระดาษโปสเตอร์ ที่ได้รับการสับเป็นลวดลายเนกบนกระดาษทองย่น

3) นำพลาสติกใสมาวางทับ ใช้ผ้าสะอาดมาถูเบา ๆ ทุกส่วนโดยตลอดจนกระทั่งกระดาษ

เรียบเป็นที่พึงพอใจ

สันหลัง

สันหลังหมายถึงส่วนที่อยู่ด้านบนของลำตัวบั้งไฟ พบว่าแต่ละจังหวัดมีกรรมวิธีและรูปแบบดังนี้

บั้งเจ้า รอ.1

สื่อหรือวัสดุ อุปกรณ์ กรรมวิธี เช่นเดียวกับกับส่วนลำตัวของบั้งไฟ ส่วนการติดลายจะติดบนแผ่นระนาบไม้เนื้อแข็งทั้งสองด้าน ซึ่งทิศทางของลายจะสัมพันธ์กันและไปในทิศทางเดียวกัน

บั้งเจ้า รอ.2

สื่อหรือวัสดุ อุปกรณ์ กรรมวิธี เช่นเดียวกับกับส่วนลำตัวของบั้งไฟ ส่วนการติดลายจะติดบนระนาบของแผ่นไม้เนื้อแข็งทั้งสองด้าน ซึ่งทิศทางของลายจะสัมพันธ์กันและไปในทิศทางเดียวกัน

บั้งเจ้า มค.1

สื่อหรือวัสดุ อุปกรณ์ กรรมวิธี เช่นเดียวกับกับส่วนลำตัวของบั้งไฟ ส่วนการติดลายจะติดบนแผ่นระนาบไม้เนื้อแข็งทั้งสองด้าน ซึ่งทิศทางของลายจะสัมพันธ์กันและไปในทิศทางเดียวกัน

บั้งเจ้า มค.2

สื่อหรือวัสดุ อุปกรณ์ กรรมวิธี เช่นเดียวกับกับส่วนลำตัวของบั้งไฟ ส่วนการติดลายจะติดบนระนาบของแผ่นไม้เนื้อแข็งทั้งสองด้าน ซึ่งทิศทางของลายจะสัมพันธ์กันและไปในทิศทางเดียวกัน

บั้งเจ้า สธ.1

สื่อหรือวัสดุ อุปกรณ์ กรรมวิธี เช่นเดียวกับกับลำตัวของบั้งไฟ การติดลายจะติดบนแผ่นระนาบไม้เนื้อแข็งทั้งสองด้าน ซึ่งทิศทางของลายจะสัมพันธ์กันและไปในทิศทางเดียวกัน

บั้งเจ้า สธ.2

สื่อหรือวัสดุ อุปกรณ์ กรรมวิธี เช่นเดียวกับกับส่วนลำตัวของบั้งไฟ ส่วนการติดลายจะติดบนระนาบของแผ่นไม้เนื้อแข็งทั้งสองด้าน ซึ่งทิศทางของลายจะสัมพันธ์กันและไปในทิศทางเดียวกัน

กามสัน (ขอบข้าง)

กามสันหมายถึงส่วนประกอบที่อยู่ระหว่างลำตัวบั้งไฟและกามสัน จากการศึกษาพบว่าแต่ละจังหวัดมีรูปแบบและกรรมวิธี ดังนี้

บั้งเจ้า รอ.1

สี่หรือห้าชุด อุปรกรณ์ กรรมวิธี เช่นเดียวกับส่วนลำตัวของบั้งไฟ ส่วนการติดลายจะติดบนระนาบของแผ่นไม้เนื้อแข็งสองแผ่น แต่ละแผ่นติดลวดลายด้านเดียว ทิศทางของลายจะสัมพันธ์กันและไปในทิศทางเดียวกัน นำไปประกบส่วนบนสุดของลำตัวและกามสัน (ภาพประกอบ 29)

บั้งเจ้า รอ.2

สี่หรือห้าชุด อุปรกรณ์ กรรมวิธี เช่นเดียวกับส่วนลำตัวของบั้งไฟ ส่วนการติดลายจะติดบนระนาบของแผ่นไม้เนื้อแข็งสองแผ่น แต่ละแผ่นติดลวดลายด้านเดียว ทิศทางของลายจะสัมพันธ์กันและไปในทิศทางเดียวกัน นำไปประกบส่วนบนสุดของลำตัวและกามสัน (ภาพประกอบ 26)

บั้งเจ้า มค.1

สี่หรือห้าชุด อุปรกรณ์ กรรมวิธี เช่นเดียวกับส่วนลำตัวของบั้งไฟ ส่วนการติดลายจะติดบนระนาบของแผ่นไม้เนื้อแข็งสองแผ่น แต่ละแผ่นติดลวดลายด้านเดียว ทิศทางของลายจะสัมพันธ์กันและไปในทิศทางเดียวกัน นำไปประกบส่วนบนสุดของลำตัวและกามสัน (ภาพประกอบ 22)

บั้งเจ้า มค.2

สี่หรือห้าชุด อุปรกรณ์ กรรมวิธี เช่นเดียวกับส่วนลำตัวของบั้งไฟ ส่วนการติดลายจะติดบนระนาบของแผ่นไม้เนื้อแข็งสองแผ่น แต่ละแผ่นติดลวดลายด้านเดียว ทิศทางของลายจะสัมพันธ์กันและไปในทิศทางเดียวกัน นำไปประกบส่วนบนสุดของลำตัวและกามสัน (ภาพประกอบ 23)

บั้งเจ้า ชอ.1

สี่หรือห้าชุด อุปรกรณ์ กรรมวิธี เช่นเดียวกับส่วนลำตัวของบั้งไฟ ส่วนการติดลายจะติดบนระนาบของแผ่นไม้เนื้อแข็งสองแผ่น แต่ละแผ่นติดลวดลายด้านเดียว ทิศทางของลายจะสัมพันธ์กันและไปในทิศทางเดียวกัน นำไปประกบส่วนบนสุดของลำตัวและกามสัน (ภาพประกอบ 24)

บั้งเจ้า ชอ.2

สี่หรือห้าชุด อุปรกรณ์ กรรมวิธี เช่นเดียวกับส่วนลำตัวของบั้งไฟ ส่วนการติดลายจะติดบนระนาบของแผ่นไม้เนื้อแข็งสองแผ่น แต่ละแผ่นติดลวดลายด้านเดียว ทิศทางของลายจะสัมพันธ์กันและไปในทิศทางเดียวกัน นำไปประกบส่วนบนสุดของลำตัวและกามสัน (ภาพประกอบ 25)

ส่วนอื่น ๆ

ส่วนอื่น ๆ หมายถึงสิ่งประกอบบั้งเหิน นอกเหนือจากส่วนที่ได้กล่าวมาแล้ว เช่นฉัตรซ้อนกันเป็นชั้น ส่วนบนมีขนาดเล็กหรือดอกไม้กระดาษปักอยู่ส่วนบนสุดของสัน จากการศึกษาพบว่าบั้งเหินแต่ละจังหวัดมีรูปแบบและกรรมวิธีดังนี้

บั้งเจ้า รอ.1

นำฉัตรซึ่งมีจำนวนตามท้องตลาด ลักษณะเป็นฉัตรซ้อนกันสามชั้น ปักบนสันตรงแนวตั้งระดับเดียวกับวัดปล้อง

บั้งเจ้า รอ.2

นำฉัตรซึ่งมีจำนวนตามท้องตลาด ลักษณะเป็นฉัตรซ้อนกันห้าชั้น ปักบนสันตรงแนวตั้งระดับเดียวกับวัดปล้อง

บั้งเจ้า มค.1.2

ไม่มีการประดับตกแต่งส่วนบนของสัน

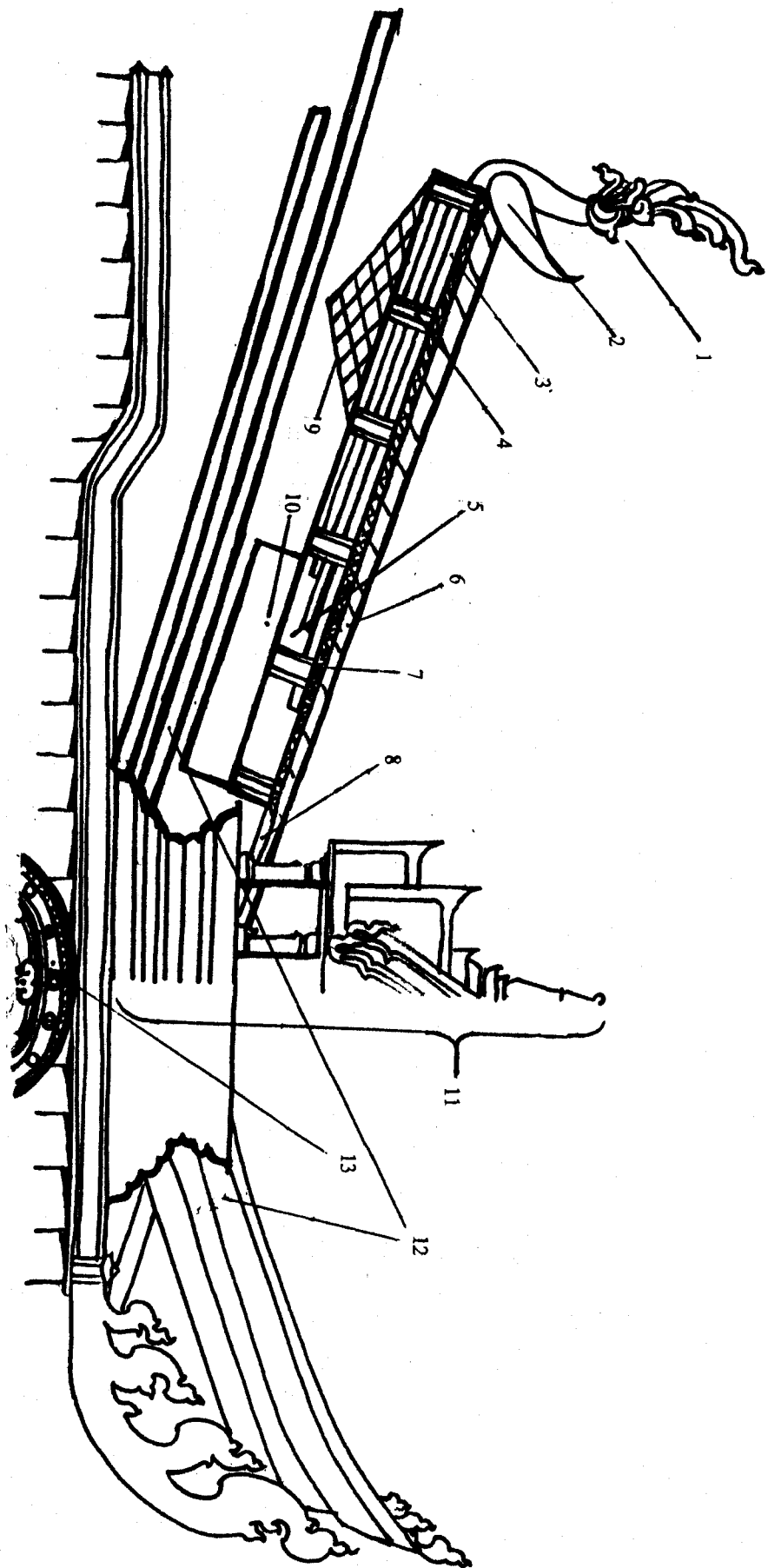
บั้งเจ้า ชอ.1

นำฉัตรซึ่งมีจำนวนตามท้องตลาด ลักษณะซ้อนกันเจ็ดชั้น จำนวน 4 คัน ฆอดอกไม้ทำด้วยกระดาษย่นจำนวน 2 ฆอด ปักบนสันอยู่แนวกึ่งกลางปล้องของลำตัวบั้งไฟ

บั้งเจ้า ชอ.2

นำฉัตรซึ่งมีจำนวนตามท้องตลาด ลักษณะเป็นฉัตรซ้อนกันสามชั้น จำนวน 5 คัน ปักบนสันแนวตั้งระดับเดียวกับวัดปล้อง

การศึกษาองค์ประกอบของบั้งไฟในแต่ละจังหวัด พบว่ามีการใช้สีหรือวัสดุ อุปกรณ์ กรรมวิธี และรูปทรงเหมือนกัน คล้ายคลึงกันและแตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ อาทิ ทักษะทางช่าง งบประมาณ การศึกษา ประสบการณ์ คติความเชื่อ ความรู้สึก ลักษณะเฉพาะตนและอื่น ๆ ของกลุ่มช่างแต่ละจังหวัดเป็นสำคัญ ดังแสดงในตารางต่อไปนี้

- 1) ฐานราก, 2) บัว, 3) ฐานบัว, 4) ฐานรอง, 5) เสา, 6) คันทวย, 7) ธรณีประตู, 8) หน้า, 9) ฐานบัว, 10) ฐานรอง, 11) ผนัง, 12) เสา, 13) ฐานรอง.

ภาพประกอบ 17 องค์ประกอบของผนัง

ตาราง 1 แสดงรูปทรง ขนาด สัดส่วน ของบั้งไฟ

องค์ประกอบของบั้งไฟ	เส้นผ่าศูนย์กลางส่วนลำตัว/ซม.	ความยาวของบั้งไฟจากส่วนหัว-ท้าย/ม.					จำนวนกู่หลอด/ลูก	ความยาวของหาง/ม.
		เดาบั้งไฟ/ม.	กู่หลอด คู่1	คู่2	คู่3	คู่4		
1.รธ.1	40	5	4.60	4.30	4.00	3.70	8	10
2.รธ.2	40	6	5.40	5.00	4.60	4.20	8	12
3.มค.1	30	4	4.00	4.00	3.70	3.40	8	8
4.มค.2	35	4	4.00	4.00	3.60	3.10	8	9
5.ยธ.1	38	6	5.60	5.00	4.40	3.80	8	12
6.ยธ.2	40	6	6.00	5.40	4.80	4.00	7	12

ตาราง 3 แสดงวัสดุและกรรมวิธีต่าง ๆ ในการตกแต่งบั้งไฟ

ที่	รายการ	วัสดุ													ตัว
		กระดาษ			โลหะ			ไม้			พลาสติก			เชือก	
		ย่น	จ้งโก	ด้ง	สังกะสี	เหล็ก	ไม้ธัด	ไม้เนื้อแข็ง	ไม้ไผ่	พีวีซี	ลูกโป่ง	คอกไฉม	ไหม	ด้าย	า
1	ส่วนหัว	-	-	-	/	-	-	/	-	-	-	-	-	-	-
2	เสา	-	-	-	-	-	-	/	/	/	-	-	-	-	-
3	กุ่มหวด	-	-	-	-	-	-	-	/	/	-	-	-	-	-
4	วัดปล้อง	-	/	/	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5	หาง	-	-	-	-	/	-	-	/	-	-	-	-	-	-
6	บุษบก	-	/	/	-	-	/	/	-	-	-	-	-	-	/
7	ขามทอง	-	/	/	-	-	/	-	-	/	/	/	/	/	/
8	ขามเสา	-	/	/	-	-	/	-	-	/	/	-	/	-	-
9	สันหลัง	-	/	/	-	-	/	/	-	-	-	-	-	-	-
10	ขอบข้างสันหลัง	-	/	/	-	-	/	/	-	-	-	-	-	-	-

ตาราง 3 (ต่อ)

ที่	รายการ	กรรมวิธี					
		ตัดดอก	หมัก	ขตุ	แกะ	ร้อยมัด	ระบายสี
1	ส่วนหัว	-	-	/	/	-	/
2	เลา	/	/	-	-	-	-
3	กุกีหวด	/	/	-	-	-	-
4	รัดปล้อง	/	/	-	-	-	-
5	หาง	/	/	-	-	/	-
6	บุษบก	/	/	/	/	-	-
7	ยาบห้อง	/	/	-	-	/	-
8	ยาบเลา	/	/	-	-	/	-
9	สันหลัง	/	/	-	-	-	-
10	ขอบข้างสันหลัง	/	/	-	-	-	-

ตาราง 4 แสดงตำแหน่งและชื่อลายบังใช้ รอ.1

ที่	ตำแหน่ง	ชื่อลาย	หมายเหตุ
1	ส่วนหัว		
	หงอน	หัวนาค	
	คอ	สร้อยคอ	
	ท้อง(อก)	อกนาค	
	สัน	แผง	
	ปีก	ขูนาค	
2	ลำตัว		
	คูโหวด	ลายหน้ากระดาน	
	รัดปล้อง	ลายหน้ากระดาน	
	เลา	ลายเลา	
	สันหลัง	แผงหลัง	
	ขอบข้าง สันหลัง	ลายเกล็ด	
	หาง	-	
	ขาบท้อง	สามเหลี่ยม	
	ขาบเลา	ดอกไม้พลาตติก	
	3	मुखग	
ฐาน		ลายขด	
ผนัง		-	
หลังคา		-	
หน้าบัน		ก้านขด	
เกริน		กระหนก	
4	อื่น ๆ	-	

ตาราง 5 แสดงตำแหน่งและชื่อลายบั้งเข้ รอ.2

ที่	ตำแหน่ง	ชื่อลาย	หมายเหตุ
1	ส่วนหัว		
	หงอน	หงอนนาค	
	คอ	แผงคอ	
	ท้อง(อก)	-	
	สัน		
	ปีก	พูนาค	
2	ลำตัว		
	กู่โหวด	ลายหน้ากระดาน	
	วัดปล้อง	ลายหน้ากระดานประจำยามก้ามปู	
	เลา	ลายประจำยาม	
	สันหลัง	ลายกระหนก	
	ขอบข้างสันหลัง	ลายเกล็ด	
	หาง	-	
	ยาบท้อง	-	
	ยาบเลา	ยาบ	
3	मुखभग		
	ฐาน	ลายหน้ากระดาน	
	ผนัง	-	
	หลังคา	-	
	หน้าบัน	-	
	เกริน	ลายกระหนก	
4	อื่น ๆ		

ตาราง 6 แสดงตำแหน่งและชื่อลายบังเข็ม.1

ที่	ตำแหน่ง	ชื่อลาย	หมายเหตุ
1	ส่วนหัว		
	หงอน	ลายหงอน	
	คอ	ลายคอ	
	ท้อง(อก)	ลายท้อง	
	สัน	ลายเกล็ด	
	ปีก	-	
2	ตัวตัว		
	ภูโหวต	ลายไทย	
	รัดปล้อง	ลายไทย	
	เสา	ลายไทย	
	สันหลัง	ลายหลัง	
	ขอบข้างสันหลัง	ขอบข้าง	
	หาง	-	
	ยาบท้อง	-	
	ยาบเสา	-	
3	บุษบก		
	ฐาน	-	
	ผนัง	-	
	หลังคา	-	
	หน้าบัน	-	
	เกริน	หน้า-ท้าย (หลัง)	
4	อื่นๆ		

ตาราง 7 แสดงตำแหน่งและชื่อลายบังเข็มค.2

ที่	ตำแหน่ง	ชื่อลาย	หมายเหตุ
1	ส่วนหัว		
	หงอน	ลายหงอน	
	คอ	เกล็ด	
	ท้อง(อก)	ท้อง	
	สัน	ลายไทย	
	ปีก	-	
2	ลำตัว		
	กึ่งโหวด	ลายไทย	
	วัดปล้อง	ลายไทย	
	เลา	ลายไทย	
	สันหลัง	กนก	
	ขอบข้างสันหลัง	เกล็ดนาค	
	หาง	-	
	ยาบท้อง	-	
3	มุขนก		
	ฐาน	ลายอีสาน	
	ผนัง	ลายอีสาน	
	หลังคา	ลายอีสาน	
	หน้าบัน	ลายอีสาน	
	เกริน	ลายกนก	
4	อื่น ๆ		

ตาราง 8 แสดงตำแหน่งและชื่อสายบั้งใช้ ข้อ.1

ที่	ตำแหน่ง	ชื่อสาย	หมายเหตุ
1	ส่วนหัว		
	หงอน	หัวพญานาค	
	คอ	คอพญานาค	
	ห้อง(อก)	ลายรอบห้อง	
	สัน	ลายเลา	
	ปีก	ปีกพญานาค	
2	ลำตัว		
	กู่โหวด	กนกกำมปู-ลูกฟัก	
	รัดปล้อง	ตาช้อย	
	เลา	ตีนจีน	
	สันหลัง	-	
	ขอบข้างสันหลัง	ลายกนก-เกล็ดพญานาค	
	หาง	-	
	ยาบห้อง	ลายตีนจีน	
	ยาบเลา	กำมปู	
	3	मुख	
ฐาน		บัวคว่ำ,บัวหงาย,เครือกำนดอก,กนกกำมปู ลายลูกฟัก (ลอกมาจากราชรถ)	
ผนัง		-	
หลังคา		ลายเกล็ด	
หน้าบัน		ลายเครือ	
เกวียน		กนกเครือเถา,หางกนก,กนกลูกฟัก,ลายลูกตั้ง,กนกกำมปู,กนกเปลว	
4	อื่นๆ	ลายประจำยาม,กระจังตาช้อย,กนกเถา,เทพพนม,เกล็ดนาคราช	

ตาราง 9 แสดงตำแหน่งและชื่อลายบังเขี้ยว.2

ที่	ตำแหน่ง	ชื่อลาย	หมายเหตุ
1	ส่วนหัว		
	หงอน	หัวพญานาค	
	คอ	คอ	
	ท้อง(อก)	ขอบท้อง	
	สัน	เกล็ด	
	ปีก	ปีก	
2	ลำตัว		
	กุโหวต	หน้ากระดาน	
	วัดปล้อง	วัด	
	เลา	ประจำยาม	
	สันหลัง	กนก	
	ขอบข้างสันหลัง	เกล็ด	
	หาง	-	
	ยวบท้อง	-	
	ยวบเลา	หน้ากระดาน,บัวคว่ำบัวหงาย,ตีนจีน	
3	มุขนก		
	ฐาน	หน้ากระดาน,กำมปู	
	ผนัง	-	
	หลังคา	ประจำยาม,บัว	
	หน้าบัน	หน้าบัน	
	เกริน		
4	อื่น ๆ		

จากตารางดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าองค์ประกอบของบังไฟในแต่ละจังหวัด มีการใช้สื่อหรือวัสดุ อุปกรณ์ กรรมวิธี และรูปทรง การเรียกชื่อลายเหมือนกัน คล้ายคลึงกันและแตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ อาทิ ทักษะช่าง งบประมาณ การศึกษา การรับอิทธิพล การลอกเลียนแบบ ประสบการณ์ คติ ความเชื่อ ความรู้สึก ลักษณะเฉพาะตนและอื่น ๆ ของกลุ่มช่างแต่ละจังหวัดเป็นสำคัญ

บทที่ 4
คตินิยมในการสร้างบั้งไฟหลายระดับดอก

คตินิยมหมายถึงแบบอย่างความคิดเห็นหรือวิธีการคิดของช่างที่จัดสร้างบั้งไฟในเขตจังหวัดมหาสารคาม ร้อยเอ็ด และยโสธร ให้เกิดเป็นรูปทรงโดยใช้กรรมวิธีที่เหมาะสมในการสร้าง ซึ่งสอดคล้องกับความต้องการที่เป็นกุศลเจตนา ผนวกกับค่าตอบแทน การได้รับความเชื่อถือจากสมาชิกในสังคมต่อสิ่งที่ตนเองและคณะลงมือทำ เพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนและหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้อง

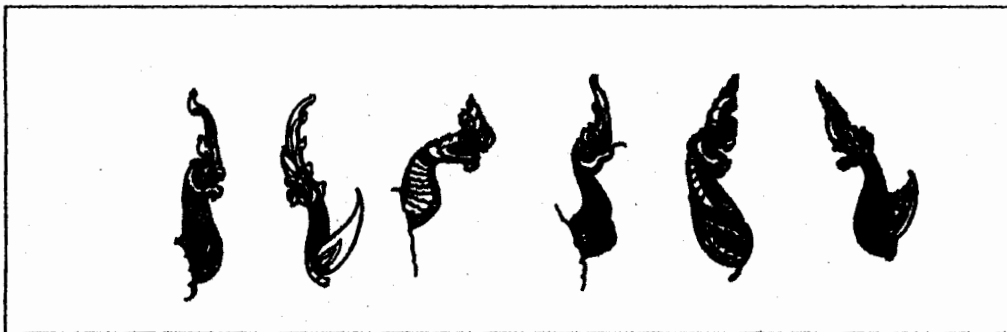
คตินิยมในการสร้างบั้งไฟหลายระดับดอกได้รับการสืบทอดต่อกันมา มีการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงตามคตินิยมแต่ละสมัยด้วยมูลเหตุปัจจัยต่าง ๆ อาทิ ระบบการศึกษาสาขาวิชาศิลปศาสตร์ ศิลปกรรมศาสตร์จากสถาบันการศึกษาของรัฐบาล เอกชน หรือการลอกเลียนแบบ การรับเอาแบบแผนท้องถิ่นอื่นมาเป็นแนวทางในการศึกษาฝึกปฏิบัติมีการคลี่คลายตามภูมิปัญญาและโลกทัศน์ของช่าง เป็นเหตุนำไปสู่ความมีลักษณะเฉพาะตน ทั้งนี้อาจได้รับแรงคดใจจากสิ่งเหนือธรรมชาติ ธรรมชาติ สัตว์และสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นในท้องถิ่นซึ่งตนอาศัยอยู่ มาสังเคราะห์ก่อให้เกิดรูปทรงสัญลักษณ์ เพื่อสื่อความหมายสอดคล้องกับกรรมวิธีที่เหมาะสมและจำเป็นต่อการแสดงออกของช่างผู้สร้างบั้งไฟ

คตินิยมการสร้างส่วนต่าง ๆ ที่เป็นเครื่องประกอบทำให้เกิดบั้งไฟปลอม ประกอบด้วยส่วนประกอบหลักได้แก่ ส่วนหัว ส่วนลำตัวและเครื่องบริวาร ชาวไทยอีสาน มีคตินิยมในการสร้างดังนี้

1. หัวบั้งไฟ
2. ลำตัวบั้งไฟ
3. เครื่องบริวาร

1. หัวบั้งไฟ

นิยมแกะสลักด้วยไม้เนื้อแข็ง และไม้เนื้ออ่อนเป็นรูปทรงส่วนที่เป็นศีรษะของพญานาค ขากรรไกรล่าง

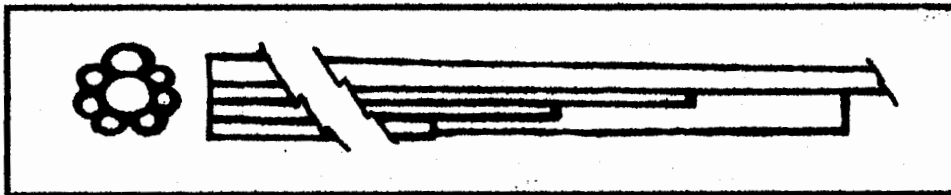
ภาพประกอบ 18 สัตส่วนของหัวนาค

ของปากพญานาคสามารถเคลื่อนไหวกระทบกับขากรรไกรบน โดยการใช้แรงคนดึงเชือก ชักลง ส่วนคอ(เด้านาค, อกนาค ก็เรียก) ไม่นิยมทำสวมทับเลาและงูไหวตทุกลูก จึงมีขนาดเล็กกว่าเส้นผ่าศูนย์กลางลำตัวบั้งไฟทำให้ไม่สามารถสวมหุ้มงูไหวตได้ ทุกลูก (ภาพประกอบ 17,23,24,25,33) นอกจากนี้ยังนิยมทำปีกสองข้าง (หูก็เรียก) โดยใช้วัสดุที่เป็นสังกะสีแผ่นเรียบมาตัดเป็นรูปทรงตามต้องการ แล้วจึงนำไปตกแต่งเขียนสี (ยกเว้นหัวบั้งไฟ รอ.1,มค.1,และมค.2 ไม่มีหูหรือปีก ภาพประกอบ 5,7,8)

สัดส่วนของหัวบั้งไฟมีความยาวประมาณสองเท่าของหัวนาค (ให้ความยาวของศีรษะเป็นเกณฑ์) โดยวัดจากส่วนบนสุดเรียกว่าหงอนนาค ซึ่งอยู่ในตำแหน่งสูงที่สุดจนถึงตำแหน่งที่อยู่ล่างสุดของอกนาค

2. ลำตัวบั้งไฟ

2.1 สัดส่วน ช่วงยาวที่สุดของลำตัวบั้งไฟคือลำตัวบั้งไฟรูปทรงกระบอก เป็นส่วนยาวที่สุด รองลงมาคือกู่โหวตคู่ที่ 1,2,3, และ หรือ 4 ลดลงตามลำดับในสัดส่วนการลดระยะห่าง แต่ระยะใกล้เคียงกันหรือเท่ากัน เช่น ลำตัวบั้งเชื้อ รช.1 มค.2, ยธ.1 และ ยธ.2 มีจำนวนกู่โหวต 3 คู่ (ภาพประกอบ 19) ลำตัวบั้งเชื้อ รช.1, มค.1 มีจำนวนกู่โหวต 4 คู่ (ภาพประกอบ 20)

ภาพประกอบ 19 แสดงภาพตัดและภาพด้านข้างโครงสร้างลำตัวบั้งไฟ

ภาพประกอบ 20 แสดงภาพตัดและภาพด้านข้างโครงสร้างลำตัวบั้งไฟ

จากภาพประกอบแสดงให้เห็นว่าโครงสร้างลำตัวบั้งเชื้อ นิยมนำกู่โหวตมาผูกมัดประกบติดเป็นจำนวนคู่ เช่น 3 คู่ เท่ากับจำนวนกู่โหวต 6 ลูก 4 คู่ เท่ากับจำนวนกู่โหวต 8 ลูก แต่ละคู่มีความยาวเท่ากัน ซึ่งความยาวจากคู่ที่ 1 ถึงคู่สุดท้ายลดหลั่นกันเป็นระยะตามลำดับ

2.2 จวดลาย ลายสับดอกที่นิยมนำมาสำหรับติดบนปีกตกแต่งบั้งไฟ ซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างสำหรับการศึกษาครั้งนี้ บั้งเข้บางจังหวัดช่างผู้สร้างไม่สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับชื่อลายที่มา ชั้นประดับลาย ช่างบางจังหวัดได้รับอิทธิพลจากสมุดภาพลายไทย ช่างบางจังหวัดก็เรียกชื่อลายเป็นภาพรวม ๆ ว่าลายอีสาน จะอย่างไรก็ตามจากการศึกษาสามารถจำแนกลวดลายตามรูปแบบที่ปรากฏ ออกเป็นลายหลักได้ 5 ประเภท คือ

2.2.1 ลายประจำยาม

2.2.2 ลายพันธุ์พุกษา

2.2.3 ลายประเภทกระหนก

2.2.4 ลายเฟื่องอุบะ

2.2.5 ลายเกล็ด

2.2.1 ลายประจำยาม ที่นิยมนำมาตกแต่งบังเอ็จำแนกออกได้ดังนี้

1) ลายประจำยามลูกฟักกำมปู มีหลักการนำไปใช้ดังนี้

1.1) นิยมนำมาติดผนังบนตู้โหวตทุกลูก บังเอ็จแต่ละบังจะใช้ลายสับซึ่งมาจากแบบลายเดียวกันตลอด ทำให้มีขนาด สัดส่วน ความเหมือนและหรือคล้ายคลึงกันมากที่สุดปรากฏบนบังเอ็จบังเดียวกัน เช่น บังเอ็จ รอ.1, รอ.2, มค.1, มค.2, ยธ.1 และ ยธ.2 (ภาพประกอบ 21-26) นอกจากนี้ยังนำไปติดผนังบริเวณขาห้องของบังเอ็จยธ.1 (ภาพประกอบ 25)

ภาพประกอบ 21 ลายหน้ากระดานประจำยามลูกฟักกำมปูบนตู้โหวตและรัดปล้อง บังเอ็จ รอ.1

ภาพประกอบ 22 ลายหน้ากระดานประจำยามลูกฟักก้ามปูบนกุหาตและรัตปล้อง บั้งเอ้ รท.2

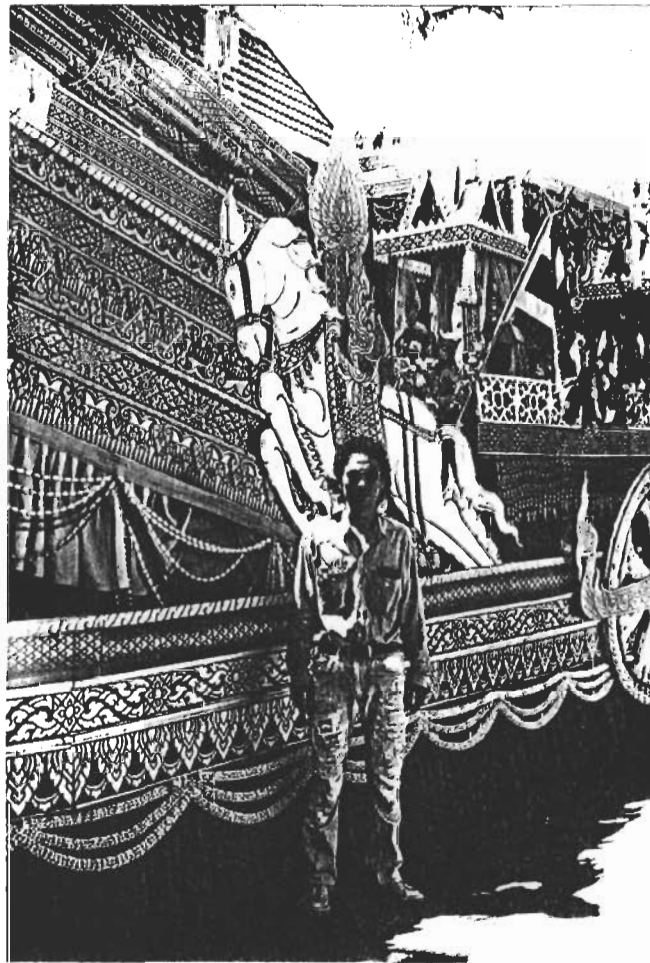
ภาพประกอบ 23 ลายหน้ากระดานประจำยามลูกฟักก้ามปูบนกุหาตและรัตปล้อง บั้งเอ้ มค. 1

ภาพประกอบ 24 ลายหน้ากระดานประจำยามลูกฟักกำป่วนภูโหวตและรัดปล้อง บั้งเข้ มค.2

ภาพประกอบ 25 ลายหน้ากระดานประจำยามลูกฟักก้ามปูบนภูโหวตและวัดปล้อง มิ่งเซ้ ยธ. 1

ภาพประกอบ 26 ลายหน้ากระดานประจำยามลูกฟักก้ามปูบนภูโหวตและรัตปล้อง บั้งเข้ ยธ.2

1.2) นิยมนำมาติดผนังบนรัตปล้อง รัตปล้องทุกตัวบนบั้งเข้บั้งเดียวกันใช้ลายสับตอกจากแบบลายเดียวกันและหรืออาจสับลายพร้อมในคราวเดียวกัน ทำให้มีขนาด สัดส่วน ลวดลายมีความเหมือนหรือคล้ายคลึงกันมากที่สุดปรากฏ เช่นบั้งเข้ รธ.1,รธ.2 (ภาพประกอบ 21,22)

1.3) นิยมนำมาติดผนังบนเลาของบั้งเข้ เนื่องจากเลาบั้งไฟมีเส้นรอบวงยาวกว่าภูโหวตจึงส่งผลทำให้มีการขยายแบบลายขนาดใหญ่ขึ้นตามขนาดของเลาบั้งไฟ ดังปรากฏบนบั้งเข้ รธ.1 (ภาพประกอบ 30)

2) **ลายประจำยามกำมปู** นิยมนำมาติดผนังบนรัศมีของบั๊งเฮ้ บั๊งเฮ้แต่ละบั๊งใช้แบบลายเดียวกัน ทำให้ขนาด สัดส่วน ลวดลายมีความเหมือนและหรือคล้ายคลึงกันมากที่สุด เช่นบั๊งเฮ้มค.1 (ภาพประกอบ 33)

3) **ลายประจำยามออกฉายเกลียว** นิยมนำมาติดผนังบนรัศมีของบั๊งเฮ้ บั๊งเฮ้แต่ละบั๊งใช้แบบลายเดียวกัน ทำให้ขนาด สัดส่วน ลวดลายมีความเหมือนและหรือคล้ายคลึงกันมากที่สุด เช่นบั๊งเฮ้มค.2 (ภาพประกอบ 24)

4) **ลายประจำยามประดับในช่องตาราง** (คล้ายกับลายราชวัติ) นิยมนำมาติดผนังบนเสาบั๊งไฟ ดังปรากฏบนบั๊งเฮ้ รอ.2 (ภาพประกอบ 22, 27) บั๊งเฮ้ ยธ.2 (ภาพประกอบ 26)

2.2.2 **ลายพันธุ์พฤกษา** นิยมนำมาติดผนังบนรัศมีของบั๊งเฮ้ ยธ.1, ยธ. 2 เท่านั้น รูปแบบของลายมีลักษณะคล้ายคลึงกับลายรักร้อยกาบปลี(ลายไทย) (ภาพประกอบ 25,26)

2.2.3 **ลายประเภทกระหนก** นิยมนำมาตกแต่งบนสันของบั๊งเฮ้ รูปแบบของลายมีลักษณะซ้ำกันเป็นแนวยาว ดังปรากฏบนบั๊งเฮ้ รอ.1, รอ.2 มค.1, มค.2, ยธ. 1, และ ยธ. 2 (ภาพประกอบ 21-27) (ลักษณะการซ้ำของลวดลายไปในทิศทางเดียวกัน ศิลปะลายลาวเรียกว่า ลายวันเด่น ซึ่งตรงกับกรเรียกชื่อลายของช่างชาวไทย-ลาว ในอีสานก็เรียกเช่นกัน)

2.2.4 **ลายเพ็ลลอบะ** นิยมนำมาตกแต่งบริเวณยาบเลาของบั๊งเฮ้ รอ.2 (ภาพประกอบ 27)

ภาพประกอบ 27 บั๊งเฮ้ รอ.2

2.2.5 **ลายเกี๊ยว** นิยมนำมาติดผนังบริเวณขอบข้างทั้งสองด้าน ดังปรากฏบนผนัง
 ใต้ รอ.1, รอ.2, มค.1, มค.2, ยธ.1 และ ยธ.2 (ภาพประกอบ 21-27)

3. เครื่องบริวาร

หมายถึงส่วนประกอบอื่น ๆ ที่นำมาประดับร่วมกับผนัง เพื่อให้สนับสนุนให้ผนังโดดเด่น มีความสมบูรณ์ในด้าน เครื่องบริวารได้รับการคลี่คลายรูปแบบเพื่อให้สอดคล้องสัมพันธ์กับรูปทรง สัดส่วน ขนาดของผนัง เครื่องบริวารประกอบด้วยราชมงคล มุขมกและเทวดา กรรมวิธีในการสร้างและการตกแต่งมีความเหมือนและแตกต่างกันตามคตินิยม ความจำเป็นหรือข้อจำกัดในการสร้าง เครื่องบริวารดังกล่าวสามารถจำแนกตามกรรมวิธีการตกแต่งลวดลาย ได้ดังนี้

- 3.1 ลายสัตว์ดอก
- 3.2 การฉลุไม้ฉลุและตกแต่งเขียนสี
- 3.3 การใช้ผ้า ลูกปัดและดอกไม้พลาสติก

3.1 **ลายสัตว์ดอก** การประดับลวดลายด้วยลายสัตว์ดอกลงบนเครื่องบริวารสามารถ
 จำแนกตามรูปแบบลวดลายได้ดังนี้

- 3.1.1 ลายประดับหน้ากระดาน
- 3.1.2 ลายพันธุ์พฤกษา
- 3.1.3 ลายเฟื้องอุบะ

3.1.1 ลายประดับหน้ากระดาน

1) ลายหน้ากระดานประจำยามลูกพิกกำมปู นิยมนำมาตกแต่งเครื่อง
 บริวารตำแหน่งต่าง ๆ เช่นนำไปติดผนังเกรินหน้ารถ เกรินท้ายรถ ฐาน
 มุขมกผนัง ไร.2 (ภาพประกอบ 27)

2) ลายหน้ากระดานประจำยามกำมปู นิยมนำมาตกแต่งเครื่องบริวาร
 ตำแหน่งเกรินหน้ารถ เกรินท้ายรถและฐานมุขมกผนัง ไร.2 (ภาพ
 ประกอบ 26)

3) ลายหน้ากระดานประจำยามชอกลายเกลียว นิยมนำไปติดผนัง
 ขอบข้างรถผนัง ไร.2 (ภาพประกอบ 26)

3.1.2 **ลายพันธุ์พฤกษา** นิยมนำไปติดผนังขอบข้างราชมงคล เช่น ลายบัว
 คำว่าแทรกด้วยลายพู่ บนผนัง ไร.2 (ภาพประกอบ 26)

3.1.3 **ลายเฟื้องอุบะ** นิยมนำมาติดผนังส่วนเอวชั้นของฐานมุขมกและ
 ขอบข้างราชมงคลผนัง ไร.1, ไร.2 (ภาพประกอบ 27, 28)

ภาพประกอบ 28 เครื่องริวารประกอบบั้งเข้ รช.1

ภาพประกอบ 29 เครื่องบริวารประกอบนั่งเข้ รอ.2

จากการศึกษาลวดลายต่าง ๆ บนม้งเอ๋ และการเรียกชื่อลวดลายของช่างผู้สร้างม้งไฟพบว่า การเรียกชื่อลวดลายรูปแบบเดียวกันมีชื่อแตกต่างกัน อีกทั้งบางอย่างก็คลาดเคลื่อนไปจากชื่อลวดลายและชั้นของการประดับลายเปลี่ยนแปลงไปจากช่างผู้เชี่ยวชาญชาวอีสานในอดีต ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าได้มีจำนวนช่างเพิ่มมากขึ้น ซึ่งจำนวนช่างที่เพิ่มขึ้นบางส่วนไม่ได้รับการสืบทอดจากช่างที่เป็นบรมครู แต่อาศัยการเรียนรู้จากการศึกษาสังเกต จดจำนำไปประยุกต์ เปลี่ยนแปลง จนทำให้ชั้นประดับลวดลายเกิดความคลาดเคลื่อนไปจากช่างบรมครู นอกจากนี้การแพร่กระจายของธุรกิจประเพณีจะเป็นสาเหตุหนึ่งทำให้เกิดการรับเอาศิลปะลายไทยซึ่งมีบทบาทและอิทธิพลอย่างสูงยิ่งในฐานะที่เป็นวัฒนธรรมเข้มแข็งกว่า มาเป็นแนวทางในการสร้างลวดลายม้งไฟของช่างชาวอีสาน เพื่อตอบสนองธุรกิจประเพณี

3.2 การจัดไม้ขีดและตกแต่งเขียนสีบนเครื่องบริวารเพื่อให้เรื่องราวสัมพันธ์กับม้งเอ๋จึงสร้างรูปทรงต่าง ๆ มาเป็นส่วนประกอบ สามารถจำแนกตามรูปแบบออกได้ 3 ประเภท คือ

3.2.1 ลวดลาย

3.2.2 เทวดา

3.2.3 สัตว์

3.2.1 ลวดลาย จำแนกได้ดังนี้

- 1) กระหนกหน้าเกริน ปรางภูมม้งเอ๋ รช.1,รช.2 (ภาพประกอบ 31)
- 2) กระหนกท้ายเกริน ปรางภูมม้งเอ๋ รช.1,รช.2 (ภาพประกอบ 29,31,32)
- 3) ลายประดับบุษบก ปรางภูมม้งเอ๋ (ภาพประกอบ 28)

3.2.2 เทวดา เป็นรูปทรงตามอุดมคติซึ่งช่างได้รับอิทธิพลจากสื่อสิ่งพิมพ์จากหนังสือ ตำรา ปฏิทิน และสิ่งพิมพ์อื่น ๆ เกี่ยวกับศิลปะลายไทย งามเกียรติ แล้วนำมาร่างภาพบนไม้ขีด อดูและตกแต่งเขียนสีประกอบเข้าเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องบริวาร (ภาพประกอบ 22,24,25,27,28,31,32)

3.2.3 สัตว์ จำแนกออกได้ 2 ลักษณะ

- 1) สัตว์ในจินตนาการ ได้แก่ พญานาค และหนุมาน ดังปรากฏบนม้งเอ๋ (ภาพประกอบ 24,25)
- 2) สัตว์ในธรรมชาติ ได้แก่ ม้า ดังปรากฏบนม้งเอ๋ (ภาพประกอบ 25,26,33)

3.3 ส่วนอื่น ๆ เช่นการใช้ผ้า พลาสติก

3.3.1 ผ้า นิยมใช้ผ้าสีพื้นจุดขาด สดใส เช่น สีเหลือง ชมพู แดง นำมาประดับตกแต่งบริเวณกรีนหน้า กรีนท้ายและด้านล่างสุดของราชรถ (ต่อจากลายสับดอกเฟืองอุบะ) ผ้ายางกล่าวมีคุณสมบัติผิวลื่นไหวทั้งตัว ก่อให้เกิดความรู้สึกทางด้านอารมณ์เห็นว่านุ่มนวล ไม่แข็งกระด้าง และเกิดความเป็นเอกภาพในส่วนที่เกี่ยวข้องกับวาระของสีที่นำมาใช้เป็นส่วนประกอบในการตกแต่งบั้งไฟ ดังปรากฏบนบั้งเข้ รช.1,รช.2,มค.1,มค.2,ยธ.1 และยธ.2 (ภาพประกอบ24-26,28,29)

3.3.2 ดอกไม้พลาสติก นิยมใช้ดอกกรักและดอกมะลิ ร้อยเป็นแนวยาวเชื่อมต่อกัน ดอกกรักนิยมร้อยเป็นอุบะตำแหน่งที่ติดต่อกับยามห้อง ด้านล่างกรีนหน้า กรีนหลัง ด้านล่างสุดของราชรถ ดังปรากฏบนบั้งเข้ รช.1ยธ.1,ยธ.2 (ภาพประกอบ 21,25-26) ดอกมะลินิยมนำมาร้อยเป็นแนวยาวเชื่อมต่อกัน นิยมนำมาประดับต่อจากส่วนยามห้องและด้านล่างสุดของราชรถ ปรากฏในบั้งเข้ รช.1,ยธ.2 (ภาพประกอบ 21,26)

ภาพประกอบ 30 ยามห้องบั้งเข้ รช.1 ทำด้วยดอกกรักพลาสติก

ภาพประกอบ 31 เครื่องบริวารบั้งเข้ รช.1

ภาพประกอบ 32 เครื่องบริวารนั้งเข้ รอ.2

ภาพประกอบ 33 เครื่องบริวารมังเซียด.2

3.3.3 **จักร์ซ้อนกันหลายชั้น** นิยมนำไปประดับบนสัน ดังปรากฏบน
 บั้งเฮ้ รช.1,รช.2 (ภาพประกอบ 21,22,27) บั้งเฮ้ ยธ.2 ภาพ
 ประกอบ 26,33)

การใช้ผ้า ดอกไม้พลาสติกและอื่น ๆ สำหรับนำมาตกแต่งประกอบบั้งไฟดังกล่าว หากมีการดูแลเก็บรักษาให้ดีสามารถนำมาประกอบใหม่ได้ปีละหลายครั้ง และหลาย ๆ ปี สีสดใส คงทนและรักษารูปทรงได้คงทนยาวนานจนกว่าจะเสื่อมคุณภาพหมดอายุการใช้งาน

จากการศึกษาคตินิยมการสร้างบั้งไฟหลายลวดของแต่ละจังหวัดและหรือ จังหวัดเดียวกัน พบว่าคตินิยมการสร้างบั้งเฮ้และเครื่องบริวารคล้ายคลึงกัน หรือเหมือนกันและหรือแตกต่างกัน แสดงให้เห็นว่าแนวคิด รูปทรงที่ปรากฏ และกรรมวิธีการสร้างส่วนได้รับอิทธิพลถึงกัน อันเป็นผลเนื่องมาจากประสบการณ์ทางการรับรู้กระบวนการต่าง ๆ ทำให้มีการลอกเลียนแบบ ปรับเปลี่ยน ปรับปรุง พัฒนา แตกต่างกันไปตามคตินิยมของท้องถิ่น ตามศักยภาพของช่างแต่ละกลุ่ม และงบประมาณการจัดสร้าง สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งสะท้อนถึงความเป็นมา ความสัมพันธ์และวิถีชีวิตของกลุ่มชนผู้สร้างและผู้ร่วมในสังคมนั้น ๆ

การศึกษาไม่สามารถทราบจุดกำเนิดดั้งเดิมที่แท้จริงของแบบลายเหล่านี้ได้ แต่สามารถศึกษาได้จากรูปแบบหลัก ๆ ซึ่งสามารถมองเห็นว่ามีกลนำมาใช้ประดับตกแต่ง ลวดลายซึ่งเป็นที่ยอมรับปรากฏเป็นหลักจำแนกออกได้ห้าประเภท ได้แก่ ลายประจำยาม ลายพันธุ์พฤกษา ลายกระหนก ลายเฟื่องอุบะและลายเกล็ด ลวดลายต่าง ๆ ดังกล่าวมีลักษณะคล้ายคลึงกับศิลปะลายไทยราชสำนัก อะไรเป็นสาเหตุและผลแห่งความคล้ายคลึง อาจมีส่วนเป็นไปได้ว่าเกิดจากการผสมผสานของสองวัฒนธรรม กล่าวคือจากวัฒนธรรมหลวงและวัฒนธรรมราษฎร์หรือไม่ หรือความคล้ายคลึงนี้เกิดจากรากเหง้าของวัฒนธรรมแห่งการเลือกสรรลวดลาย การประยุกต์ การปรับปรุง เปลี่ยนแปลง ก่อให้เกิดการผสมผสานกลมกลืนอย่างมีเอกลักษณ์

บนบรรทัดฐานแห่งความแตกต่างและความกลมกลืนของการสร้างบั้งไฟแต่ละจังหวัด สามารถบ่งชี้ให้เห็นถึงศิลปะพื้นบ้านที่มีแบบแผนในการเชิดของชาวไทยลาว จนปรากฏรูปแบบที่แสดงออกถึงจิตวิญญาณมากกว่าสิ่งที่เป็นจริงตามภาวะและสภาวะรูปธรรม สะท้อนให้เห็นถึงระบบความคิดระบบความเชื่อทางนามธรรมอันสูงส่งของแต่ละจังหวัดที่ได้พยายามปรับปรุงสิ่งต่าง ๆ ให้เกิดความสอดคล้องกับวัฒนธรรมของตนนับตั้งแต่อดีตกาลจวบจนปัจจุบัน และหวังอนาคตอันยาวไกลสืบไป.

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การศึกษารูปแบบบั้งไฟลายสับดอกในภาคอีสาน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของประเพณีบั้งไฟ ศึกษาองค์ประกอบของบั้งไฟและศึกษาคตินิยมการสร้างบั้งไฟลายสับดอก โดยการศึกษาจากชุมชนวัฒนธรรมไทลาว อาศัยอยู่ในเขตจังหวัดมหาสารคาม ร้อยเอ็ด และยโสธร ใช้วิธีการศึกษาสังเกตจากบั้งไฟจังหวัดละสองบั้ง รวมบั้งไฟจำนวนหกบั้ง สัมภาษณ์ช่างและผู้สร้าง นำเสนอผลการศึกษาค้นคว้าแบบพรรณนา วิเคราะห์ประกอบภาพถ่ายและภาพลายเส้น

สรุป

ผลการศึกษาพบว่า บั้งไฟของกลุ่มชนไทยลาวในจังหวัดมหาสารคาม ร้อยเอ็ดและยโสธรเป็นประเพณีประจำเดือนหกของทุกปี ตามคติความเชื่อเรื่องการขอมนจากพระยาแถน ซึ่งได้รับการสืบทอดต่อกันมาจากอดีตจวบจนปัจจุบัน บั้งไฟถูกจัดสร้างขึ้นเพื่อนำเข้าร่วมขบวนแห่ในวันรวม (วันโฮม) เป็นบั้งไฟปลอม เรียกว่า "บั้งไฟ" ส่วนบั้งไฟสำหรับจุดจะถูกนำไปจุดในวันถัดไป ต้นกำเนิดของประเพณียังไม่มีการสืบค้นพบหลักฐานที่สามารถระบุได้ชัดเจนว่าริเริ่มทำและทำกันมาตั้งแต่ยุคสมัยใด หลักฐานเก่าแก่ที่สุดได้กล่าวถึงมูลเหตุการเกิดคือตำนานพระยาคนคาก กับตำนานผาแดงนางไอ่ กล่าวถึงการสืบทอดประเพณีบั้งไฟของพระยาขอมและเมืองต่าง ๆ เข้าร่วม พร้อมกับพิธีทางพุทธศาสนาคือบวชพระและสรงน้ำราชครู

องค์ประกอบของบั้งไฟประกอบด้วยส่วนหัวบั้งไฟ ส่วนลำตัวบั้งไฟ ส่วนหางบั้งไฟ ราชรถ ลายสับดอก ยาบห้อง ยาบเลา สันหลัง กาบสันและส่วนอื่น ๆ พบว่ามีการใช้สีหรือวัสดุ อุปกรณ์ กรรมวิธีและรูปทรง การเรียกชื่อลาย เหมือนกัน คล้ายคลึงกันแต่แตกต่างกัน ด้วยปัจจัยต่าง ๆ อาทิ ทักษะทางช่าง งบประมาณ การศึกษาเล่าเรียนจากสถาบันการศึกษาทางศิลปะ การรับอิทธิพล ลอกเลียนแบบ ประสบการณ์สั่งสม คติความเชื่อ ลักษณะเฉพาะตนของช่าง เป็นต้น

คตินิยมการสร้างบั้งไฟลายสับดอกได้รับการสืบทอดต่อกันมา มีการปรับปรุง เปลี่ยนแปลง คล้ายลายตามภูมิปัญญาและโลกทัศน์ของช่าง การทำหัวบั้งไฟพบว่านิยมแกะสลักด้วยไม้เป็นรูปพญานาค ลำตัวพญานาคมีเส้นผ่าศูนย์กลางเล็กกว่าเส้นผ่าศูนย์กลางลำตัวบั้งไฟ ทำให้ไม่สามารถสวมหุ้มงูไหวตได้ นอกจากนี้ยังนิยมทำปีกหรือหูก็เรียก เป็นส่วนประกอบบนหัวบั้งไฟ ลำตัวบั้งไฟนิยมทำงูไหวตเป็นคู่ ๆ เช่นสามคู่ สี่คู่ แต่ละคู่มีความยาวเท่ากันโดยจัดให้มีการลดหลั่นเป็นระยะตามลำดับ ลำตัวบั้งไฟนิยมนำลวดลายสับดอกมาติดฉนิก จำแนกลวดลายตามรูปแบบที่ปรากฏออกได้ห้าประเภทคือ ลายประจำยาม ลายพันธุ์พุกษา ลายประเภทกระหนก ลายเฟื่องอุบะและลายเกล็ด ประเภทลายประจำยามที่นิยมมากที่สุดสำหรับติดฉนิกบนงูไหวตทุกลูกคือลายประจำยามลูกฟักลำปูลู นอกจากนี้ยังนิยมนำไปติดฉนิกบนรัดปล้องและเลาเป็นอันดับรองลงมาตามลำดับ ลายประจำยามก้ามปูนิยมติดฉนิกบนรัดปล้องเช่นเดียวกับลายประจำยามออกลายเกลียว ส่วนลายประจำยามประดับในช่องตารางนิยมติดฉนิกบนเลา ประเภทลายพันธุ์พุกษานิยมนำมาติดฉนิกบนรัดปล้อง ลายประเภทกระหนกนิยมนำไปติดฉนิกสันหลังของบั้งไฟมากที่สุด ประเภทลายเฟื่องอุบะนิยมนำไปติดฉนิกเป็นส่วนประกอบยาบเลา และประเภทลายเกล็ดนิยมนำไปติดฉนิกบริเวณขอบข้างทั้งสองด้านของบั้งไฟมากที่สุด

เครื่องบริวาร จำแนกตามกรรมวิธี การตกแต่งได้แก่ ลายสับดอก การฉลุไม้ฉัตรตกแต่งเขียนสี การใช้ผ้า ลูกบิดและดอกไม้พลาสติก ลายสับดอกที่นิยมใช้คือประเภทลายประดับหน้ากระดานได้แก่ ลายหน้ากระดาน ประจำยามลูกฟักก้ามปู ลายหน้ากระดานประจำยามก้ามปูนิยมตกแต่งเกรินหน้ารถ เกรินท้ายรถ ฐานบุษบก ลายหน้ากระดานประจำยามออกลายเกลียวนิยมนำไปติดผนังขอบข้างราชมรด ประเภทลายพันธุ์พฤกษานิยมนำไปติดผนังขอบข้างราชมรด ประเภทลายเฟื่องอุษะนิยมนำไปติดผนังบนขอบข้างราชมรด การฉลุไม้ฉัตรตกแต่งเขียนสีบนเครื่องบริวารจำแนกตามรูปแบบออกได้สามประเภทคือ ประเภทลวดลายได้แก่กระหนกหน้าเกริน กระหนกท้ายเกริน และลายประดับบุษบก ประเภทเทวดานิยมนำรูปทรงตามอุดมคติซึ่งได้รับอิทธิพลจากตำรา หนังสือ ศิลปะลายไทยมาประยุกต์และคลี่คลาย ประเภทสัตว์ นิยมสร้างรูปสัตว์ในจินตนาการมาเป็นส่วนประกอบเช่น พญานาค ลิง มาตกแต่งในตำแหน่งสูง สัตว์ในธรรมชาติ เช่น ม้า นิยมนำมาตกแต่งเทียบกับราชมรดในเบื้องต่ำ นิยมนำผ้าสีพื้นสีจุดขาดสดใส เช่น สีแดง เหลือง ชมพู มาเป็นส่วนประกอบตกแต่ง นอกจากนี้ยังนิยมนำดอกไม้ พลาสติก มาเป็นส่วนประกอบตกแต่งเครื่องบริวาร

อุทกปริชาตผล

การศึกษารูปแบบบั้งไฟลายสับดอกในภาคอีสาน มีความสอดคล้องกับผลการศึกษาการเข้บั้งไฟของ ชาวสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ในส่วนที่เกี่ยวกับประเพณีบุญบั้งไฟมีขึ้นในระหว่างเดือนหกของทุกปี มีความเชื่อที่ว่าอำนาจลึกลับสามารถลดบันดาลให้เกิดฝนตกตามฤดูกาลหรือแล้งก็ได้ ประเพณีบุญบั้งไฟแสดงออกถึงความต้องการร่วมของชุมชนเพื่อบูชาขอน้ำฝนจากพระยาแถน บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อความเป็นสิริมงคลต่อ การดำเนินชีวิตของตนและสังคมส่วนรวม (อำคา แสงงาม, 2537 : 57-58)

เกี่ยวกับองค์ประกอบของบั้งไฟ การออกแบบลวดลายบนกระดาษสำหรับตกแต่งบั้งไฟและกรรมวิธีในการฉีกกระดาษ มีความแตกต่างไปจากการเข้บั้งไฟของชาวสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด กล่าวคือบั้งไฟลายสับดอกใช้ลวดลายเป็นรูปการสับกระดาษเป็นหลัก ก่อให้เกิดโครงลายบนกระดาษโปสเตอร์สี ทำให้ได้ลวดลายจำนวนหลายแผ่นตามต้องการ ต่อการสับดอกหนึ่งครั้งและมีความภาพใกล้เคียงกัน ก่อนนำไปฉีกกับกระดาษอังกฤษซึ่งใช้สำหรับเป็นกระดาษรองพื้น ส่วนการเข้บั้งไฟของชาวสุวรรณภูมินิยมใช้กรรไกรตัดกระดาษอังกฤษเป็นโครงลายทำให้ได้ลวดลายจำนวนหนึ่งแผ่นต่อการตัดกระดาษหนึ่งครั้ง ก่อนนำไปติดผนังกระดาษโปสเตอร์สีซึ่งรองรับเป็นพื้น นอกจากนี้หัวนาคบั้งไฟก็มีลักษณะแตกต่างกัน กล่าวคือหัวนาคบั้งไฟลายสับดอกไม่นิยมสวมหมุ่ทับภูโหวตทุกลูกเช่นการเข้บั้งไฟของชาวสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

นอกจากนี้การศึกษายังพบว่า การสับดอกสำหรับนำลวดลายไปตกแต่งบั้งไฟสอดคล้องกับ เรื่องจากปก (1) ของกองบรรณาธิการคิดฮอด สรุปว่าปัจจุบันการเข้บั้งไฟนิยมใช้ลวดลายซึ่งเป็นอิทธิพลรูปแบบของภาคกลาง มาประกอบ ส่งผลให้ลวดลายต่าง ๆ ของอีสานเริ่มจะเสื่อมความนิยมและขาดการสืบทอด (กองบรรณาธิการ, 2533 : 34) ดังสังเกตได้จากการเรียกชื่อลวดลายบั้งไฟในบางพื้นที่ของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เกิดความคลาดเคลื่อน ขาดแรงบันดาลใจการถือกำเนิดหรือสิ่งคลาไจน์หรือที่มาของชั้นประดับลวดลาย บั้งไฟบางพื้นที่ติดผนังลวดลายบน ตำแหน่งต่าง ๆ อย่างขาดความเข้าใจที่ลึกซึ้ง อาจเป็นไปได้ว่าการศึกษาลงเกิดจากบั้งเข้อื่น ๆ แล้วนำมา ทดลองทำปะติดปะต่อด้วยตนเอง โดยไม่ได้ผ่านการศึกษาเล่าเรียนหรือสืบทอดด้านกระบวนการคิด ระบบความ

เชื้อจากช่างปูนก่อนหรือผู้ชำนาญการในห้องถิ่น หรืออาจได้รับการสืบทอดมาอย่างผิวเผินแล้วนำมาทดลองทำ เพื่อแสวงหาความรู้ด้วยการปฏิบัติจริงก็มีส่วนเป็นไปได้

ข้อเสนอนี้

ผลเนื่องมาจากการประกอบอาชีพช่างเซ็บบั๊วไฟในภาคอีสาน ช่างมีความหลากหลายด้านระบบความคิด การเลือกใช้ลวดลาย กระบวนการสืบทอด กรรมวิธี การประกอบธุรกิจช่างเซ็บบั๊วไฟเชิงพาณิชย์ เป็นจำนวนมาก จึงควรมีหน่วยงานจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ การนำไปใช้ การวิเคราะห์ และการสังเคราะห์เกี่ยวกับแนวคิด ปรัชญาการเลือกใช้ชั้นประดับลวดลายและอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเซ็บบั๊วไฟ ให้เกิดความเป็นเอกลักษณ์บนพื้นฐานของภาวะแห่งตนและสภาวะแวดล้อมของชุมชนหรือห้องถิ่นหรือภูมิภาคและหรือประเทศชาติโดยรวม

การเซ็บบั๊วไฟในวันรวม (วันโฮม) นิยมประกวดบั๊วไฟสวยงาม มีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการประเมินคุณค่าเพื่อจำแนกอันดับความงดงามของบั๊วเซ็บบั๊วไฟที่ส่งเข้าประกวด กรรมการบางท่านที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้มีเกียรติยศชื่อเสียง ได้รับการยอมรับในสังคม แต่ด้วยสติปัญญาเรื่องการประเมินคุณค่าเชิงสุนทรีย์ะ ส่งผลให้การตัดสินเกิดความคลาดเคลื่อนขัดแย้งกับกรรมการผู้ทรงภูมิรู้ท่านอื่น ๆ รวมทั้งขัดต่อสายตาของประชาชนผู้เข้าร่วมประกวดดังกล่าว ดังนั้นจึงควรจัดให้มีสัมมนาเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับหลักการตัดสินความงามของบั๊วไฟประเภทต่าง ๆ ขึ้น เพื่อนำไปใช้เป็นกรอบแนวคิดและบรรทัดฐาน สามารถนำไปปรับให้สอดคล้องกับคตินิยมด้านความงามของบั๊วไฟในแต่ละกรรมวิธีได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เป็นที่ทราบกันดีว่าการศึกษาล่าเรียน การสืบทอดผลงานศิลปะพื้นบ้านเป็นไปในลักษณะของการฝึกฝนปฏิบัติจริงไปพร้อม ๆ กัน บุญบั๊วไฟเป็นประเพณีประจำเดือนหก ช่างเซ็บบั๊วไฟสามารถฝึกฝนและพัฒนากระบวนการ กรรมวิธี ทักษะทางช่างในการสร้างบั๊วเซ็บบั๊วไฟช่วงระยะเวลาก่อนมีการเซ็บบั๊วไฟเท่านั้น อีกทั้งบั๊วเซ็บบั๊วไฟได้รับการบำรุง ดูแลรักษาถูกหลักวิธี สามารถนำเข้าร่วมประกวดดังกล่าวได้ไม่ต่ำกว่าสามปี แต่ละปีสามารถเข้าร่วมชบวนกับชุมชนอื่น ๆ ภายใต้งานของกรมช่างศิลปกรรมได้หลายครั้ง จึงทำให้ไม่มีความจำเป็นต้องจัดสร้างบั๊วเซ็บบั๊วไฟใหม่ทุกปี ในทางปฏิบัติอาจมีการซ่อมแซม ปรับปรุงส่วนต่าง ๆ ที่สึกหรนหรือชำรุดหรือต้องการให้เกิดความสมบูรณ์มากขึ้นกว่าที่ผ่านมา ดังนั้นหากได้มีการศึกษาโลกทัศน์ของช่างที่ประกอบอาชีพการเซ็บบั๊วไฟและอาชีพอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องทางช่าง ผลการศึกษาอาจจะสามารถนำไปปรับเป็นหลักสูตรการฝึกฝนฝีมือ ประสบการณ์ ระบบความคิด ระบบความเชื่อ กระบวนการถ่ายทอด การสืบทอดและจรรยาบรรณในวิชาชีพว่าเป็นแบบไหน อย่างไร และทำไม เพราะหากได้มีการศึกษาอาจนำผลการศึกษาเป็นฐานข้อมูลในการส่งเสริม สนับสนุน วางแผนและพัฒนาส่วนที่เกี่ยวข้องกันอยู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บรรณานุกรม

- กองบรรณาธิการ. "เรื่องจากปก (1)." คีตขอต. 1 : 34 ; เมษายน-สิงหาคม 2533.
- กัทธิ บุญเจือ. **ปรัชญาศิลปะ**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2522
- จรัส พยักราชศักดิ์. **ไทยคดีศึกษา ศาสนา และลัทธินิยมในท้องถิ่น**. มหาสารคาม : ปริดาการพิมพ์, ม.ป.ป.
- จากรุวรรณ ธรรมวัตร. **ขนบธรรมเนียมประเพณีของอีสาน**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อรุณการพิมพ์, 2524.
- ชลุต นิมิเสมอ. **องค์ประกอบของศิลปะ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2531.
- เต็ม วิภาคย์พจนกิจ. **ประวัติศาสตร์อีสาน เล่ม 1**. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2513.
- เทวาทินิมิตร์, พระยา. **สมุดคำราชาธิปไตย**. กรุงเทพฯ : นครเกษมบุ๊คสโตร์, 2486.
- ธวัช ปุณโณทก. **วรรณกรรมท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2525.
- **อุรังคธาตุ คำานานพระธาตุพนม**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, 2521.
- นันทา ไรจนอุดมศาสตร์. "ลักษณะลวดลายตกแต่งบ้านของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดภาคใต้" ใน **วัฒนธรรมพื้นบ้าน : ศิลปกรรม บรรณาธิการโดย เพ็ญศรีตุ๊ก และคณะ**. หน้า 177-204. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.
- ประยูร จุลชาฎะ. **วิวัฒนาการลายไทย**. โดย น. ณ ปากน้ำ (นามแฝง) พิมพ์ครั้งที่ 2 ม.ป.ท. : ม.ป.ป.
- ปรีชา พินทอง. **ผาแดง นางไอ่**. อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, 2524.
- พระอริยานุวัตร เขมจารี. "ประเพณีทำบุญบั้งไฟอีสาน," ใน **ประเพณีโบราณอีสานบางเรื่อง เล่ม 2** หน้า 24-25 มหาสารคาม : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม, 2526.
- พงษ์ มีนอก. **สุนทรียศาสตร์**. กรุงเทพฯ : ภาควิชาปรัชญา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2530.
- ภักดี ยาวะโนภาส. "งานบุญบั้งไฟเมืองยโสธรจัดยิ่งใหญ่ ฉลองปีกาญจนานิกษก," **เดลินิวส์**. 3 พฤษภาคม 2539. หน้า 32.
- มานะ ทองสอดแสง. **ศึกษาศิลปะลายไทย** พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดบำรุงสาสน์การพิมพ์, 2527.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. **ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน**. กรุงเทพฯ : ปาณยา, 2527.
- วรรณิ วิบูลย์สวัสดิ์ แอนเดอสัน. "ศิลปหัตถกรรมพื้นถิ่น," ใน **พื้นถิ่น พื้นฐาน**. บรรณาธิการโดย วรรณิ วิบูลย์สวัสดิ์ แอนเดอสัน. หน้า 30-39. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, 2531.
- สงวน โชคสุภรัตน์. **ประเพณีไทยภาคเหนือ**. พิมพ์ครั้งที่ 2 เชียงใหม่ : โรงพิมพ์สงวนการพิมพ์, 2511.
- สันติ เล็กสุขุม. **ลวดลายปูนปั้นแบบอยุธยาตอนปลาย (2172-2310)**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, 2532.
- สีลา วีระวงส์. **คีตศิลป์ของระบบวิจານ**. แปลและเรียบเรียงโดย พัทธ์ธีร์ น้อยวังคลัง. เอกสารอัครสำเนา, 2534.
- **คีตศิลป์สอง**. อุบลราชธานี : โรงพิมพ์วิทยาการพิมพ์, 2530.

สุริยา สมุทคุปต์. "สังคมและวัฒนธรรมอีสาน : สัญลักษณ์สำคัญในบุญบั้งไฟ," ใน เอกสารประกอบ
 นิทรรศการสัญลักษณ์สำคัญในบุญบั้งไฟ การวิเคราะห์และตีความหมายในทางมานุษยวิทยา
 หน้า 2 ขอนแก่น : ขอนแก่นการพิมพ์, 2533.

อร่ามจิตร ชินช่วง. ภาพยนตร์เรื่องบั้งไฟ : ศึกษากรณีอำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ. ปริญญาโท ศศ.ม.
 มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2531.

อาณาจักรสืบสองปิ่นนา. (วิศิทัศน์). กรุงเทพฯ : บริษัทแปซิฟิค. ม.ป.ป.

อารี สุทธิพันธุ์. ศิลปะกับมนุษย์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2516.

จูไร จันทราช. "ประวัติเมืองร้อยเอ็ด," พลาญชัย 2516 อนุสรณ์งานปีใหม่และงานกาชาดร้อยเอ็ด. 1 : 1-8
 ;มกราคม 2516.

อำคา แสงงาม. การเซ้บั้งไฟของชาวสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด. ปริญญาโท ศศ.ม. มหาสารคาม :
 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2537. ถ่ายสำเนา.